

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**İRAN'IN İRAK POLİTİKASINDA KULLANDIĞI
SİYASİ ARAÇLAR: (2003'TEN GÜNÜMÜZE)**

TAHSEEN WSU ABDULLAH ABDULLAH

ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALAR ANABİLİM DALI

TEMMUZ 2018

**İRAN'IN İRAK POLİTİKASINDA KULLANDIĞI SİYASİ ARAÇLAR:
(2003'TEN GÜNÜMÜZE)**

Tahseen Wsu ABDULLAH ABDULLAH

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALAR ANABİLİM DALI

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

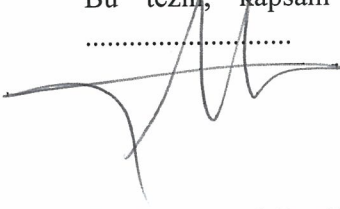
TEMMUZ 2018

Tahseen Wsu Abdullah ABDULLAH tarafından hazırlanan "İran'ın Irak Politikasında Kullandığı Siyasi Araçlar; (2003'ten Günümüze)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/ OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Türel Yılmaz ŞAHİN

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Hacı Bayram Vali Üniversitesi

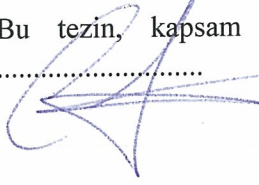
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisan Tezi olduğunu onaylıyorum/
.....

Başkan: Prof. Dr. Canan Ateş EKŞİ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Hacı Bayram Vali Üniversitesi

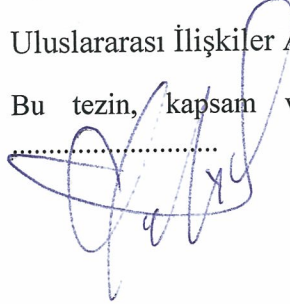
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisan Tezi olduğunu onaylıyorum/
.....

Üye: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN

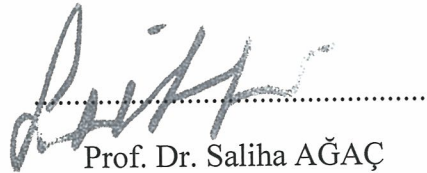
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Polis Akademisi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisan Tezi olduğunu onaylıyorum/
.....

Tez Savunma Tarihi: 06/07/2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Saliha AĞAÇ

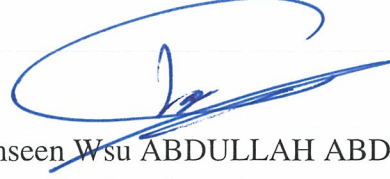
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tahseen Wsu ABDULLAH ABDULLAH

06/07/2018

İRAN'IN İRAK POLİTİKASINDA KULLANDIĞI SİYASİ ARAÇLAR: (2003'TEN
GÜNÜMÜZE)

(Yüksek Lisans Tezi)

Tahseen ABDULLAH

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2018

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı 2003 yılında Irak'ta Baas rejiminin sona ermesinden sonra İran dış siyasetinde Irak'a karşı kullandığı siyasi araçlar detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. İran, Irak'ın komşu devleti olarak çok eskiden beri gözü Irak'ta baş aktör olarak rol oynamaktaydı. Ancak İran'ın bu amacı 1979'da İslam Devriminden sonra Iraklı Şii gruplara destekleme yoluyla bir yandan Baas rejimini zayıflatmaya çalışmakta diğer yandan ise Baas rejimine karşı savaşan Şii grupları kullanma yoluyla Irak'ta etki ve yetkisini sağlamlaştırmayı planlamıştır. Fakat Baas rejimi ABD tarafından 2003'te yıkıldıktan sonra İran, çıkarlarını arayan devletlerden birisiydi. Genel olarak çalışmanın konusu üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde 1979-2003 yıllar arasında İran-İrak ilişkileri ele alınacaktır. Bu süre zarfında iki ülke arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar, sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı, Irak'ın Kuveyt'e müdahalesine karşı İran'ın tutumu odaklanacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde 2003'ten sonra Irak'ta ortaya çıkan değişimler dikkete alınacaktır. Baas rejimi yıkılmasına karşı İran'ın tutumu, Irak devletinin yeniden inşa edilmesinde İran'ın rolü ve Irak'taki koalisyon güçlerine karşı tutumu özellikle ABD'nin Irak'taki askeri varlığı vurgulanacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümü ise araştırmanın temel konusunu kapsıyor. Irak'ta 2003'te Baas rejiminden sonra nüfuzunu arttırmak isteyen İran, dış politikasında Irak'a yönelik kullandığı siyasi enstrümanlara değinilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümü sonunda Irak'ın siyasi geleceğine dair senaryolar şeklinde arz edilmiş ve İran'ın Irak'taki siyasi rolün geleceği ön görülmüş senaryolar doğrultusunda incelenecektir.

Bilim Kodu : 114101

Anahtar Kelimler : İran Irak ilişkileri, ABD'nin Irak'a Müdahalesi, İran'ın Irak'ta Siyasi Hedefleri, İran'ın Irak'ta Siyasi araçları.

Sayfa Adedi : 141

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Türel YILMAZ

POLITICAL MEANS USED BY IRAN'S ON IRAQ POLICY: (FROM 2003-PRESENT)

(M.S. Thesis)

Tahseen ABDULLAH

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCE

July 2018

ABSTRACT

This study concentrates on the political means of Iran's foreign policy toward Iraq after the collapse of Ba'ath regime in 2003. It's obvious that throughout the history Iran has seeks to play a major political role in Iraq and several times have tried to break the Iraqi regime. For instance, from 1979 to the forward, Iran amis to intervene in Iraq and expand its leverage by supporting Ba'ath regime oppositions, such as Shiite religous groups. However, after collapsing Ba'ath regime in 2003 by the United States, Iran attempts to find a new allies and make a direct intervine in Iraq, in order to serve its interests and impliment its agenda. Essentially, this study consists of three main chapters. The First chapter going to discuss Iran and Iraq's relations from 1979 to 2003 in term of politics. Which is a very significant period of time due to the importance of the political events such as, eight years of war between Iraq and Iran, from 1980 to 1988. and Iran's attitude toward the invasion of Kwait by Iraqi regime in 1990. The Second chapter emphases on the recent political changes in Iraq, precisely after 2003. As well as examines Iran's attitudes toward the collapse of Iraqi regime and its roles in the re-establishment of Iraq. In addition, concentrates on Iran's attitude toward international allies and the military forces of the United States in Iraq. Ultimatly the third chapter wich is a core of the study has entirly focuses on the political means of Iran's foreign policy and its implimentstion in Iraq after the collapse of Ba'ath regime in 2003. Also, examining those means that Iran used in aiming to exapand its leverage and interests. lastly, at the end of this chapter the political future of Iraq has been presented as a couple of scenarios, and according to those scenarios Iran's political roles in Iraq has been analyzed.

Science Code : 114101

Key Word : Iran-Iraq Realations, The USA Intervention to Iraq, Iran's Political Goals of Iraq, Iran's Political Means of Iraq.

Page Number : 141

Supervisor : Prof. Türel YILMAZ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında, tüm araştırma boyunca kıymetli bilgilerini benimle paylaşan, saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Türel Yılmaz'a rehberlikleri ve destekleri için sonsuz teşekkür ve şükranlarımı sunarım. Çalışma boyunca hep yanımda olan ve hiç bir zaman beni yalnız bırakmayan çok değerli aileme en kalbi duygularıyla şükranlarımı sunarım. Bu çalışma için bana yol gösteren ve kapılarını açan Dr. Mwaffaq Adel Omer, kıymetli hocam Dr. Amin Faraj ve değerli arkadaşım Gazi Üniversitesindeki Araştırma Görevlisi sayın Erol Özdemir'e ve tüm kıymetli arkadaşlarıma teşekkür ederim. Ayrıca Sallahaddin Üniversitesi ve Gazi Üniversitesindeki bütün hocalarıma teşekkür etmeyi borç bilirim. Ümit ederim ki, bu çalışma, İran'ın Irak politikası konusunda araştırma yapanlar için yardımcı bir kaynak olur.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN-IRAK İLİŞKİLERİ (1979-2003)

1.1. İRAN-IRAK SAVAŞI VE SAVAŞIN NEDENLERİ	5
1.1.1. İki Ülke İlişkilerindeki Sorunlar	5
1.1.1.1. Şattü'l Arap Suyolu Sorunu.....	5
1.1.1.2. Şii-Sünni Sorunu.....	9
1.1.1.3. Etnik Sorunlar	12
1.1.2. İran İslam Devrimi Sonrası İki Ülke İlişkilerindeki Sorunlar	15
1.1.2.1. İran-Irak Savaşı.....	15
1.2.1.2. Bölge Ülkeleri ve Süper Güçlerin Politikaları	21
1.1.3. Savaşın Bitişi	25
1.2. SAVAŞ SONRASI İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİNDE NORMALLEŞME SÜRECİ (1988-1991).....	28
1.3. IRAK'IN KUVEYT'İ İŞGALİNDE İRAN'IN TUTUMU	31
1.3.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali.....	31
1.3.2. İran'ın Tutumu.....	34

1.4. İRAN-IRAK İLİŞKİLERİ (1991-2003)	36
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

2003 YILINDA İRAK'TAKİ GELİŞMELER VE İRAN'IN TUTUMU

2.1. ABD'NİN İRAK'A MÜDAHALESİ.....	43
2.1.1. ABD'nin Irak'a yönelik İzlediği politikaları.....	43
2.1.2. ABD'nin Irak'a Müdahalesinin Nedenleri.....	44
2.1.2.1. Kitle İmha Silahları.....	44
2.1.2.2. 11 Eylül 2001 Saldırıları.....	45
2.1.2.3. Baas Yönetiminin Terörle İlişkisi iddiası	46
2.1.2.4. Irak Halkının Özgürleştirilmesi İddiası	47
2.1.2.5. Ekonomi ve Enerji Nedenleri.....	48
2.1.2.6. Stratejik ve Güvenlik Nedenleri.....	49
2.1.2.7. Dini Nedenler.....	50
2.2. ABD'NİN İRAK'A MÜDAHALESİ VE İRAN'IN TUTUMU	51
2.3. İRAK'TA YÖNETİMİN YİNE DEN İNŞA EDİLMESİ.....	56
2.4. İRAN'IN İRAK'TA DEMOKRATİK SİSTEMİN KURULMASINDAN YANA TAVİR SERGİLEMESİNİN NEDENLERİ	62
2.4.1. 2005 Kalıcı Anayasa Hazırlığı Sürecinde İran'ın Rolü	62
2.4.2. ABD Güçlerine Karşı İran'ın Tutumu	65
2.4.3. 2003 Yılı Sonrası İran'ın Irak Kürtlerine Karşı İzlediği Politika	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2003'TEN İTİBAREN İRAN'IN İRAK POLİTİKASINDA KULLANDIĞI SİYASİ ARAÇLAR

3.1. 2003'TEN SONRA İRAK'TAKİ İRAN'IN SİYASİ HEDEFLERİ	75
3.1.1. Irak'ın İran'ı Tehdit Etme Kabiliyetlerinin Kısıtlanması.....	76

Sayfa

3.1.2. Irak'ta ABD'nin Projesini Engellemek.....	78
3.1.3. İran'ın Bölgesel Rölünü Geri Alması.....	80
3.2. İRAN'IN IRAK'TA KULLANDIĞI SİYASİ ARAÇLAR	83
3.2.1. Doğrudan Kullandığı Siyasi Araçlar.....	84
3.2.1.1. Siyasi Partiler	84
3.2.1.2. İran Büyükelçiliği ve Irak'ın Farklı Şehirlerinde Açılan Konsolosluklar	87
3.2.1.3. İran'ın Irak'taki Seçimlere Müdahalesi	90
3.2.2. Dolaylı Yollarla Siyasi Araçların Hizmetine Sunulan Araçlar.....	97
3.2.2.1. Ekonomik Araçlar	97
3.2.2.2. Askeri Araçlar	102
3.2.2.3. Dini Araçlar	107
3.3. IRAK'IN GELECEĞİ VE İRAN'IN ROLÜ	115
3.3.1. Irak'ın Geleceğine Yönelik Muhtemel Senaryolar.....	115
3.3.2. İran'ın Irak'taki Siyasi Geleceği	118
SONUÇ.....	123
KAYNAKLAR	127
ÖZGEÇMİŞ	141

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. 30 Ocak 2005 Genel Seçim Sonuçları	92
Çizelge 3.2. 7 Mart 2010 Genel Seçim Sonuçları.....	94
Çizelge 3.3. 29 Nisan 2014 Genel Seçim Sonuçları	95
Çizelge 3.4. 2004-2017 Yılları Arasında İnan İrak Ticaret Hacmi	98
Çizelge 3.5. İnan'ın İrak'ta desteklediği bazı Şii milis birlikler	105
Çizelge 3.6. Şii İmamının tũrbeleri.....	111

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 3.1. Şii Hilalı.....	83

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AIK	Arap İşbirliği Konseyi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	Central Intelligence Agency
CPA	Coalition Provisional Authority
Çev.	Çeviren
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
H.z	Hazret
HDI	Hukuk Devlet İtifakı
IDKK	Irak Devrim Komite Konseyi
IGYK	Irak Geçici Yönetim Konseyi
IGYY	Irak Geçici Yönetim Yasası
İİDYK	Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi
İİYK	Irak İslam Yüksek Konseyi
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
İYSK	İran Yüksek Savunma Konseyi
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KGY	Koalisyon Geçici Yönetimi
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KİT	Kürdistan İslam Toplumu
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
OPEC	Organization Of Petroleum Exporting Countries

ORHA	The Office Of Reconstration and Humaitarian Assistance
SOFA	Status Of Force Agreement
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNSCOM	United Nation Special Commission

GİRİŞ

İran'ın Irak'taki nüfuzu tarihi olarak Irak Devleti tarihinden daha eskidir. 1921'de Irak kurulmadan bu bölge bir süre Safevi İmparatorluğu'nun egemenliğinin altındaydı. 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu tarafından ele geçirilmiştir. O tarihten Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesine kadar bu bölge Osmanlı imparatorluğu tarafından yönetilmiştir. Osmanlı imparatorluğu'nun çöküşü sonucunda İran'ın batı sınırında kurulan Irak Devleti İran'ın güvenliği açısından ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Irak Devleti kuruluşundan 8 yıl sonra İran tarafından resmi bir şekilde tanınmıştır. Kurulan yeni devlet Irak, stratejik konumundan dolayı İran'ın dış politikasında öncelikle olarak yararlandığı Arap ülkelerinden birisi sayılmaktadır. Geçmişte olduğu gibi bugün de İran stratejisinde Irak'ın konumu önemli bir meseledir. 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi ile birlikte İran Anayasası çerçevesinde konulan "devrim ihraç" politikası, İran ile Irak arasında uzun ortak sınırlar, ortak din ve toplumsal tarihi olduğundan dolayı ilk ülke olarak Irak'a yöneltilmiştir.

İran'ın bölgesel politikası en çok tartışılan konulardan biri olup Ortadoğu'da karmaşık bir güç odağı haline gelmiştir. İran, tarihi, köklü devlet geleneği ve kültürüyle değerlendirilmesi zor olan bir ülkedir. Bölgeyi anlamak ve bölgedeki olup bitenleri ana hatlarıyla değerlendirmek için genel olarak İran'ı ve özel olarak da İran'ın Ortadoğu politikasını detaylı bir şekilde incelemek gerekir. Bu bağlamda Irak, Ortadoğu'da önemli bir konuma sahip olmasından dolayı, İran 1979 yılından itibaren devrimi Irak'a ihraç etme hedefini dış politikasının temel aracı haline getirmiştir. Irak'ta mevcut Şii nüfus İran'ın üzerinde çalıştığı ilk konu olmuştur. Zaten 1980 yılının Eylül ayında Tahran, Iraklı Şiiileri kıışkırtmak amacıyla ve bu ülkede Velayet-i Fakih teorisi temeli üzerine İran benzeri İslam devleti kurmak için Irak ile sekiz yıl devam eden kanlı bir savaşa girmiştir. Diğer yandan İran, tarihi boyunca bölgedeki diğer ülkeler ile de rekabet içinde olmuştur. Günümüzde de İran, Ortadoğu bölgesinde bir bölgesel güç olarak önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.

Bu çerçevede İran bölgede yayılmasının başlangıç noktası olarak Irak'ı görmektedir. 2003'te Baas rejiminin yıkılmasından sonra İran'ın Irak'a yönelik izlediği politikasının biçimlendirilmesinde Irak'ın toplumsal yapısı önem taşırken Irak Şiiileri nüfus avantajı nedeniyle İran'ın Irak siyasetinde önemli belirleyici unsurlar olmuştur. Dolayısıyla İran

özellikle 2003 yılı sonrası dönemde Irak'ı kontrolü altına alma amacıyla sahip olduğu bütün güç araçlarını seferber etmiştir. Bu araçların en önemlisi ise siyasal araçlardır. Tahran, bazı etkili siyasal araçları kullanarak Irak'ı adeta İran'ın bir ili haline getirmiştir. Bu nedenlerden dolayı İran'ın Irak'taki siyasi nüfuzunu incelemek ve üzerinde detaylı biçimde durmak, Ortadoğu'daki gelişmelere karşı etkisi bakımından büyük önem arz etmektedir. ABD'nin Trump döneminde İran'a karşı söylemlerini de göz önünde bulundurduğumuzda, önümüzdeki dönemde Irak'ın yine ABD-İran çekişmesine ve rekabetine sahne olacağı beklenmektedir. Bu bakımdan da yapılacak çalışma büyük önem arz etmektedir.

ABD'nin Irak'a müdahale etmesi ile birlikte jeopolitik bağlamında ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Nitekim ortaya çıkan bu gelişmeler sadece Irak'taki Baas rejiminin ortadan kaldırılmasına sebep olmadı, aynı zamanda bölgede yeniden dengeler kurulmasına yol açtı. Böylece 2003 yılından itibaren İran'ın Irak politikası hem bölgesel hem de küresel düzeylerde önemli bir şekilde gündeme gelmiştir. Genel itibarıyla İran'ın bölgesel politikasında Irak büyük önem taşımaktadır. Geçen dönemlerde olduğu gibi Irak meselesi İran açısından oldukça dikkat çekici bir nokta haline gelmiştir. Sonuç itibarıyla, Irak genel olarak İran'ın dış politikasının önemli ve vazgeçilmez bir unsuru konumuna gelmiştir.

Çalışmanın amacı İran'ın Irak politikasında kullandığı siyasi araçlar (2003'ten günümüze) çalışmada temel amacımız İran'ın Irak'a yönelik politikasını detaylı bir şekilde değerlendirmektir. Bu bakımdan 2003'ten itibaren İran'ın Irak'ta oynadığı rol tanımlanacak ve Irak'ta izlediği stratejiler hakkında bilgiler verilecektir. Bunun yanında çalışma aşağıdakileri hedeflemektedir:

- Irak'ta kurulan Şii parti ve gruplarının nasıl İran'ın kontrolü altına girdiğini;
- Irak'ta karar alıcıların nasıl İran'ın nüfuzu altına alındığını;
- 2005 yılından günümüze kadar ki süreçte Irak'ta kurulan parlamentolarda nasıl İran yanlısı Şii grupların hakim olduklarını ana hatlarıyla izah etmektedir.
- İran, Irak'ta kullandığı siyasi araçlar yoluyla güçlü bir sistemin kurulmasına engel olmuş ve kendi kontrolü altında zayıf bir Irak modeli için bütün çabalarını harcamıştır. Çalışmanın bir diğer amacı ise İran'ın bu çabalarını gözler önüne koymaktır.

Çalışmamız çerçevesinde varsayımları göz önünde bulundurarak İran, 2003'ten sonra ABD'nin Irak'taki izlediği politika sonucunda Irak'ta geniş nüfuza sahip olarak Irak'ta oluşan yeni durumdan en karlı çıkan taraf olmuştur. Irak Şii gruplar ve partiler aracılığıyla nüfuzunu genişleten İran, ülkedeki siyasi sahasında rol oynamayı sürdürmektedir. İran, Irak'ta sahip olduğu askeri, dini, ekonomi ve kültürel araçların tamamını siyasi amacı çerçevesinde kullanmaktadır.

Çalışmamızda İran'ın Irak dış politikasını genel olarak iki temel kuramsal çerçevede ele alınacaktır. İlki, araştırılacak konuyu kavrayabilmek, açıklayabilmek ve yorumlayabilmek için İran'ın Irak dış politikasını birey seviyesinde analiz edilecektir. Bu bağlamda bireylerin algıları, seçimleri, davranışları ve hareketleriyle ilgili meseleler kapsamında İran'ın Irak'a karşı izlediği politikayı ele alınacaktır. İran'ın 1979 yılından itibaren bölgenin gündemine güçlü bir biçimde oturan Humeyni, ilkenin belirlediği dış politika seviyesinde bugüne kadar etkinliğini korumaktadır. Çalışmada birey seviyesindeki analiz iki temel üzerine oturtulmaya çalışılmaktadır. Birincisi; Humeyni'nin Velayet-i Fakih teorisi olmak üzere İranlı liderlerin bireysel özelliklerini tanımlayacaktır. İkincisi ise, bu bireylerin kişisel özelliklerinin dış politikanın belirlenmesi sürecine nasıl yansıtacağıdır. Aynı zamanda bu kuramsal çerçevede bireylerin içinde buldukları grup ve cemaatlere bağlı davranışları da incelenecektir.

İkinci temel kuramsal çerçeve ise, devlet seviyesinde analiz kapsamı olacaktır. Buradaki analiz sadece devletle ilişkili değildir. Bu bağlamda devlet seviyesinde bulunan askeri güç, ekonomik kriterler, siyasi yapı gibi birimlerin de araştırılmasını içerecek anlamına gelmektedir. Yine bu grup kapsamında kamuoyu, çıkar grupları, siyasi organizasyonlar, kamu kurumu ve kuruluşlar da yer almaktadır. Bu hususların İran'ın Irak'a karşı izlediği politikasındaki etkinliğine işaret edilecektir. Çalışma çerçevesinde ilk kaynak olarak kitap, tez ve internet kullanılırken, ikincisinde ise çalışma konusu ile ilgili makaleler, dergiler ve raporlar kullanılmıştır.

Çalışmada yukarıda söz ettiğimiz iki temel kuramsal çerçeve yanında sistem seviyesinde de analiz yöntemi kullanılacaktır. Bu sisteme göre; devlet üstü ve küresel düzeni içeren bir yaklaşımla çalışma sağlam bilimsel temele dayandırılacaktır. Burada sadece tek bir devletten öte devletler üstü bir etkileşime dayanacaktır. Haliyle bu etkileşimin dış politikaya yön vermesi bakımından önemlidir.

Genel olarak çalışma, üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Bu bakımdan çalışmanın ilk bölümünde dört başlık içinde İran-İrak (1979-2003) ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ele alınarak konu incelenecektir. Birinci başlıkta 1979 yılında iki ülke arasında ortaya çıkan gerginlikler, sekiz yıl süren savaş nedenleri ile birlikte savaşın bitişi ve savaş sürecinde küresel ve bölgesel güçlerin izlediği politika ele alınacaktır. İkinci başlıkta iki ülke arasındaki ilişkiler, normalleşme süreci ve üçüncü başlıkta da Irak'ın Kuveyt'i işgalinde İran'ın sergilediği tavırlar ortaya konulacaktır. Dördüncü başlıkta ise 1991-2003 yılları arasında iki ülke arasındaki ilişkilerden bahsedilecektir.

İkinci bölümde, dört başlık altında 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalinde İran'ın tutumu ele alınacaktır. Birinci başlıkta elde edilen konular işgal etmeden önce ABD'nin Irak'a karşı izlediği politikası ve Irak'a müdahale nedenleri ve İkinci başlıkta da ABD'nin Irak'a müdahalesinde İran'ın sergilediği tavırlar arz edilecektir. Üçüncü ve dördüncü başlıkta da Irak'ın yeniden yönetiminin inşa edilme süreci ve ülkenin yeni döneminde kurulması planlanan demokratik sistemden yana İran'ın tutumu analiz edilecektir.

Üçüncü bölümde 2003 döneminden sonra İran'ın Irak politikasında kullandığı siyasi araçlar çerçevesinde üç başlık içinde detaylı olarak çalışmanın konusu belirtilecektir. İlk başlıkta İran'ın Irak'ta siyasi hedeflerini anlatırken ikinci başlıkta da İran'ın Irak siyasetinde doğrudan kullandığı siyasi araçlar ve dolaylı yollarla siyasi araçların hizmetine sunulan araçlar tek tek ele alınacaktır. Üçüncü başlıkta da Irak'ın geleceğine dair senaryolar ve İran'ın rolü analiz edilmeye çalışılacaktır. Son olarak ise sonuç kısmında çalışmada ele alınan noktalar incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN-IRAK İLİŞKİLERİ (1979-2003)

1.1. İRAN-IRAK SAVAŞI VE SAVAŞIN NEDENLERİ

1.1.1. İki Ülke İlişkilerindeki Sorunlar

1.1.1.1. Şattü'l Arap Suyolu Sorunu

"İki ülke güney sınırını oluşturan Şattü'l Arap suyu, Dicle ve Fırat Nehirlerinin birleşmesiyle oluşmaktadır. Bu suyu Araplar tarafından Şattü'l Arap ismi ile adlandırırken İranlılar Arvan Rud olarak adlandırmaktadırlar."¹ İki ülke arasında Şattü'l Arap suyu ile ilgili uyuşmazlıklar uzun bir tarihe sahiptir. Irak kurulmadan Şattü'l Arap Osmanlı ve Safevi İmparatorlukları arasında bir sorun olmuştur. O sırada Irak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Osmanlı ve Safevi döneminde bu sorun üzerinde birçok anlaşma yapılmıştır.

Irak kurulmadan Şattü'l Arap üzerindeki anlaşmalar şunlardır: 1555 Amasya Antlaşması, 1590 Ferhat Paşa Antlaşması, 1618 Sarav Antlaşması, 1639 Zuhab Antlaşması, 1823 I. Erzurum Antlaşması, 1847 II. Erzurum Antlaşması, 1911 Tahran Protokolü, 1913 İstanbul Protokolü ve 1914 iki ülke arasındaki Sınır Belirleme Komitesi.² Irak'ın kuruluşundan sonra da iki ülke arasında geçmişte olduğu gibi Şattü'l Arap su yolu sorunu yeniden gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı sonrası Irak'ta bu soruna ilişkin olarak 1937 Sadabat Antlaşması ve 1975 Cezayir Antlaşması bulunmaktadır. İki ülke arasında su yolu sorununa dair anlaşmazlıklar değişen iktidarlar ile birlikte değişen sınırlar ve iktidarların çıkarlarındaki değişikliklere bağlı olarak gelişmiştir.³ Yapılan tüm anlaşmalar iki ülke arasındaki bu sorununun çözülmesini tam olarak sağlayamamıştır.

Sadabad Antlaşması, Temmuz 1937'de İran, Irak, Türkiye ve Afganistan arasında imzalanmıştır. Bu anlaşmada taraflar arasında sınır sorunu dışında güvenlik işbirliğini

¹ Zafer, Y. (2005). Türkiye Basınında İran-İrak Savaşı. Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 23.

² İnternet: Tuma, R.J. (2011, Eylül). " Harbul İrāniah ve İraqiah: Asbabul Haqiqiah (İran-İrak Savaşı: Gerçek nedenleri)". *El-Hiwar*, <http://m.ahewar.org/s.asp?aid=277170&r=0&cid=0&u=&i=4546> 25 Ekim 2017'de alınmıştır.

³ Zafer, a.g.e, 23.

gerektiren tedbirler ele alınmıştır. Sadabad Antlaşması görüşmeleri sırasında İran ve Irak delegeleri bir araya gelerek iki ülke arasındaki sınır anlaşmasını imzaladılar. Sadabad anlaşmasında İran-Irak arasındaki su yolu sorununa ait maddeler şunlardır:⁴

- Bu antlaşma ile 1913 İstanbul Protokolü'nün ve 1914 sınır komisyonu raporunun iki ülke arasındaki sınırın belirlenmesi esas olarak alınmasını teyit ettiler.⁵
- Ülkeler arasındaki sınırın, Abadan önündeki kısmı hariç, nehrin doğu yakası kabul edilmesi, Abadan önündeki 4 km'lik kısmı Thawleg (nahrin ortasını sınırlama) hattı olarak belirlemiştir.
- İki ülke arasına sınır işaretleri koymak için bir komite kurulmasını kabul etmişlerdir.
- Anlaşmada Şattü'l Arap nehrinin, iki ülkenin savaş gemileri ve diğer ülkelerin ticaret gemileri için nakliyet yapmalarına açık olduğu kabul edilmiştir.
- İki ülke Şattü'l Arap suyolunda ortak çıkarlara sahip olduklarına odaklanmış ve iki ülke arasındaki gemi taşımacılığının yapılmasını kabul etmişlerdir.

1937 Antlaşma'nın sonrasında Irak'taki sık meydana gelen rejim değişiklikleri İran'a, yeni talepler getirme fırsatı verdi. Ardından II. Dünya Savaşı ve sonrası yıllarda anlaşmanın uygulanmasını daha zorlaştırdı. Çünkü her iki ülke birbirini anlaşmayı ihlal etmekle suçlamaya başladılar.⁶ 1968 yılında Irak'ta Arap Sosyalist Baas Partisi'nin yönetime gelmesi İran ile Şattü'l Arap su yolu sorununun daha şiddetlenmesine yol açmıştır.

İki ülke ilişkilerinde gerginlik ve anlaşmazlıklar yaşanırken 1970 yılında Irak Cumhurbaşkanı Ahmed Hassan Bekir Şattü'l Arap nehrinin Irak'a ait olduğuna ilişkin bir karar almıştır.⁷ Bu karar alındıktan kısa bir süre sonra Irak Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada Şattü'l Arap nehrinin Irak'a ait olduğu dolayısıyla nehir üzerindeki bütün İran gemilerinin İran bayraklarını indirmesini aksi takdirde durdurulacaklarına dair sert mesaj vermiştir. Irak'ın bu notasına karşın İran'ın cevabı ise sert olmuş ve Nisan

⁴ Salih, A. A. (2015). "Nakokiya Smuriyakani Newan Iran u Iraq u Peywaniyan Ba Rubary Sirwanawa (İran Irak Arasındaki; Çatışmaları Sirvan Nehrin Üzerine)". *Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, (1), 94-121.

⁵ 1913 İstanbul Protokolü ve 1914 Sınır Belirleme Komisyonu'na göre, İran-Irak arasındaki Şattü'l Arap sularının ortasında bir esas olarak belirtilmiştir.

⁶ Zafer, a.g.e, 32.

⁷ Behmen, Ş. (2010). "Peywandiyakin Iran u Iraq Le Rewti Mejuda (Tarih Sürecinde; İran-Irak İlişkileri)". *İran Dosyalar Dergisi*, (10), 41-48.

ayında İran Hükümeti tarafından 1937 yılında imzalanan sınır anlaşması tek taraflı olarak feshedilmiştir. İran, Şattü'l Arap nehri üzerinde Thawleg prensibine göre yeni bir anlaşma imzalanmasını istemiştir.⁸ Dolayısıyla İran-Irak ilişkileri bozulmuş, iki ülke arasında savaş çıkmasına yol açmıştır. Çünkü 30 Kasım 1971 yılında İran batılı ülkelerden aldığı destekle ve petrol taşımacılığı hedefiyle stratejik önemde olan Körfez'deki (Abu Musa, Büyük Tunb ve Küçük Tunb) adaları işgal etmiştir. İran'ın söz konusu bu adalarda hem ekonomik hem de stratejik menfaatleri bulunmaktaydı. Çünkü bu dönemde Irak, Arap-İsrail Savaşı ve petrol krizi ile uğraşırken Şah bu dönüşü iyi bir fırsat olarak görmüştür. Ancak Batılı ülkeler tarafından İran sınırlandı. Irak ise buna karşı tepkisini ortaya koydu ve İran ile diplomatik ve siyasi ilişkilerini keserek İran'ın Abadan Petrol Rafinerisi ile Hürremşah Limanına geçiş hakkını kısıtladı. Bu gelişmeler sonucunda iki ülke arasındaki ilişkileri soğuk çatışma yerine sıcak çatışmaya bırakmıştır.⁹

"Irak ile İran arasındaki çatışmalar ve sınır sorunları 1971-1974 yılları boyunca sürerken İran'ın maddi destekelediği Kürtler, Irak'ı zor durumda bırakmıştır. Bu değişiklikler ışığında 1975 ilkbaharın geldiğinde İran ile Irak arasında yine sınır çatışmaları beklenirken, tarafalar aralarındaki sorunları Cezayir Antlaşmasını imzalayarak çözüme kavuşturmuşlardır. OPEC'e üye olan ülkelerin Mart 1975 yılında Cezayir'de yaptıkları zirve toplantısı sırasında Cezayir Başbakanı Bumedyen'in arabuluculuk yapmasıyla, İran Şah'ı ile Irak Devrim Komite Konseyi (IDKK) Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin birbirlerinin toprak bütünlüğüne, sınır sorunları ve içişlerine karşımama prensibine dayalı bir ortak bildiri yayınlamışlardır. 6 Mart 1975 yılında resmi olarak imzalanan Cezayir Antlaşması iki ülke arasındaki pek çok sorunu çözmüştür. Ama bu antlaşma ile bütün sorunların çözülmesi imkanı olamamıştır."¹⁰ İki ülke arasındaki ilişkileri normalleştirme ve sınır sorunları çözülmesi amacıyla 15 Mart 1975 yılından 26 Aralık 1975 yılına kadar yoğun görüşmeler yapılmıştır. 13 Haziran 1975 tarihinde Bağdat'ta İran ile Irak arasında uluslararası sınır ve iyi komşuluk anlaşması imzalanmıştır. İmzalanan anlaşma üç protokolden oluşmaktaydı; birinci protokol iki ülke arasındaki su sınırların belirlenmesi protokolü, ikinci protokol iki ülke

⁸ Kurt, B. " Dünden Bugüne Şatt-ül Arap Sorunu". *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 1(2), 137-155.

⁹ İnternet: DOĞAN, S. "İki Savaş Döneminde Saddam Hüseyin'in Dış Politikası İran-Irak Savaşı (1980-1988) ve Körfez Savaşı (1990-1991)". www.academia.edu/ 25 Eylül 2017'de alınmıştır.

¹⁰ Asl, N. K. (2009). *1979 Sonrası İran'ın Ortadoğu politikası ve Bölge ülkeleri İle İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktor Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 105.

arasında yeniden kara yolların açılması protokolü ve üçüncü protokol ise, iki ülke arasında güvenlik konusuna ait olmuştur. Bunlara ilaveten 26 Aralık 1975'te iki ülke arasındaki farklı alanlarda beş anlaşma imzalanmıştır.¹¹ İmzalanan ile anlaşmalar iki ülke arasındaki ilişkiler normleşmiş gibi görünse de bu durum uzun vadede devam edememiştir.

Cezayir Antlaşması Irak'ın güvenliği ile ilgili bölgesel konularda liderlik yapma rolünün önünü açmıştı. Irak Thawleg hattını kabul ederek Şattü'l Arap'ın doğu yakasını İran'a bırakmaya razı olmuştur. Ama buna karşılık İran da Irak Kürt hareketlerine o zamana kadar yapmakta olduğu desteğe son veriyordu. Diğer anlamda bu anlaşmanın arkasında Irak, askeri gücünü artırmak amacıyla Fransa ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) silah alımını hızlandırdı.¹²

Cezayir Antlaşması İran-İrak arasındaki gerginlik ve anlaşmazlıkları azaltsa da bütün sorunları çözememiştir. Irak, özellikle Saddam Hüseyin'in bölge ve Arap dünyasındaki lider olma arzusuyla adım adım çalışmaya başlamıştır.

1979 yılı Saddam Hüseyin için önemli bir yıl olmuştur. Çünkü bu yılda Saddam Hüseyin ve Ahmed Hassn El-Bekir ile fikir ayrılığına düşmüştür. Bu tarihten itibaren Saddam artık yönetimi tek başına ele almak istese de hem arkadaşı hem de akrabası olan Bekir'e karşı darbe yapıp kan dökmek istememişlerdir. Saddam ve Bekir arasındaki fikir ayrılığı 1978 yılından itibaren başlamıştır. Bekir'in Suriye ile Irak'ı birleştirmek istediğini söylemesi ile beraber durum değişmiştir. Saddam'ın düşüncesine göre eğer bu birleşme gerçekleşirse, hem partisi içinde hem de yönetimde üçüncü adam durumuna düşecektir. Çünkü Irak'ta Bekir devlet başkanı ve Suriye'de de Hafız Esed devlet başkanı olacaktır. Öte yandan 1976 yılında Saddam Hüseyin'in hiçbir askeri geçmişi olmamasına rağmen kendisini orduya general olarak atamasıdır. Saddam'ın attığı bu adımlar ile birlikte Bekir'in rolü azalmış, 1979 yılında istifa etmiştir.¹³

Saddam Hüseyin devletin tüm yetkilerini kendi elinde toplarlarken, İran'da bilindiği gibi 1979 Şubat ayında İran İslam Devrimi gerçekleşmiştir. Gerçekleşen devrimle Şah

¹¹ Salih, a.g.m, 94-121.

¹² Arı, T. (2007). *Irak, İran, ABD ve Petrol*. (İkinci Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları, 397.

¹³ Kahraman, A. (2008). *Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 25-26.

rejimi devrilerek, yerine İslam Cumhuriyeti kurulmuş ve Ayetullah Humeyni'nin iktidarı başlamıştır. Bu olayın etkileri sadece İran'ın içinde kalmamıştır. İran'da meydana gelen devrim diğer ülkelerin İran ile ilişkilerini bu minvalde yeniden inşa etmesine neden olmuştur.

Saddam Hüseyin, devletin tüm yetkilerini kendi elinde toparken, İran ile Cezayir Antlaşmasının zor bir şart altında imzalandığını söylemiştir. Saddam'ın bu kadar baskı altında imzalamış olduğu Cezayir Antlaşması da uzun süreli olamamıştır. İran'da meydana gelen devrimi neticesinde iki ülke ilişkileri yeniden kötüleşmeye başlamıştır. Sonuçta 1980 yılında İran-İrak Savaşı patlak vermiştir. Söz konusu savaşın çıkmasındaki en büyük faktörlerden biri şüphesiz İran'ın Cezayir Antlaşması'nı geçersiz saydırarak en azından 1937 Antlaşması'ndaki koşullara dönme arzusuyla.¹⁴

1.1.1.2. Şii-Sünni Sorunu

Şii-Sünni gruplar arasındaki anlaşmazlıklar geçmiş bir tarihe sahiptir. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ortaya çıkan ayrılık halifenin kim olacağı üzerine yaşandı. Bundan itibaren Şii-Sünni anlaşmazlıkları başlamış oldu. Bölgedeki İran tarihsel olarak Şiiilerin merkezi olarak yer almıştır. Modern Irak devleti kurulmadan Safevi ve Osmanlı imparatorlukları arasındaki mezhepsel rekabetini geçirdiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Basra, Musul ve Bağdat eyaletlerinin birleşmesiyle Irak adı ile yeni bir devlet kuruldu. Irak Osmanlı'dan ayrıldığı zaman Şii topluluğu Irak'ın nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturuyordu. Irak'taki Şiiiler, nüfusun çoğunluğunu oluşturmasına rağmen Irak devleti kurulduğunda yönetime katılmaları İngilizler tarafından engellenmiştir. Şii din adamları kurulan yeni devlete karşı çıktılar.

Irak'ın krallık döneminde (1921-1958) İran ile ilişkilerinde Şii-Sünni sorunu ile ilgili anlaşmazlıklar azalırken, 1958 yılında Irak'ta krallık rejimi devrildikten sonra problemlerden biri dini liderlerdi. Kasım rejimi bir taraftan dini liderlerin etkisinin azalmasına yönelik adımlar atmaya başladı. Diğer taraftan da Irak'taki Şii İranlıları sınır dışı ederken İran

¹⁴ Kurt, a.g.m, 152.

tarafından kınama ve basında eleştirel yazılar çıkmıştır. Bundan dolayı Kasım iktidara geldiğinde İran ile ilişkiler de gerginlik içine girmiştir.¹⁵

1968 yılında Irak'ta Baas Partisi bir askeri darbe ile iktidara gelmesinden sonra Şiilerin Kerbela ve Necef gibi kutsal kentlerinde dini eğitim veren okullar kapatılması ile beraber dini yayınlara da sıkı bir sansür uygulamaya başlamış oldu. Irak'ta Baas rejimi attığı bu adımlarından dolayı İran ile ilişkilerdeki anlaşmazlıklar daha şiddetlendirilmiştir. 1970'e geldiğinde iki ülke arasındaki gerginlik ciddi oranda yükselmiş oldu.¹⁶ Irak'ta 1974 yılında Şiilerin yoğun direnişi başlarken, Irak hükümeti bu Şii direnişlerine karşı güç kulllanmasıyla yirmi beş Şii liderini tutuklayıp bunlardan beşini idam ederek cevap verdi. Şiilerin kutsal kentleri hac ziyaretinde Irak hükümetine karşı ayaklanmalarla seslerini yükselterek "Saddam elini çek, Irak halkı seni istemiyor" şeklinde sloganlar ile Necef'ten Kerbela'ya doğru yürüyüş gerçekleştirecekti. Bu olaylara karşı da Irak hükümeti ayaklanmaların bastırılması için elinden gelini yapmaktaydı. Bu olaylarından sonra Irak Devlet Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin Şiilere karşı sertlik politikasını desteklemiş ve Bölgesel Komutanlık'ın üç Şii üyesi görevinden uzaklaştırılmıştır. Saddam'ın bu adımlarından dolayı İran ile ilişkiler ciddi zarar görmüştür.¹⁷ Bundan sonra İran'da meydana gelen İslam Devrimi ile iki ülke arasındaki mezhepsel sorun daha şiddetlendirilmiştir.

1979 yılında Humeyni'nin önderliğinde İran'da gerçekleşen devrim neticesinde ideolojisini Şiilikten alan İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte bölgedeki siyasi dengelerde köklü değişiklikler yaşandı. İran'ın iç politikasında tam hakim olan Ayetullahlar, dış politikada da dini önemli bir araç olarak kullandılar. Başta Humeyni olmak üzere İran İslam Cumhuriyeti'nin liderleri politik söylemlerini İran ile sınırlı tutmadılar. Başta İran dışındaki Şiiler olmak üzere bütün Müslüman dünyasını hedef alan demeçler verdiler ve Şii devlet kimliğini ön plana çıkardılar. Bu bağlamda devrim sonrasında da İran, Şiiliği dış politikada önemli bir araç haline getirerek "devrim ihracı" politikası takip etmeye başladı. Irak'ta nüfusun yaklaşık yüzde %60-65'ini oluşturan Şiiler "devrim ihracı" politikası çerçevesinde uygun bir konumda görünmüştür.¹⁸ Ayetullah Muhamed Bakir el-Sadr gibi Irak'taki Şii liderler de, Humeyni rejiminin ilk gününden itibaren, Humeyni ve İran ihtilalini

¹⁵ Zafer, a.g.e, 48-49.

¹⁶ Workman, a.g.e, 9.

¹⁷ Zafer, a.g.e, 50-51.

¹⁸ Şahin, M. (2016). *Din-Dış Politika İlişkisi ABD Örneği*. (İkinci Baskı). Ankara: Barış Platin Kitabevi Yayınları, 135.

desteklediğini açıkça ilan etmekten kaçınmamışlardı. Bundan dolayı, Bekir El-Sadr liderliğindeki Şiiler 1979 Haziran ayı başında Irak'ta Kerbela ve Nefes kentinde bulunduğu üzere Baas rejimi aleyhine düzenlenen gösterilere başladılar. Irak'ın güvenlik kuvvetleri bu gösterilere engel olmak isteyince iki taraf arasında çarpışmalar oldu. Bundan sonraki çekişmeler daha artırmış, Irak hükümeti tarafından Şii lideri sınır dışı edilmiştir.¹⁹

Ancak Şah'ın düşmesi ve onun yerine Humeyni'nin Şii rejimini getirmesi Irak'ta hem dış güvenliği hem de iç güvenliği açısından bir tehdit algısı olarak görünmekteydi. Saddam Hüseyin bu tehdidi önlemek için engel teşkil etmekteydi. Çünkü İran'da gerçekleştirilen Şii ideoloji devrimi, Baas ideolojisine alternatif olarak ortaya çıkmış ve bunun bölge devletlerinde yayılması Saddam'ın konumunu ciddi bir şekilde sarsabileceği gibi, bu rejimin Irak'taki Şii toplumlar tarafından benimsenmesi Saddam rejimi için büyük bir tehlike algısı görülmüştür. Bu bağlamda İran İslam Devrim lideri olan Humeyni birçok konuşmasında, *"kendilerini sosyal devrimci, ezilen sınıfların temsilcisi ve Siyonist-emperyalist düşmanı olduklarını iddia eden ve Baas mensuplarının aslında Siyonizm'e ve emperyalizme hizmet ettiklerini"* ileri sürmekteydi. İmam Hüseyin Muntazırı bir açıklamasında, Saddam ve Baas rejiminin *"İsrail ve emperyalizmle işbirliği yaptığını"* ileri sürmüştür. Aynı şekilde İran Dışişleri Bakanı Kutbizade bir demeçte de, *"Irak hükümetinin bir Müslüman hükümet olmadığını ve İslamiyet'le arasında hiçbir bağ bulunmadığını"* ifade etmiştir. Öte yandan Beni Sadr 11 Nisan 1980 yılındaki açıklamasında *"biz kurtarıcı İslamiyet'in gerçek mirasçılarımız. Baas ideolojisi ise nazizm, faşizm ve Marksizm'in bir benzeridir"* diyordu.²⁰ Irak'taki Şiiler ülkenin güneydeki devrimin meydana geldiği İran'da Humeyni'ye desteklerini ilan ederek Baas rejimine karşı çıktılar. Böylece Irak hükümeti Şii ayaklanmaları önlemek için çeşitli tedbirlere başvurmuş ve sonuçta Baas rejimi elinden geldiğince Şii muhalif gruplarına karşı şiddet kullanmıştır.

Irak'ın İran ile ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan olaylar zincirinden en önemlisi, Şubat 1980 yılında İran İslam devrimin yıl dönümünde Tarık Aziz'e suikast ve Müstansiryah Üniversitesi'ne saldırılması olaylarıydı. Irak Dışişleri Bakanı, bu olayların Dava Partisi'nin İran'ın Kum şehrinde bulunan liderleri tarafından ve hem Irak'ın iç durumunu bozulması hem de Irak hükümetini yıkmak hedefi ile planlandığı, bunun da

¹⁹ Armaoğlu, F. (1983). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 775-776.

²⁰ Arı, (2007). a.g.e, 398-400.

Humeyni'nin emriyle gerçekleştirildiğine bir açıklamada bulundu. Saddam Hüseyin ve Baas'ın ileri gelenleri Dava Partisi'nin Irak'ta gerçekleşen eylemlerinin Humeyni ve İran hükümeti ile doğrudan bağlantılı olduğu üzerinde duruyorlardı. Gerçekten 1980 yılı Nisan ayına gelindiğinde, Bağdat ile Tahran arasındaki ideolojik ve psikolojik savaş tamamen yükselmişti. Bu olayların etkisiyle Iraklı Şiiilerin lideri Bekir El-Sadr ve kız kardeşinin idam edilmesinden dolayı iki ülke arasındaki ilişkiler daha gerginleşti.²¹ Böylece İran-Irak arasındaki ilişkilerini şekillendiren faktörler arasında Şattü'l Arap suyu sorunu yanı sıra Şii-Sünni sorunu da yer alıyordu.

1.1.1.3. Etnik Sorunlar

İran'da Fars ve Azeri etnik unsurlarından sonra Irak'ta ise Araplardan sonra en büyük etnik unsur olan Kürtler, her iki ülke açısından oldukça hassas bir noktada bulunmaktadır. Modern Irak devleti kurulmadan Osmanlı ve Safevi İmparatorlukların arasında Kürt (etnik) sorunu söz konusuydu. Irak devleti kurulduktan sonra Kürt meselesi İran ile ilişkilerinde gayet hassas bir durum arz ediyordu. Kürt sorunu İran-Irak ilişkilerinde tarih boyunca hem gerginliklere neden olmuş hem de iki ülkenin yakınlaşmasına sebep olduğu bilinmektedir. Eğer bir dönemde Kürt sorunu İran-Irak arasında anlaşmanın nedeni olsa da diğer dönemde ilişkilerin bozulmasına sebep olduğu söylenebilir. Bu kapsamda iki ülke arasındaki etnik sorun ile ilgili İran politikasına bakıldığında zaman "ikili politikası" bulunmaktadır. Bir taraftan kendi sınırının ötesinde Kürtlerin yanında yer alınırken, diğer taraftan da İran toplumunun yaklaşık 10%'nu oluşturan Kürtler baskı altında tutulmaktadır.

Genel anlamda İran-Irak ilişkilerinde Kürt sorunu büyük bir önem taşımaktadır. Geçmişte olduğu gibi İran ve Irak ilişkileri açısından dikkat çeken Kürt sorunu önemli bir unsur olarak oluşturmaktaydı. Yani İran-Irak ilişkilerini biçimlendirilen faktörlerden biri Kürt sorunudur.²² İran ve Irak açısından etnik sorunu güvenlik ve stratejik alanlarda bir tehdit algısı görünmesine rağmen Irak devleti kurulduktan sonra Kürtler Irak hükümetine karşı çıkarken İran'ın Kürtlere desteği göz ardı edilemezdir. Bu doğrultuda İran'ın, Irak'taki Kürt bölgesi Süleymaniye şehrinde Şeyh Mahmud Berzinci'nin ayaklanmasına desteği belirleyici bir örnektir. Buna karşılık 1937 Sadabad Antlaşması'nda İran-Irak arasında bir

²¹ Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. Ankara: Alfa Yayınları, 376.

²² İnternet: Entessar, N. (2009, January). "The Kurdish Factor in the Iraq-Iran Relations". <http://www.mei.edu/content/kurdish-factor-iran-iraq-relations> 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

ortak nokta oldu. Ardından 1946 yılında İran Muhabad şehrinde Mahabad Kürt Cumhuriyeti kurulurken İran'ın Kürtlere karşı izlediği politikada değişiklikler olmuştur.²³ Çünkü Irak Kürtlerinin Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşuna katılmaları üzere İran Irak ile ortak adımlar atmaya başladı. İran'ın Kürtlere karşı bu tür politikası 1958 yılına kadar devam etmiştir.

1958 Temmuz ayında Irak'ta gerçekleşen askeri darbeyle kralık rejimi devrilerek cumhuriyet rejimi kurulmuştur. Bu neticesinde Irak'ın hem iç politikasında hem de dış politikasında kökten değişiklikler oluştu. Bu gelişmeler İran-İrak ilişkilerini etkilemiştir. Irak'taki 1958 gelişmelerden sonra İran-İrak ilişkileri anlaşmazlık dönemine girerken, İran'ın, Irak Kürtlerini desteklemesi gündeme geldi.²⁴ 1961 Kürtlerin Irak merkezi yönetime karşı ayaklanmasından sonra ihtiyaçlarını karşılayabilmek için İran'dan yardım alınmaya başlanacaktı. İran, Kürdistan Demokrat Partisine (KDP) yardım ederken diğer taraftan da Irak ile görüşmelerde bulunuyordu. 1964 yılında Irak KDP ile ateşkesi imzalanırken parti içindeki sıkıntılar yaşanmış ve İran KDP'nin bölünmesini teşvik ediyordu. 1965 yılında Irak-KDP arasında çatışmalar yeniden başlayınca, İran ağır silah yardım yapacaktı. Sonra 1966 yılında Irak-KDP arasında bir anlaşma imzalanmasıyla çatışmalar azalmıştır. KDP'nin bu anlaşmayı kabul etmesi, Şah'ı kızdıracaktı. Şah'ın kızmasına rağmen İran, Irak Kürtlerine yaptığı yardımları kesmemiştir.²⁵ Nitekim 1968 yılında Irak'ta Baas Partisi askeri darbeyle iktidara geldikten sonra İran-İrak ilişkilerinde Kürt sorununa ilaveten İran'ın Kuzistan bölgesinde yaşayan Araplar da gündeme geldi.

"Baas Partisi Pan Arap yaklaşım doğrultusunda İran'ın Kuzistan eyaletini Arabistan nitelemiş ve bu bölgenin aslında Irak topraklarına ait olduğuna odaklanmıştır. Bölgedeki yaşayan Araplar arasında milliyetçilik duyguları teşvik ederek 1969 yılında Arabistan Kurtuluş Cephesi'ni kurmuş ve bölgenin dört yerinde ayaklanmalar düzenlemiştir. İran ise, Irak ile Kuzistan bölgesindeki Arapların ittifakını önlemek ve Irak'ı anlaşmaya zorlamak için Irak'taki Kürtlere önemli ölçüde silah ve cephane sağlayarak Barzani'nin Irak'a karşı

²³ Abdulkadir, N. (2008). *Siyaseti İran Baramaber Bızutnaway Rızgarixazy Netewey Kurd Le Kurdistani Iraq: 1961-1975 (İran'ın Irak Kürt Hareketlerinin Politikası :1961-1975)*. Erbil: Aras Yayınları, 82-84.

²⁴ Abdulkadir, a.g.e, 203-205.

²⁵ Zafer, a.g.e, 55.

ayaklanmasına yoğun destek vermekteydi."²⁶ Kaldı ki Irak'ta Baas Partisi'nin yönetime gelmesinden sonra İran ile ilişkiler daha gerginleşmeye başlamıştır.

1969 yılında Baas rejimi Kürtlerin ayaklanmasını kökten çözmek için her türlü tedbiri almıştır. Ancak Irak devleti hedeflerini sağlamayınca da Kürtler ile anlaşma imzalamak zorunda kaldı. Bu bağlamda 11 Mart 1970 tarihinde Irak merkezi yönetimi Kürtler ile bir özerklik anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla Kürtlerin siyasi, kültürel ve ekonomik hakları sağlanmıştır. Antlaşma imzalanmasından sonra Şah Mustafa Barzani'yi Tahran'a çağırarak anlaşmadan vazgeçmesini teklif etti. Görüşmede Şah, Barzani'ye "*eğer Kürtler anlaşmadan çekilirse İran her türlü yardım yapacaktır demiştir*". Ama Şah, Barzani'yi anlaşmadan vazgeçmeye ikna edemedi. Şah bu antlaşmayı istememesine rağmen Kürtlere desteği devam etmiştir.²⁷ İran'ın Kürtlere verdiği destek 1975 yılına kadar sürmüştür.

1975 Mart ayında Cezayir'in Cumhurbaşkanı Huari Bumediye'nin arabuluculuk ile İran ve Irak arasında Cezayir Antlaşması imzalanmıştır. Cezayir Antlaşmasında Irak İran'ın toprak bütünlüğünü, içişlerine karşımama ve Şattü'l Arap üzerine ortak hattı kabul ederken, karşılığında İran ise, Kürtlere yaptığı her türlü yardımlarını durudurdu. Böylece İran ile yapılan Cezayir Antlaşmasıyla Irak Kürt sorunu Baas rejiminin istediği şekilde çözülmüş oldu. Cezayir Antlaşmasından sonra İran Irak ile ilişkilerin normalleştirilmiş oldu. Ardında 1979 İran'da gerçekleşen İslam devrimiyle iki ülke ilişkilerinde yeniden anlaşmazlıklar gündeme geldi.

²⁶ Asl, a.g.e, 104.

²⁷ Veldani, A.C. (2010). "Kürt Le Peywandiyakani Newan Iran u Iraq (İran-İrak İlişkilerinde: Kürt)". *İran Dosyalar Dergisi*. (19), 8-26.

1.1.2. İran İslam Devrimi Sonrası İki Ülke İlişkilerindeki Sorunlar

1.1.2.1. İran-İrak Savaşı

1.1.2.1.1. Savaşın Nedenleri

1979 yılına gelindiğinde gerek İran'da rejim devrilmesi gerekse Irak'ta iktidar değişmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde bir dönem oldu. 1979 yılından sonra İran-İrak arasındaki ilişkiler kötüleşince savaş sebepleri hızlanmıştır.

İran-İrak Savaşı ile ilgili farklı neden bulunuyordu: Birincisi derin köklü kültürel düşmanlığa dikkat çekiyordu. Irk (Arian-Samite), mezhepsel (Şii-Sünni), etnik (Arap-Fars) veya din (laik-köktenci) terimler ile karakterize edilen uyumsuz ve içten düşman toplumların üzerine kurulmuştur. İkinci nedeni Saddam Hüseyin'in megalomanik eğiliminden kaynaklanmaktaydı. Üçüncü İslam devrim sonrası İran Körfez ülkeleri ile ilişkileri geliştirerek bölgesel hegemonyasını yükseltmiş oldu. Bu da Irak'ı rahatsız etti. Irak, Körfez bölgesinde azalan İran hegemonyasına odaklanıyordu. Bu doğrultuda İran'la bir savaşa girerse, Baas rejiminin bölgesel etkisini genişletmek ve Arap boyunu yükseltmek için benzersiz fırsatlar sağlamasını düşünmekteydi. Dördüncü İran'ın Irak'taki Şiiilerin desteğinden dolayı İran'la savaş seçeneği uygun görüyordu. Beşinci ise, iki ülke arasındaki Şattü'l Arap suyolunda meydan gelen anlaşmazlıklara odaklanmaktadır.²⁸

Armaoğlu'na göre İran'da Humeyni rejimi ile Irak'ta Baas rejiminin ilişkilerini bozan nedenler şunlardı:²⁹

- Irak'ta yaşayan Şiiiler, İran'ın İslam rejimi desteği altındayken, Irak Baas rejimine karşı yoğun gösterilerde bulunmuştur.
- İran'da Şah'ın düşmesi ve otoritenin yok olması, buna ilaveten İran Kürtlerinin bağımsızlık hareketleri, İran'ın Irak'a bitişik bölgelerini Irak Kürtleri için bir sığınak haline getirdi. Halbuki Irak'ın kendi ülkesindeki Kürt ayaklanmalarını

²⁸ Workman, Th, (1991, March). "The Social Origins of the Iran-Iraq War". *Paper Presented at the Centre for International and Strategic Studies*, York University, 6.

²⁹ Armaoğlu, a.g.e, 776.

bastırabilmesi için İran'ın işbirliğine ihtiyacı vardı. Fakat İran'la bu konuda işbirliğini kurması mümkün olmadı.

- Diğer bir mesele, Kuzistan eyaletinde yaşayan Araplar idi. Ayetullah Humeyni rejimi iş başına gelince Kuzistan Arapları da özerklik istediler. İran'ın Kuzistan eyaletindeki Arap azınlığının İran'ın rejiminden özerklik, petrol gelirlerinden hisse ve aynı zamanda da merkezi yönetimde temsil hakkı talep ettiler ve Humeyni Arap azınlığının bu isteklerini kabule etmeyince çarpışmalar başladı. Irak bu çarpışmalarda Arap azınlığına silah ve cephane yoğun bir şekilde yardım yaptı.
- Bir başka anlaşmazlık konusu da Irak'ı İran'a savaş açmaya zevkeden de, Saddam Hüseyin'in anlayışlarıydı. Çünkü Saddam iktidara gelince iki ülke arasındaki anlaşmalara "yok" hükmünde bakıyordu.

Bunların yanında Humeyni ve Saddam arasındaki kişisel kan davası bölgede çatışmanın ötesinde İran-Irak Savaşı'nın diğer temel nedeni ideolojik ve uygarlıklar çatışmaması da eklenebiliyordu. Saddam kedisini Acemlere karşı savaşan Arap milliyetçiliğinin ifadesi olarak görüyordu.³⁰ İran-Irak Savaşı nedenlerini toplamak gerekirse de savaşın nedenleri şu şekilde arz edilmektedir:³¹

- İran'da gerçekleşen İslam devriminin Irak'taki rejimin istikrarını tehdit etmesi. 1979 yılında İran'daki Şah rejimin devrilmesiyle birlikte Irak'taki Baas rejimine İran'da iktidara gelen Humeyni büyük bir tehdit algısı oluşturmuştur. Dolayısıyla Irak'ta Baas rejimi bu tehdidi önlemek için İran'la savaş yolunu tercih etmiştir.
- Humeyni rejiminin, Irak'taki muhalif "Şii" ve "Kürt" ayrılıkçı grupları destekleme endişeleri, gerçi bu konu İran'da rejim değişikliğinden önce de iki ülke arasında bir ihtilaf konusuydu. Ama İran'da İslam Devrim rejimi gerçekleştirilmesiyle beraber bu konu daha önemli hale gelmiştir.
- Irak'ta, İran'la arasındaki çözülmeyen sorunların bir anlaşma ile bir çözüme ulaşabileceği düşünülüyordu. Bundan başkası da Saddam Hüseyin kendisi için bir başarısızlık olarak gördüğü ama mecburiyetten imzaladığı Cezayir Antlaşmasının koşullarından memnun değildi. Bu sebepten dolayı Saddam

³⁰ Galbraith, P. (2006). *Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü.* (Cev. Mehmet Murat İnceyen). İstanbul : Doğan Kitap Yayınları. (Eserin Orjinali 2006'da Yayınlandı), 28.

³¹ V. Xavier, M. F. (1997, March). Iran and Iraq: A Prediction for Future Conflict. *Presented to The Research Department Air Command and Staff College*, 13-14-15.

Hüseyin Cezayir Antlaşmasını iptal ederek Şattül Arap'ta Irak'ın mutlak egemenliğini ilan etmiş ve televizyon ekranında da Cezayir Antlaşmasını yırtarak savaşa giden yolu hızlandırmıştır.

- Irak, İran'ın İslam Devrimi sırasında ordusunun zayıfladığını ve özellikle komuta kademesindeki subayların birçoğunun bir şekilde ortadan kaldırıldığını düşünmekteydi. Bu nedenle kesin ve çabuk zafer kazanabileceğini düşünüyordu.
- Baas partisi ve özellikle Saddam Hüseyin'in Arap Dünyasında bir liderlik olma isteği açıkça bulunuyordu. O sırada Mısır ve İsrail arasındaki barış antlaşması (Camp David) imzalanmasıyla birlikte Mısır'ın rolü zayıflayarak dışlanmıştı. Irak devleti Saddam Hüseyin liderliğinde bu boşluğu doldurma konusunda en baştan aday olmuştur. Bu amaca ulaşabilmek için vakit geçmeden bir zafere ihtiyaç duymasıdır.
- Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'e göre Cezayir Antlaşması 1980 yılında İran devleti, Irak hükümetinin düşürülmesi için çağrı yaptığında İran tarafından Cezayir Antlaşmasının ihlal edilmiş olduğu gündeme getirilmiştir.

Saddam Hüseyin'in savaş konusunda her ne kadar Cezayir Antlaşmasının ihlal edilmesini bir bahane olarak öne sürse de İran-Irak arasındaki savaşın jeopolitik nedeni göz ardı edilemez. Irak'ın İngilizlerin çizdiği sınırlar körfeze rahat açılmaması ve petrol satışını yeterince yapmamasıdır. İran'ın ise gerek Şiiliği yayma ve rejim ihraç politikası gerekse körfeze hakim olma iddiası, sekiz yıllık savaşın perde arkasındaki nedenlerden birisi olduğu belirtilebilir. Irak Devlet Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan'ın yaptığı bir konuşmada bunu açık bir şekilde görmüştür: "Bu savaş Cezayir Antlaşması ya da birkaç yüz kilometrelik toprak ve Şatt-ül Arap'ın yarısı değil, doğrudan doğruya İran Cumhuriyetini devirmek içindir."³²

Ancak bu faktörlerin yanı sıra savaşın zamanlaması da oldukça önemliydi. İran'ın İslam Devrim olmadan önce bölgede ABD'nin en yakın müttefiklerinden birisi olması Irak'ı ürkütüyordu. Humeyni yönetime geldikten sonra İran İslam devrimi ihracı politikası uygulandığından da ABD'ni menfaatlerini tehdit algısı olarak görünüyordu. İran yönetimi, ABD'yi büyük şeytan ilan ederek iki devlet arasında ilişkiler asgari düzeye düşmüştür. Dolayısıyla Saddam Hüseyin bunun da kendisini kazandıracak bir fırsat olduğunu

³² Doğan, S. "Düşmandan Piyon Devlete: İran'ın Irak'a Nüfuzu". *İnsan ve Sosyal Araştırma Merkezi*, (31), 3.

düşünmekteydi.³³ Böylece yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı 1980 yılı Ağustos ayı geldiğinde, iki ülke arasındaki ilişkilerde çarpışmalar yoğunlaşmış ve gerginlikler son derece şiddetlenerek kanlı bir savaşa başlanmıştır.

1.1.2.1.2. Savaşa Giden Süreç

Saddam Hüseyin 1980 Nisan ayında bir konferansta İran-İrak arasındaki üç koşul ile yeni anlaşma yapılması gerektiğini söyledi. Saddam'ın belirttiği koşul şunlardı; Birinci, İran'ın işgal ettiği (Abu Musa, Büyük Tunb ve Küçük Tunb) adalardan şartsız çekilmesi, ikincisi Şatt-ül Arap'ın durumu 1975 Cezayir Antlaşmasından önce geriye dönmesi, üçüncü ise Kuzistan eyaletinin bir Arap kenti olarak tanınması ve Kuzistan adı yerine Arabistan adı getirilmesi.³⁴ Bu bağlamda 1979 yılında Ahmed Hassan El-Bekir 'den yönetimi devralan Irak Devlet Bakanı Saddam Hüseyin, 17 Eylül 1980 tarihinde parlamentonun olağanüstü toplantısında yaptığı konuşmada ağır sınır ihlallerini bahane ederek Cezayir Antlaşmasının o günün koşullarında ülkesine zorla kabul ettirildiğini sert bir dемеç vererek Şatt-ül Arap'ın Irak'a ait olması gerektiğini açıkladı. Saddam'ın bu konuşmasından sadece beş gün sonra da 22 Eylül'de İran'a savaş ilan edildi. Irak tarafından İran'a savaş ilanının gerekçeleri, İran, Cezayir Antlaşması'nin taahhütlerini getirmemiş ve Irak Kürtlere yardıma yeniden başlamıştır. İran, sınır çatışmalarını kışkırtmış ve İran, Cezayir Antlaşması gereğince Irak'a vermesi gereken bazı sınır bölgelerini verememiş bahane olarak sekiz yıl süren savaşa yol açmıştır.³⁵ Nitekim Irak, 22 Eylül'de baskın bir şekilde 700 km'lik bir cephede saldırıya başlamış oldu. İlk planda Irak birlikleri, İran topraklarında hızlı ilerlerken, önemli bir direnişle karşılaşmadan hayati merkezler işgal edilmiş ve Kuzistan eyaletinin merkezi durumundaki Ahvaz kentine 25 km yaklaşmıştı. Bu arada Irak, saldırılarını daha çok İran'ın önemli ihracat merkezlerinden biri olan Basra Körfezi'nin Hark (Khark) adasının da içinde bulunduğu stratejik bölgelere yapıyordu.³⁶ 1980 Ekim ayının sonunda Hurremşehir Irak kuvvetlerinin eline geçmiş ve bundan sonrası da kara muharebeleri durgunlaşıp cephe sabitleşti. Taraflar ara sıra karşılıklı saldırılar yaptılarsa da bir süre değişiklik olmadı.³⁷

³³ Erkmen, S. (Sonbahar, 2000). "I. Körfez Savaşı Sonrası İran-İrak İlişkileri". *Avrasya Dosyası*. 6(3), 202.

³⁴ Purlalibi, A. (2010). "Peywandia Siyasiyakani Iran u Iraq Dıway Şorşi İslami (İslam Devriminden Sonra İran Irak Siyasi ilişkiler)". *İran Dosyalar Dergisi*, (19), 91-98.

³⁵ Yılmaz, T. (2009). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Ankara: Barış Platin Yayınevi, 261.

³⁶ Arı, (2004). a.g.e, 383-384.

³⁷ Armaoğlu, a.g.e, 778.

Savaşın ilk günlerinde büyük kayıplara uğrayan İran dengeyi sağlamaya başladı. Irak'ın saldırılarının ilerlemesini durdurmak için kendi ülkesini bir değerlendirme yaparak, İran'ın Irak karşısında daha büyük avantajlara sahip olduğu belirtilmiştir. İran'ın Irak'a göre kalabalık bir nüfusa sahip olması, pilotlarının niteliğinin daha üstün olması, askeri teçhizat yapısının daha kaliteli olması ve askeri güçlerin Humeyni'ye tutucu bir biçimde bağlılığı Irak'ın durdurulmasında ve savaşın yönünün değişmesinde oldukça etkili olmuştur. Savaşın ilk dört ayı karşılıklı topçu ateşleri ile geçerken İran tarafı büyük ölçüde toparlanmış ve Irak güçlerine ağır kayıplar verdirilmeye başlamıştır.³⁸

Savaşın başlangıcından bu yana İran'ın en büyük taarruzu 27 Eylül 1981 tarihinde düzenlenmiş "Ümmetin Kurtuluşu" operasyonu ile 150 km²'lik İran toprağı geri alınmış ve 1800 civarında da Irak askeri esir olarak tutulmuştur. Bundan sonra aynı yıl İran "Kudüs Yolu", "Şefek Serisi", "Kerbela" ve "Fetih Serisi" taarruzlarını izleyerek kaybedilen İran toprakları geri alınırken, Irak geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1982 yılı Mayıs ayında Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin diğer Arap devletlerine acil yardım göndermelerini isteyince, sadece bir gün sonra İran kuvvetlerin tarafından Hürremşehir'in geri alınması üzerinde de Saddam, Irak kuvvetlerinin İran topraklarından geri çekileceğini bir açıklama ile gündeme getirmiştir.³⁹ Saddam'ın istekleri İran tarafından kabul edilmemekle birlikte "Ramazan Operasyonu", "Müslim Bin Akil Operasyonu" ve "Fecir-El Nasr Operasyonu" taarruzları düzenlenirken diğer Körfez devletleri de rahatsız etmişti. İran'ın Kuvvetleri Basra'ya doğru ilerlemeye başlarken Körfez ülkeleri arasında diplomatik temaslar yoğunlaşarak Irak'ın İran tarafından işgal edilmesinden kaygı etmeye başlamıştır. Diğer taraftan İran, savaşın durdurulması için şu koşulları ileri sürmüştür.⁴⁰

- Irak'ın bütün kuvvetleri İran Topraklarından tamamen ve kayıtsız olarak geri çekmesi;
- Irak devletinin savaş suçlusunu olarak tanınması ve Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin bir uluslararası mahkemede savaş suçlusunu olarak tanınması;
- Irak tarafından savaş tazminatı (150 milyar dolar civarında) İran'a ödemesi;
- Baas rejimi tarafından sınır dışı edilen Şiilerin Irak'a geri dönmesine izin verilmesi,

³⁸ Arı, T. (1999). *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*. (4. Baskı) Ankara: Alfa Yayınları, 199.

³⁹ Arı, (2004). a.g.e, 384-385.

⁴⁰ Abu Al-Gazalah, M. A. (1993). *Harbul Irania Iraquia (1980-1988) "İran Irak Savaşı (1980-1988)"*. Mısır: El-Askenderiye Genel Kütüphane Yayınları, 107-108.

- Saddam Hüseyin ve Baas rejiminin iktidardan çekilmesi;
- İran'ın kuvvetlerinin Lübnan'a destek olmak amacıyla Irak üzerinden geçmesi talebinde bulunmuştur.

Bundan sonra Irak için savaş ekonomik açıdan oldukça masraflı hale gelmişti. Bununla beraber İran'ın şartları üzerinde dururken Irak yönetimi zor bir durumdan geçmekteydi. Savaş başlamadan Irak'ın petrol ihracatı 26 milyar dolar, 1981 yılında 10 milyar civarına, 1982 yılın sonuna doğru ise bu miktar 7 milyar doların da aşağına düşmüştü. Irak devleti, öyle bir duruma geçince de 1983 yılın başında Fransa'ya başvurarak 28 tane Mirage uçağı sipariş vermiş ve bu uçakları almak için de Körfez ülkelerinden kredi açmalarını istemişti. Dolayısıyla 1984 yılının İran-Irak Savaşı'nın en yoğun olaylarının geçtiği bir yıl olduğu söylenebilir. Çünkü bu tarihten itibaren Körfez'de tankerlere saldırılar düzenlenecek ve kimyasal silahların savaşta kullanılması söz konusu olacaktı. Artık savaş meydanları daha fazla genişlemiş ve saldırıyoğunlaşmıştır. Öte yandan da Körfez ülkeleri 1984 yılın ortasında, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) devletleri kendi güvenliklerini kurmak hedefiyle ve üye ülkelerin katılımı ile 12 bin civarında askerden oluşturduğu "Çevik Kuvvet'in" kurulmasına karar verdiler.⁴¹

Böylece 1985 ve 1986 yıllarında savaş devam etmekteydi. 1986 yılı Şubat ayında İran kuvvetleri Basra'nın güneyinde Şattü'l Arap'ı geçerek 750 km²'lik Fao yarımadasını aldı. Yani 1986 yılı savaşın tüm dengeleri İran lehine çevirmiştir. Bu bağlamda 1987 yılı geldiğinde de Suudi Arabistan Velihaht Prensi Abdullah Bin Abdul Aziz tarafından, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esed ve Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin bir koltuğa oturarak toplantı yapılmış ve toplantı Irak'ın destelenmesi söz konusu olmuştur.⁴² 20 Temmuz 1987 tarihinde BM Güvenlik Konseyi tarafından 598 sayılı karar alınarak savaşın durdurulması istenmiştir. Irak tarafından bu karar kabul edilirken, İran bunu reddetmişti. Ama 1988 yılı Temmuz ayında İran da ateşkesi Kabul etmek zorunda kaldı.

İran-Irak arasında sekiz yıl süren savaş İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgeyi en çok etkileyen savaş olarak nitelendirilmektedir. Savaş sonrasında bölgede bütün dengeler farklı formülde yeniden inşa edilmiştir. Savaş her iki ülke arasındaki de çok sayıda insani ve ekonomik kayıpları ile uğraşan ister istemez bölge ciddi değişikliklere karşı karşıya kaldı.

⁴¹ Arı, (1999). a.g.e, 201.

⁴² Arı, (2007). A.g.e, 408.

Sekiz yıl devam savaşın neticesinde verilen bilgilere göre, İran'ın hayatını kaybeden sivil ve askeri insan sayısı yaklaşık 1 milyona yakın bir rakam iddia edilirken Irak'ın hayatını kaybeden sivil ve askeri sayı 300-400 bin arası ve her iki tarafta yüz binlerce insanın da sakat kaldığı tahmin edilmiştir. Savaş her iki ülkede de çok sayıda insan kaybının yanı sıra ciddi ekonomik çöküntüye sebep olmuştur. Bilgilere göre savaş 300 milyar dolarlık büyük maddi kayıba yol açılmıştır.

1.2.1.2. Bölge Ülkeleri ve Süper Güçlerin Politikaları

İran-Irak arasında sekiz yıl devam eden savaşın etkileri sadece iki ülke arasında sınırlı kalmadı, aynı zamanda küresel ve bölgesel düzeyde etkileri bulunuyordu. Çünkü hem savaş mekanı (jeopolitik) hem de savaş zamanı oldukça önemli bir niteliğe sahip olduğu görünüyordu. Jeopolitik anlamında bakıldığında zaman bölgenin önemi göz ardı edilmemesi ile beraber bölgenin siyasi ve ekonomik açısından özellikle savaşa taraf olan İran ve Irak devleti geçmişten olduğu gibi o günlerde de Ortadoğu bölgesindeki en önemli ülkelerden sayılmaktaydılar. Zaman açısından bakıldığında Irak-İran savaşının iki pencereden analiz edilmesi gerekmektedir. Birinci nokta, İran-Irak Savaşı Soğuk Savaş sırasında olmuş bir olaydır. İkincisi ise İran-Irak Savaşı, her iki ülkede iktidar veya rejim değişikliklerinden sonrası çıkmıştır. Özellikle İran'da 1979 yılında gerçekleşen rejim değişikliği gerek bölge dengeleri gerekse küresel dengeleri etkileyerek yeniden inşa edilmesi haline gelmiştir.

Savaş bir taraftan, İran'ın kuşatılmasında yarar gören Körfez ülkeleri başta olmak üzere, diğer taraftan, Irak'ın Arap devletleri ile ilişkilerinin yeniden inşa edilmesine sebep olmuştur. İran'ı bir tehdit olarak gören ülkeler savaş boyunca sürekli bir şekilde Irak'a destek vermekteydiler. Irak'a yardım eden Bölgedeki Arap devletleri, Humeyni rejiminin etkilerini kendi ülkelerinden azaltmak hedefiyle hep Irak yanında yer aldılar. Küresel güçlü devletler ise olayların durumuna göre ve bölgedeki güç dengesinin bozulmasının soz konusu olduğu anlarda desteklerini birinden diğerine kaydırmıştır. Çünkü İran-Irak Savaşı her ne kadar bölgesel bir sorun olsa da, hem petrolün sevkini tehlikeye sokmakta hem de bölgedeki güç dengesini derinden etkilemekteydi.⁴³ Buna ilaveten İran-Irak Savaşı, Körfez ülkeleri için bir

⁴³ Arı, (2004). a.g.e, 390-391.

güvenlik meselesi de ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle 6 Körfez ülkesi (Kuveyt, BAE, Katar, Bahreyn ve Umman) ile Suudi Arabistan arasında, 26 Mayıs 1981'de KİK kurulmuştur.⁴⁴

Bölgesel düzeyde, İran'dan en fazla endişelenen Kuveyt ve Suudi Arabistan'dı. Gerçi savaşın başından itibaren Suudi Arabistan "bekle gör" politikası izlemesine rağmen bu iki devletin savaş sırasında Irak'a verdiği ekonomik destekleri toplam 50 milyar doları geçtiği tahmin edilemekle birlikte günde 350 bin varil petrolü karşılıksız olarak Irak'a bırakmışlardı. Bunun dışında önemli miktarda lojistik alanlarında Irak'ı destekleyenlerin başında gelen Suudi Arabistan Kızıl Deniz'deki üç limanını Irak'a tahsis etmiş ve 1981 yılı Ocak'tan itibaren Suudi Arabistan limanlarından Irak'a silah sevkine başlanmıştır. Bütün bunlar yine de ABD'nin haberdar olması çerçevesinde gerçekleşmekteydi ve bu sırada Kuveyt'e ait limanlar da Irak için hayati bir değer taşımıştır.⁴⁵ Bununla birlikte de Körfez ülkeleri ne Irak'ın ne de İran'ın savaştan güçlü bir şekilde çıkmasını ve bölgede üstün güç haline gelmesini istemediler. Ama Irak'a verilen bütün destekler İran'ın rejiminden duyulan kaygıdan kaynaklanmaktaydı.

Körfez dışındaki ülkelere gelince, bunların arasında Ürdün ve Mısır, Irak'ın büyük destekçisi oldular. O sırada Ürdün'ün Irak'ı desteklemesinin temel nedeni, Suriye ile ilişkilerinin iyi olmaması ve Humeyni rejiminden duyulan endişeden kaynaklanmaktaydı. Ürdün'ün Irak devletine verdiği destekler iki nokta toparlanabilir. Bir taraftan Kızıl Deniz'e açılan Akabe limanını deniz taşımacılığı için Irak'a tahsis ederek bu yolla Güney Yemen'den ve Etiyopya'dan tüm gelen yardımların Irak'a ulaştırılmasını sağladı. Diğer taraftan da Irak'a diplomatik destek vermesi, hava sahasının Irak tarafından kullanılması ve Arap devletlerinden gönüllülerin Irak ordusuna katılmalarını teşvik etmiştir. Ürdün'ün savaş boyunca Irak'a verdiği diplomatik, siyasi, ekonomik ve lojistik destek büyük bir değer taşımıştır. Çünkü Ürdün de kendi ilişkilerini Arap devletleri ile iyileştirmesi ve geliştirmesini hedeflemişti. Ürdün'ün yanı sıra da Irak'ı destekleyen diğer bir ülke Mısır oldu. Bu arada Saddam o gibi Mısır Devlet Başkanı Mübarek de, İran İslam Devrim rejiminden endişe duymaktaydı. Bu bağlamda, ilk dört-beş yıl içinde Mısır'ın Irak'a satmış olduğu silah miktarı 1 milyon doların fazlasına geçti. Öte yandan Mısır, Irak'a insan gücü olarak da önemli yardımda bulunuyordu. Bu doğrultuda 15.000'den fazla Mısırlı gönüllü olarak Irak ordusunda yer almıştır. Buna ilaveten Irak'ta çalışan Mısırlılar yaklaşık 1.5 milyon Irak'ın

⁴⁴ Armaoğlu, a.g.e, 779.

⁴⁵ Arı, (1999). 206-207.

savaş potansiyeline önemli bir katkı demektir. Ayrıca iki ülke arasında siyasal, askeri ve ticari ilişkiler 1983 yılı Temmuzuna kadar istenilen düzeye de ulaşamadı. Mısır'ın Irak'a verdiği desteklere karşılık Irak da Mısır'ın Arap Birliği'ne tekrar dönmesi için yardım sözü vermişti.⁴⁶ Buna karşılık, savaş sırasında bölgedeki en çok İran'a destek olan Suriye devletlerin başında gelmekteydi. Savaşta Suriye, İran'a destek verdiği esas neden iki taraftan kaynaklamaktaydı. Bir taraftan 1979 yılında iktidarı ele geçiren İslam Devrim yönetimi Suriye Devlet Başkan Hafız Esed tarafından desteklenmiştir. Diğer taraftan da İran ve Suriye Baas parileri arasındaki farklı düşünce ve rekabet içinde yaşanmaktaydı.

İran-İrak Savaşı başlayınca Irak ve Suriye kendi aralarında siyasi, stratejik, askeri ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesiyle uğraştılar. Dolayısıyla, Suriye ciddi anlamda İran'ın silahlanmasına ve silah gereksinimlerini karşılamaya girişmiştir. Bu kapsamda İran, 25 Eylül 1980 yılında özel temsilcisini Suriye'ye göndererek Suriye Başkanı Hafız Esed'ten ortak bir bildiri yayımlayarak İran'ı desteklediğine olumlu cevap vermiştir. Irak ordusu, İran'ın topraklarına doğru ilerlemeye başlarken Suriye'nin resmi radyo ve televizyonlarda Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin bir Faşist olarak adlandırmış ve Irak'ın İran topraklarına saldırılarını açıkça kınamıştır. Böylece, İran'ın silah gereksinimi Suriye tarafından karşılanmıştır. Buna paralel olarak Suriye ile İran arasında ilişkiler hızla gelişmiştir. Bu doğrultuda Suriye ile İran arasında Mart 1982 tarihinde ekonomik ilişkilerini geliştirmek ve petrol satışını öngören iki anlaşma imzalanmıştır. İran Suriye'ye günde 20.000 varil petrolü karşılıksız olarak 100.000 varil de OPEC'in belirlediği tavanın altında bir fiyattan veriyordu. bunun yanında da iki ülke arasında silah satılmasını öngören gizli anlaşma yapılmıştır.⁴⁷

Bölge devletlerinden Suriye'nin yanı sıra Libya, Cezayir, Güney Yemen ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) de İran'ın destekçisi ve onun yanında yer alan ülke olmuşlardır. Türkiye ise, İran-İrak Savaşı başlarken, gerek İran ile Türkiye ilişkilerini gerekse Türkiye ile Irak ilişkilerini etkilemiştir. Ama Türkiye her hangi bir ülke ile ilişkilerini kopma noktasına getirmemiş ve savaş sırasında Türkiye, bir ülkeyi taraf olduğu ya da desteklemesi yerine tarafsız bir politika izlemeye tercih etmiştir.

Süper güç devletlere gelince, gerek SSCB gerekse ABD yukarıda değinildiği gibi savaş başında ikili politika izleyerek kesin bir tutum ortaya koymaktan çekinmiştir. Bu

⁴⁶ Arı, (2007). a.g.e, 313-314.

⁴⁷ Asl, a.g.e, 233-237.

kapsamda 25 Eylül 1980 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Edmund Muskle ile SSCB Dışişleri Bakanı Andrea Gramyko'nun bir araya geldiği toplantıda, her iki süper güç de savaşta tarafsız kalma konusunda birbirlerine söz vermişlerdi. SSCB mevcut anlaşmaya rağmen, Irak'a silah transferini durdurmuş ve onun yerine Suriye ile Dostluk Antlaşması imzalamıştır. SSCB'nin bu adımları Irak açısından endişeye neden olmuştur. Ama buna karşılıklı da İran'a askeri, ekonomik ve teknik yardımları bulunmuştur. Rehineler Krizi sırasında BM'de yaptırım kararı ve ABD'nin ekonomik ambargo uygulanması kararlarına da karşı çıkmıştır.⁴⁸ Çünkü Irak devleti de SSCB'nin Afganistan'daki işgalini kınarken İran tarafından Afganistan'daki mücahitlere yardım yapılıyordu. Dolayısıyla SSCB savaş sırasında İran'ın yanında yer alan bir ülke sayılıyordu.

ABD de, SSCB gibi savaşın başlarında kesin bir tutum olmasına rağmen, İran'la ilişkileri kopma noktası ve gerginlik içinde yaşanmıştır. Genel anlamda ABD, Vietnam Savaşı'ndan sonra kendi güvenliği ve çıkarları açısından tehdit oluşturduğunu düşündüğü ülkelere doğrudan müdahale etmek yerine bölgesel jandarmalar vasıtasıyla küresel güvenliğini sağlamaya yönelik bir durum içindeydi. Ortadoğu'da Şah rejimi altında İran'ın önemini arttırmıştı. Ancak İran'da Şah rejiminin İslam devrimi ile devrilmesi gerek önemli bir petrol havzasının ABD denetiminden çıkmasına gerekse ABD'nin bölgesel jandarmalarından birisini kaybetmesine neden oldu. 1979 yılından sonra Irak bu konumu doldurmak için yeni bir aday olarak ön plana çıktı. İran, 1979 yılı sonrasında hem Irak hem de ABD için bir tehdit kaynağı görünmekteydi. Böylece İran İslam Devrim yönetiminin ABD ve Irak açısından ortak bir düşman olduğu söylenebilir. Bu nedenle İran-Irak Savaşı sırasında Saddam rejimi, ABD ve müttefikleri tarafından İran'ın oluşturduğu tehdite karşı ekonomik, askeri ve diplomatik yönlerden desteklenmiştir.⁴⁹

Diğer taraftan SSCB Afganistan'ı işgal ettikten sonra ABD'nin Carter yönetimi Körfez'e yönelik politikası SSCB'nin nüfuzunun çevrelenmesini oluşturmaktaydı. ABD açısından bölgedeki SSCB'nin hegemonyasının çevrelemesi her şeyden önce gelmekteydi. Böylece gerek bölgedeki SSCB'nin nüfuzu gerekse Rehine Krizinin çözülmesini düşünmekteydi. Ama ABD, İran'ın 1982 yılında savaşın yönünü kendi lehine çevirmesi üzerine tutumunu değiştirirken Irak'ı desteklemiştir. Bununla birlikte de ABD savaş boyunca

⁴⁸ Arı, (2004). 395-396.

⁴⁹ İnternet: Ersoy, N. (2005, Kasım). "İran-Irak Savaşından Günümüze ABD'nin Irak Politikası". *Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu*, <http://www.bgst.org/dunya-gundem/iran-irak-savasindan-gunumuze-abdnin-irak-politikasi> 6 Ekim 2017'de alınmıştır.

da İran'a silah satışını kesmemiştir. Kısaca ABD'nin izlediği bu tür politikasının (İkili Politikası) nedeni SSCB'nin hegemonyasının kaygıları en başta gelmekteydi.⁵⁰

Konuyu toparlamak gerekirse süper güç devletler hatta bölgedeki devletler olmak üzere savaşın tarafların herhangi birinin mutlak başarı ile sonuçlanmasına karşıydı. Çünkü ne SSCB ne de ABD bölgedeki güç dengesinin bozulmasını istemekteydiler.

1.1.3. Savaşın Bitişi

İran-Irak Savaşı'nın başlamasından sonra, savaşı önlemek ya da savaşı durdurmak için çeşitli çevreler teşebbüslerde bulunmuş, savaşı durdurma çabaları olmasına rağmen hiçbiri olumlu sonuç doğurmamıştır.

Bu kapsamda 23 Eylül 1980 tarihinde BM Güvenlik Konseyi başkanı taraflara savaş durdurma çağrısında bulunduğu beş gün sonra 28 Eylül ayında İran-Irak Savaşını ele almak üzere bir toplantı yapılmış, toplantı neticesinde 479 sayılı kararında aynı çağrıyı tekrar gündeme getirmiş ve her iki ülkeden savaşı durdurmaları istenmiştir.⁵¹ Ama bu kararın uygulaması imkanı olamadı. Çünkü bu arada savaşın dengesi Irak lehineydi ve İran'ın topraklarının bir kısmı Irak işgali altındaydı. 1980 yılında da Şatt-ül Arap'daki gemilerin sorunları ile ilgili olarak BM Genel Sekreter, gemilerin BM bayrağı altında hareket etmesini önerirken, Irak yetkileri gemilerin sadece Irak bayrağı adı altında mümkün olduğu açıklaması bulunduğu halde, buna karşılık İran, önerisini kabul etmiştir.⁵²

"15-29 Ekim 1980 tarihlerin arasında BM Güvelik Konseyi (BMGK) İran- Irak Savaşı'na dair beş toplantı gerçekleştirilmiştir. Ama toplantıların neticesinde hiçbir karar ele alınmamıştır. 5 Kasım 1980 tarihinde BM Genel Sekreter'den Irak ve İran'a özel bir temsilci bulunmuştur. Bu doğrultuda İsviçre eski Başkanı Ulf Palme BM Genel Sekreterinin temsilcisi olarak 1980-1982 yılların arasında beş kez bölgeye gitmiştir. Ancak her hangi bir olumlu sonuç doğurmamıştır. Bilindiği gibi savaşın başında Irak kuvvetleri, İran topraklarının bir kısmını hızlı ele geçirdiği halde BMGK her hangi ciddi bir tedbir ve kararlar almamıştır. İran kuvvetleri, işgal edilmiş toprakları geri alırken Arap Dünyasının endişesine

⁵⁰ İnternet: Brand, H. (June, 2011) "Saddam Hussein, the US, and the invasion of Iran: was there a green light". <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14682745.2011.564612> 1 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁵¹ Armaoğlu, a.g.e, 779.

⁵² Asl, a.g.e, 109.

yol açmıştır. Zira Ürdün devletinin önerisi üzerine BMGK 12 Haziran 1982 tarihinde İran-İrak Savaşı ile ilgili bir toplantı düzenlemiştir. Yapıldığı toplantıda 514 sayılı kararla sonuçlanmıştır."⁵³ Bununla birlikte de 12 Temmuz 1982 tarihinde 522 sayılı kararı, 31 Ekim 1983 yılında 540 sayılı kararı, 1 Haziran 1984 tarihinde 422 sayılı kararı, Ekim 1984 yılında 582 sayılı kararı, 8 Ekim 1986 tarihinde 588 sayılı kararı ve 20 Temmuz 1987 tarihinde 598 sayılı kararı almıştır. İran Dışişleri Bakanı tarafından, BMGK'nin aldığı kararları ve gönderdiği görüşme mektupları şöyle değerlendirilmiştir: *“Şu ana kadar Irak-İran Savaşı ile ilgili alınan kararlar tamamen Irak'ın lehine olmuştur. Maalesef BMGK bazı Arap ülkelerinden etkilenecek gerçekleri görmezden gelmiş ve saldırıya uğrayan İran aleyhine kararlar almıştır. Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu olan BMGK saldırgan Irak'ı cezalandırmamakla birlikte saldırıya uğrayan İran' baskı altına almıştır. 22 Eylül 1980'da Irak'ın İran'a karşı hava, kara ve denizde yaptığı saldırısına karşı BMGK gereken tedbir almamakla saldırgan devleti cesaretlendirmiştir. Ayrıca, İran'ın beş eyaleti Irak ordusunun işgali altındayken iki ülkeyi ateşkese çağırmıştır. Böylece, BMGK İran'ın, topraklarına yapılan saldırı karşısında meşru savunma hakkını görmezden gelmektedir.”*⁵⁴ Genel anlamda bu kararlar Irak tarafından kabul edilirken, İran tarafından, kararlar tarafsız olmadığından dolayı reddedilmiştir.

İran tarafında BMGK'nin kararları kabul edilmediği için savaşın devam etmesi ile BMGK zor bir durumda kalmıştır. Çünkü aldığı tedbirleri de bir netice doğurmamıştır. BM Genel Sekreteri savaşın durdurulması ve barışa dönülmesi hedefiyle başka tedbirlere başvurmak zorunda kalacağını açıklamıştır. 20 Temmuz 1987 tarihinde savaşı durdurmak amacıyla konuyu ele almıştır ve uluslararası ortam İran'ın aleyhine dönmüştür. Bundan sonrası da BMGK iki ülke arasında savaş sona erdirmede kararlı olduğunu vurgulanarak barışa çağırmıştır. 20 Temmuz oturumunda şu kararları almıştır:⁵⁵

- Ateşkesin hemen kabul edilmesi, (kara, deniz ve hava yolları) askeri operasyonların durdurulması ve hemen orduların uluslararası tanınmış sınırlara geri çekilmesi,
- Ateşkesin derhal uygulanması ve orduların uluslararası tanınmış sınırlara geri çekilmek için BM gözlemcilerin denetimi altında gerçekleşmesi,

⁵³ Asl, a.g.e, 109-110.

⁵⁴ İnternet: "BMGK'nin Kararları". <http://www.un.org/ar/sc/documents/resolutions/> 8 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁵⁵ İnternet: "BMKG'nin Kararları; 1987 Yılı İran-İrak Durumu". (598 Sayılı Kararı) <http://www.un.org/ar/sc/documents/resolutions/1987.shtml> 8 Ekim 2017'de alınmıştır.

- Esirlerin mübadele edilmesi,
- Tüm devletlerin savaş yükselmesine engel olma ve çatışmayı yükselten hareketi engellenmesi,
- BM Genel Sekreter tarafından savaşın sorumlusunu bulmak için tarafsız bir heyet tayin edilmiştir. Ancak, bu heyetin tayin edilmesinde Genel Sekreter İran ve Irak yetkileri ile görüşme yapılması ve görüşmelerin neticesi BM Genel Sekreteri'ne sunulması,
- BM Genel Sekreter düşen görev bölgenin güvenliğine hızlı bir şekilde yardım edilmesi,
- Bu kararın uygulanması için gerekli adımlar atılması.

Bu kararın ilan edilmesinden sonra İran kararı kabul etmiş gibi görünüyordu. İran Yüksek Savunma Koneyi (İYSK) Sözcüsü Haşemi Rafsancani kararı şöyle incelemiştir: *"bu kararı BMGK'nin öncelerdeki kararlarına göre olumlu değişimler içerdiğini görüyoruz. Karar olumlu olduğu için tam olarak ret etmiyoruz."*

Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin tarafından 10 Ağustos 1988 tarihinde resmi bir bildiri ile televizyon ekranlarında İran'la savaş durdurulduğunu ilan etmiştir. İran, 18 Temmuz 1988 tarihinde BMGK'nin 598 sayılı kararını kabul etmesine rağmen de Humeyni, İran-İrak Savaşı durdurma kararını "bir bardak zehir içmesi" benzetiyordu.⁵⁶ Yani İran yetkilerinin bu kararını kendi iradeleri ile doğal olarak kabul etmemiş anlamına geliyordu. Çünkü İran savaş durdurma kararı zorunlu bir durum altında kabul etmiş söylemek daha doğru olacaktır. Böylece İran-İrak arasında sekiz yıl devam eden savaş durdurulmuş ve savaş sona ermesinden sonra 24 Ağustos 1988 tarihinde iki ülke arasında ilk ortak toplantı gerçekleştirilmiştir. Sonuçta İran'ın 598 sayılı kararı kabul etmesinin sebepleri şu ekilde arz edilmekteydi:⁵⁷

- BMGK savaş başlarından bu yana "İran ve Irak arasındaki durum" nitelerken ilk defa olarak "İran ile Irak arasındaki anlaşmazlık" olarak ele almıştır.
- Bu karar sadece tavsiye olarak değil, BMGK savaşını durdurmak için açık bir şekilde ifade etmiştir.

⁵⁶ İnternet: El-Samarayi, M. (2016, Eylül) "Limaza Harib Al-iraq Iran Al-humeyni (Irak neden İran Humeyni ile savaştı?)". *Al-Arap*, <http://www.alarab.co.uk/article/Opinion/90212>. 9 Ekim 2017'de alınmıştır

⁵⁷ Arı, (1999). a.g.e, 112-113.

- 598 sayılı karar oybirliği ile alınmıştır.
- Kararın alındığı zaman da gayet hassastır. Çünkü bölgedeki savaşın başaka devletlere sıçraması ihtimalini ortaya çıkarmış ve Arap Dünya'sının endişelenmesine neden olmaya başlamıştı.
- Savaşta insan haklarının ihlal edilmesinden duyulan üzüntü dile getirilmiştir.
- Bu kararlar hem kimyasal silahların kullanılması hem de yerleşim merkezlerinin bombalanması açıkça kınanmıştır.
- Doğru yollarını seçerek savaşın durdurulması istenmiştir.
- Küresel düzeyde barış ve güvenlik tehlikeye girdiğinden dolayı uluslararası toplumun endişeleri anlatılmıştır.
- Bu kararda savaş suçlusu tarafın belirlenmesi için tarafsız bir heyet tayin edilmesi önerilmiştir.
- Kararın içerisinde önemli olan konular ateşkesin uygulanması, kuvvetlerin uluslararası tanınmış sınırlara geri çekilmesi ve esirlerin mübadele edilmesi ön sırda yer almıştır.
- BM Antlaşması'nın 39. maddesine dayanarak barış ve güvenliğin gerçekleştirilmesinden sorumlu olan devleti belirleme etkisine sahipken bu görevi tarafsız bir heyete devretmesi kuşku uyandırmıştır.

Böylece iki ülke arasındaki sekiz yıl süren savaş sona ermesinden sonrasında ilişkilerin normalleşme aşamaları başlanmış oldu. Savaş neticesinde her iki ülkede gerek insani gerekse mali bakımdan büyük kayıpları oldu ve savaşta herhangi bir taraf başarılı olmadı.

1.2. SAVAŞ SONRASI İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİNDE NORMALLEŞME SÜRECİ (1988-1991)

BMGK 598 sayılı kararı İran-İrak arasındaki sekiz yıl süren savaş sona erdirilmesiyle birlikte iki ülke ilişkilerinin yeniden inşa edilmesine yol açmıştır. Aynı zamanda savaş neticesinde çok sayıda insani ve mali kayıplara uğraşan her iki ülke de ilişkilerin normalleşme aşamasına gelmesini istemiştir. Savaşın bitmesinden sadece bir sene sonra İran İslam Devrimin Lider Humeyni öldü. Humeyni'nin ölümünün ardından genel anlamda İran'ın dış politikasında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Buna karşılıklı da Irak, İran'ın yeni

düşüncesi ile ilişkilerin geliştirmesi için uygun bir fırsat görmekteydi. Ve bu fırsatı kaçırmayacağını istemiştir.

İran İslam Cumhuriyeti, Humeyni'nin ölümünden sonra, iç politikada yeni denge ve değişiklikler kısa sürede oluşturmaya başlarken, aynı şekilde dış politikada barışın getirilmesi konusunda yeni döneme girdiği söylenebilir. İran dış politikasında ideolojik unsurlar yerine pragmatik unsurları öne çıkarmaya çalışmıştır. Başka bir deyişle Humeyni'nden sonra, dış dünya ile ekonomik ve siyasi bağlarını geliştirme gayretine girmiş ve oldukça pragmatik bir dış politika izlemeye başlamıştır.⁵⁸ Haşemi Rafsancani Cumhurbaşkanı olunca İran dış politikasında şu hedefleri ortaya kuydu: 1. İran'ın uluslararası toplumdaki yalnızlığını sona ermesi ve dış dünya ile yakınlaşma politikasını izlemesi, 2. ABD çevreleme politikasını etkisiz hale getirilmesi, 3. Bölge istikrarını sağlaması, 4. Yabancı yatırımı teşvik etmek ve dünya ekonomisine entegre olmak, 5. Hem uluslararası hem de bölgesel örgütlere daha aktif bir biçimde katılma, 6. İran'ın ordusunu yeniden güçlendirmek hedefiyle modern silah sistemlerini edinmek.⁵⁹ Böylece Humeyni'nin ölümünden sonra İran'ın dış politikası iki hususa sahip olduğu dini ve ideolojik söylemleri yerine ulus çıkarları ve göreceli bir biçimde rejim ihraç etme politikasının uzakta kaldığı söylenebilir.⁶⁰ Dolayısıyla savaştan sonra İran-Irak arasında soğuk barış dönemi başlamış olduğu nitelendirilmiştir. Zira her iki taraf karşılıklı olarak da birbirlerine güvenemiyordu. Ancak birbirine yönelik askeri saldırılarda bulunmamıştır. Her iki ülke de siyasal sahnesi ve dış ilişkilerinde önemli değişimlere karşı karşıya kalmıştır.⁶¹

O sırada Irak'ın durumuna bakıldığında, Batı ve İsrail karşısında daha sert bir söylemler bulunuyordu. Aksi takdirde İran, dış politikada daha ılımlı bir tavır tercih etmek durumdaydı. 1990 Şubat ayında Batı medyasında ilk olarak Saddam Hüseyin yönetiminin eleştirilmesi ile beraber de Baas partisinin rejimi devrilmesi isteği dile getirilmiştir. Batılı tarafından Saddam'a karşı tavırları sert çıkarken da 19 Şubat 1990 tarihinde Arap Biliği'nin (AB) toplantı sırasında Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin önemli üyeleri sayılan Mısır,

⁵⁸ Semiz, Y. ve Akgün, B. (2005). "Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri". *Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi*, (9), 167.

⁵⁹ Efeğil, E. (2012, Aralık) "İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar". *Ortadoğu Analiz*, 4(48), 67.

⁶⁰ İnternet: Ramazan, M. (2011, Ocak) "İlaqat İraqia-Irania (İran-Irak İlişkileri)". *Doha İnstitute*, <https://www.dohainstitute.org/ar/ResearchAndStudies/Pages/art12.aspx> 11 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁶¹ Mahammed, E. (2013). *II. Körfez Savaşı ve İran-Irak İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 109.

Yemen ve Ürdün'ün başbakanlarıyla yoğun görüşmeler yapmış ve görüşmelerde ABD'den gemilerini Körfez'den çekmesini istemiştir. Bu görüşmelerden beş gün sonra Saddam Ürdün'ün başkentinde düzenlenen Arap İşbirliği Konseyi (AİK) Zirve toplantısında aynı görüşmeleri paylaşarak, İsrail toprakların işgal edilmesi isteğinde bulunmuştur. AİK Zirvesinden sadece bir gün sonra Saddam Hüseyin İsrail toprakların saldırması takdirde kimyasal silahlar ile toprakaların yarısını yakacağı ciddi bir tehdidinde bulunmuştur. Sonuçta bu söylemlerin yüzünden Irak ile Batı ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir.⁶²

Bu durumda Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin 1990 Nisan ayında ilişkilerini güçlendirmek amacıyla İran'a bir mektup göndermiş ve mektupta iki cumhurbaşkanı arasında görüşmeleri önermiştir.⁶³ Bundan sonrasında iki ülke arasında gerek üst düzeyde yoğun görüşmeler gerekse Irak tarafından çeşitli mektuplar İran'a göndererek sorunların ele alınması teklifinde bulunmuştur. Irak'ın İran'a gönderdiği mektuplarda Irak'ın Şatt'ül Arap iddiasından vazgeçtiğini ve İran'ın Şatt-ül Arap üzerinde egemenliğini Cezayir Antlaşması'na göre yeniden kabul ettiğini dile getirmiştir. Bu görüşmeler ve mektuplar mübadele edilmiş olmasına rağmen bir anlaşma haline getirilmemiştir. Çünkü Irak devleti özellikle de Saddam Hüseyin barış görüşmelerinde BM'nin dışlanmasını istemekteydi. Ama İran ise hiç bir şekil BM'nin aradan çıkmasını istememiştir.

İki ülke arasındaki konuları görüşmek üzere 1990 Eylül ayında Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz İran'ı ziyaret etti ve karşılığında da İran Dışişleri Bakanı Ali Akber Vilayeti Irak'ı ziyareti etmiştir. Ocak 1991 yılında Irak Devlet Başkanı Yardımcısı İzat İbarhim Al-Duri ve Ulaştırma Bakanı bir resmi heyeti ile İran'ı ziyarette bulunmuştur. Yapılan tüm görüşmelerde aşağıdaki hususlara odaklanılmıştır:⁶⁴

- Sınırlar ile ilgili sorunların çözülmesi
- İki ülke arasında kutsal mekanların ziyareti için kolaylıkların sağlanması
- İki ülke arasında muhalif grupların problemi
- Savaş esirlerin mübadelesi

⁶² Asl, a.g.e, 116.

⁶³ Asl, a.g.e, 116.

⁶⁴ İnternet: Surur, M. (1994, Kasım) "İran ve İraq: Hharbul Muaraza ve Tatbiul Mughamara (İran ve İraq: İtiraz Savaşı ve Normalleştirme Serüveni)". *Al-Hayat*, http://daharchives.alhayat.com/issue_archive/Wasat%20magazine 12 Ekim 2017'de alınmıştır, İnternet: Irak Muhabaratin Arşivleri 1991'de: (2016, Mart) "İrak 'ın Sırrı Heyetinin Ziyareti". *Raial Youm*, <http://www.raialyoum.com/?p=404547> 12 Ekim 2017'de alınmıştır ve Asl, a.g.e, 117.

- Kuveyt'in işgali sorunu
- Ekonomik işbirliği ve ticaret mübadelesi
- Irak'ın ABD saldırıları karşısında birlikte hareket etme önerisi
- Irak uçaklarının İran'da ABD saldırıları karşısında muhafaza edilmesi
- İki ülke arasında istihbarat alanında işbirliği yapılması

Bir taraftan Irak, İran ile ilişkilerini geliştirmeye çalışıyordu, diğer taraftan kendi kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilmesini reddediyordu. 16 Ocak 1991'de ABD tarafından Çöl Fırtınası Operasyonu ile Körfez Harekatını başlatıldı. Bundan sonra İran-İrak ilişkileri gerginlik dönemine girerek gerileme yaşanmıştır.

1.3. IRAK'IN KUVEYT'İ İŞGALİNDE İRAN'IN TUTUMU

1.3.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali

Kuveyt konusu Irak devleti kuruluşundan beri dile getirilen bir konuydu. Baas Partisi iktidara geldiğinde yeniden canlandırmaya çalışılmıştır. Irak'ta Saddam Hüseyin'in yönetime gelmesinden sonra Irak'ın Kuveyt'e sahip olduğu hızlı bir şekilde gündeme geldi. İran-İrak Savaşı neticesinde Irak'ın ekonomik durumu ciddi bir sorun söz konusu olmuştur. Bilindiği gibi Irak savaş sırasında Arap ülkelerden büyük oranda borç almıştı. Bu borçlar, Irak'ın önünde büyük bir engel olunca da Saddam Hüseyin Arap ülkelerinden aldığı tüm borçlarının ödemesinde vazgeçmesini istemiştir. Çünkü Saddam'ın düşüncesine göre; Irak-İran savaşı sadece Irak ile İran arasında bir savaş değildi. Aynı zamanda bütün Arap çıkarları için savaştı. Dolayısıyla Irak ile İran savaşının yükünü bütün Arap devletler omuzlamalıydı. İran-İrak Savaşı sona erdirmesinden sonra petrol fiyatlarını düşürmesi Irak'a daha çok zarar verdiği için dolayı Kuveyt topraklarını işgal etmek istemiştir.

Kuveyt, Irak açısından önemli bir ülke olarak sayılmaktaydı. Jeopolitik, stratejik ve petrol rezervine sahip bir ülkedir. Bundan dolayı Saddam Hüseyin 2 Ağustos 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmiştir. 8 Ağustos'ta Kuveyt'i ilhak ettiğini bildirmiş ve 28 Ağustos'ta da Kuveyt'i Irak'ın dokuzuncu ili olarak ilan etti.⁶⁵ Irak Kuveyt topraklarını işgal edince de BMGK 660 sayılı karar ile Irak'ın kuvvetleri Kuveyt topraklarına saldırısını kınadı ve koşulsuz önceki sınırlarına çekilmesini istemiş ve iki ülke arasındaki gerginlik ve

⁶⁵ Yılmaz, a.g.e, 300.

anlaşmazlıkları görüşerek çözmek gerektiğini söylemiştir. Ama Irak tarafından BMGK'nin kararı uyulmamıştır.

BM Irak'ın Kuveyt'i işgaline başladığı ilk günde barış çağrısını ön gürmüştür. Bu doğrultuda, ABD'nin öncülüğünde BMGK, Irak Kuveyt'i işgali başladığından (2 Ağustos) 1990 Kasım ayının sonuna kadar şu kararlar ele almıştır. " 660 sayılı karar 2 Ağustos, 661 sayılı karar 6 Ağustos, 662 sayılı karar 9 Ağustos, 664 sayılı karar 18 Ağustos, 665 sayılı karar 25 Ağustos, 666 sayılı karar 13 Eylül, 667 sayılı karar 16 Eylül, 669 sayılı karar 24 Eylül, 670 sayılı karar 25 Eylül, 674 sayılı karar 29 Ekim ve 677 sayılı karar 28 Kasım. BMGK'nin aldığı bütün kararlarında Irak'ın Kuveyt'ten koşulsuz olarak derhal çekilmesi ve sorunlar taraflar arasında görüşmeler yoluyla çözülmesini istemiştir. Ama sonuçta çıkarttığı bütün kararlar mümkün olmaması üzerine 29 Kasım 1990 'da 678 sayılı kararın ortaya çıkmasına sebep oldu.⁶⁶ BMGK'nin Irak'a karşı aldığı kararlar ABD'nin desteği ile çıkmaktaydı.

BMGK, önceki aldığı kararları ve uyguladığı yaptırımlarına rağmen Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilmesi konusunda istediği sonucu alamamıştır. Bu bağlamda 29 Kasım 1990 yılında 678 sayılı kararı kabul ederek Irak'a Kuveyt toprakalarından çekilmesi konusunda 15 Ocak 1991 tarihine kadar zaman verdi. Eğer Irak devleti bu karara uymazsa Irak'ın bir savaşla karşı karşıya kalacağı da ilan edilmekteydi. Yani 678 sayılı karar Irak'a karşı güç kullanılmasına izin vermiştir. Aynı zamanda bu kararın ışığında ABD Kongresi de 12 Ocak 1991 yılında benimsediği bir karar ile ABD Başkanına Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için gerekli gördüğü her türlü tedbiri alması için yetki (savaş yetkisi) vermiştir. Artık bundan sonra Irak'ın Kuveyt'i işgali (Körfez Krizi) bir savaşa dönüştü.⁶⁷

BMGK'nin Irak'a verdiği zaman da görüşmeler gerçekleştirilmesine rağmen, olumlu bir sonuç vermemiştir. Dolayısıyla 16 Ocak 1991 yılında ABD'nin öncülüğünde Irak'a karşı güç kullanmaya başlamıştır. ABD'nin Irak'a karşı başladığı savaş, "Çöl Fırtınası Operasyonu", II. Körfez Savaşı ya da Kuveyt'in Özgürlük Savaşı olarak nitelendirilmiştir. ABD'nin liderliğinde yaptığı otuz ülkenin fiilen bu savaşa katılmış ve BM bir blok haline Irak'a karşı bir cephe almıştır. ABD'nin krize yönelik temel istekleri şöyle özetlenmekteydi : Birinci, Irak'ın derhal ve şartsız olarak Kuveyt'ten çekilmesi, İkinci, meşru Kuveyt

⁶⁶ Arı, (1999). a.g.e, 233.

⁶⁷ Yılmaz, a.g.e, 301, Arı, (1999). a.g.e, 336.

hükümetinin yeniden iş başına gelmesi, Üçüncü, diğer ülkelerdeki ABD vatandaşlarının korunması, dördüncü ise, ABD ulusal çıkarları için yaşamsal öneme sahip olan bölgede istikrarın sağlanması.⁶⁸

Irak, koalisyon güçleri karşısında fazla dayanamadı. Çünkü Irak havadan bombardıman edildi ve bazı kesimleri yerle bir edilmiş, hava ve kara hareketi başarılı bir şekilde devam ederken, 28 Şubat 1991 tarihinde ateşkes ilen edilerek savaşın sona erdiği bildirilmiştir.⁶⁹ Savaşta büyük kayıplara uğrayan taraf Irak kuvvetleri oldu. Ancak savaşın sona ermesiyle birlikte Irak'ın güneyinde Şii ve kuzeyinde Kürt ayaklanmaları ortaya çıktı.

Nihayetinde, 2 Mart 1991 tarihinde BMGK'nde geçici ateşkesin hukuki çerçevesini belirleyen 679 sayılı kararı tasarısı 11 olumlu oy ile, 3 çekimser (Hindistan, Çin ve Yemen) ve biri de (Kuba) olumsuz oy ile kabul edildi. Bu karar içerisinde bulan, savaş esirlerinin serbest bırakılması, Irak'ın Kuveyt'ten aldığı mallar ve mülkleri geri vermesi, Irak'a ekonomik ve askeri ambargonun devam etmesi, Irak'ın tüm BM kararlarını kabul etmesi, çok uluslu gücün ateşkes imzalanıncaya kadar Kuveyt'te kalması ve en son gerekirse Irak'a karşı tekrar askeri güç kullanılması konularını düzenliyordu.⁷⁰ BMGK'nin kararına göre, Irak'ın Kuveyt toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı ve sınırları önceki olduğunu kabul etmesi belirtilmekteydi.

II. Körfez Savaşı'nda Irak'ın maliyet kayıpları 200 milyar doları bulurken, Kuveyt'e verdiği zararın da 100 milyar doların üzerinde olduğu tahmin edilmiştir. ABD'nin askeri yetkilerinin verdiği bilgilere göre, savaşın askeri maliyeti 75 milyar dolar civarındaydı. Bunu 50-55 milyar dolarlık kısmını müttefikler (Suudi Arabistan ve Kuveyt) 33 milyar dolar, Japonya 10 milyar dolar ve BAE de 3 milyar ödemiştir. 20-25 milyar dolarlık kısmı ise ABD tarafından karşılanmıştır. Savaş neticesinde Irak hem askeri hem de ekonomik sektörlerinde büyük darbe yemiştir. Verdiği rakamlara göre, yaklaşık 100.000'in üzerinde ölü ve yaralı, 175.000 esir vermişti.⁷¹

⁶⁸ Arı, (2004). a.g.e, 435.

⁶⁹ Kahraman, a.g.e, 43 ve Yılmaz, a.g.e, 303-304.

⁷⁰ Arı, (2007). a.g.e, 451-452.

⁷¹ Kahraman, a.g.e, 44.

1.3.2. İran'ın Tutumu

II. Körfez Savaşın ilk günlerinde İran'ın tutumu belli olmamış ve endişe bir durum içinde kalmaktaydı. İran, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ne olacağına farkında değildi ve aynı zamanda büyük güçlerin tepkisini nasıl çıkacak, onu da İran açısından önemliydi.⁷² Dolayısıyla İran'ın, Irak'ın Kuveyt'i işgali karşısındaki tutumu ve tavırları iki bölümden ayrılabiliriz: Birinci aşamada, 2 Ağustos 1990 yılında saldırı başladığı, İran, Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı yabancı kuvvetleri kullanılmasına destekleme birlikte BM'nin kararların ve ekonomik yaptırımlarına gönüllü olarak katılmıştır. İran Devlet Başkanı Haşemi Rafsancani saldırısını kanadı. Bunu yanı sıra da hem İran Mili Güvenlik Konseyi'nin toplantısında hem de İran Dışişleri Bakanlığı resmi bir bildirisini ile saldırıyı kınadılar. İran'ın bildirimlerinde koşulsuz olarak Irak'ın kuvvetleri derhal uluslararası tanınmış sınırlara geri çekilme gerektiğini açıklamış ve anlaşmazlıklara barışçı bir çözüm bulunmasını istemiştir. Yani İran ilk günden itibaren Kuveyt'in toprak bütünlüğüne karşı her tür saldırının kabul edilmez olduğunu bildirerek Irak kuvvetlerinin bu ülkeden geri çekilmesini istemiştir. İkinci aşama ise, Irak'ın Kuveyt'i işgali ikinci haftaya geçince Irak kuvvetleri Kuveyt topraklarından şartsız çekilmesini reddederken, ABD'nin kuvvetleri Suudi Arabistan'a doğru hareket etmeye başladı. 9 Ağustos'ta barış girişimlerin çerçevesinde Kahire Zirvesi'nde de barışça bir çözüm bulunamamıştır. Bundan sonrası da İran'ın Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesine karşı tutumunun tarafsız olduğunu görünüyordu.⁷³

Kuweyt'in Irak tarafından işgal edilmesi İran için tehdit oluşturmuştur. Ancak Irak tarafından İran'a tarafız kalması karşılığında, ki bu durum İran'a yeni fırsatlar oluşturmuştur, aşağıdaki şartları kabul edeceğini bildirmiştir:⁷⁴ Sekiz yıl süren savaşta İran'ın Irak tarafından işgal edilen tüm toprakları geri dönmesi,

- Yeniden 1975 Cezayir Antlaşmasının tanımlanması,
- Irak İran'ın esirleri göndermesi kabul etme,
- Irak, İran'a bir miktar petrol sağlaması,

⁷² Masaad, N. A. (2001). *Sanul Qarar fi Iran ve Iraqat Arabia Irania (İran'da Karar Verme ve Arap-İran İlişkileri)*. Beyrut: Arap Birleşme Araştırma Merkezi, 227.

⁷³ Casım, A. N. (2007, Eylül). "Halwesty Iran Le Cengi Yakam u Dwamy Kandaw (İran'ın, I. ve II. Körfez Savaşın Karşısına Tutumu)". *İran Dosyalar Dergisi*, (7), 61-74.

⁷⁴ Al-Nafisi, A. F. (1999). *Iran ve Halic: Diyalektik Al-damic ve Nabız 1978-1998 (İran ve Körfez: Diyalektik Bileşme ve Dışlanma 1978-1998)*. Kuveyt: Kirtas Yayınları, 62.

- İran'ın muhalif grupların faaliyetlerinin yasaklanması, özellikle Halkın Mücahitler Örgütü,
- Sekiz yıl savaşın sorumlusu taraf Irak olduğunu kabul edilmesi ve İran'a tüm tazminat ödemesi.

Yukarıda değinilen hususlar ile birlikte bölgedeki müttefik kuvvetleri, kendi çıkarları açısından bir tehdit algısı oluşturduğundan dolayı II. Körfez Savaşı'ndan tarafsız çıkan İran bölge ülkeleriyle yakın ilişkileri hedefliyordu. Çünkü Kuveyt'in toprakları Irak tarafından işgal edilmesi, İran için sadece bir tehdit değildi. Aynı zamanda bir fırsat olarak da görünüyordu. Çünkü Saddam Hüseyin'in bölgede zayıfaması İran'ın hareket kabiliyetini arttırıyordu ve Saddam idaresinde zayılamış bir Irak, İran'ın menfaatlerini hizmet ediyordu. Dolayısıyla İran'ın II. Körfez Savaşına karşı tutumu tarafsız olduğu yönündeydi ve bu sorunun askeri çözülmesi yerine barışça bir çözüm ön görülmüştür.

Bu doğrultuda 1990 Ekim ayında bu hususlar İran'ın önerdiği kapsamlı barış önerisinde ön görülmüştür:⁷⁵

- Irak kuvvetlerinin, Kuveyt topraklarını terk etmesiyle yabancı kuvvetlerin de bölgeyi terk etmelerini birdirmiştir.
- Savaşı taraf olan Irak ve Kuveyt dışında, bir güç oluşturulması ve Irak ve yabancı kuvvetlerin yerine konuşlandırılmasını istemiştir.
- Bölgedeki devletler tarafından İran ve Irak'ın ekonomik sektöründe yeniden inşa edilmesi koşulsuz olarak yardım edilmesi, özellikle sekiz yıl süren savaş sırasında Irak'ı destekleyen ülkeler.
- Hem Arap devletleri hem de Arap olmayan devletler Irak'ın tüm borçlarından vazgeçilmesini istemiştir.
- Bölgedeki tüm devletler kapsamında bir saldırmazlık anlaşma imzalanmasını bildirmiştir.

Genel olarak İran Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınarken, ABD önderliğinde Irak'ın, Kuveyt topraklarından çekilmesi için gerçekleşen operasyonda kendinin tarafsız bir politika izlediğini ilan etti. İran bir tarafta bölgedeki ülkeler ile ilişkilerini geliştirmek durumdaydı. Diğer taraftan da ne ABD ve Batılı ülkeler ile ne de Irak devleti ile bir

⁷⁵ Musaat, a.g.e, 231.

savaşa girmeyi istememiştir. Çünkü eğer İran ABD'nin yanında yer alsaydı o zaman İslam Devriminin prensiplerini aykırı oluyordu. Aksi takdirde ABD'ye karşı Irak'a destek verseydi de ABD ve uluslararası toplumu ile ilişkileri daha fazla uzaktan kalmıyordu. Öte yandan ABD tarafından İran'a karşı yapılacak askeri müdahalenin olasılığını fazla görünüyordu. İran değinilen tüm nedenlerden dolayı, Kuveyt'in işgalinde ABD'nin tarafından gerçekleşen askeri operasyonlara katılmamış ve kendini tarafsız olarak ilan etmiştir.⁷⁶

1.4. İRAN-IRAK İLİŞKİLERİ (1991-2003)

İki ülke arasındaki BMGK'nin 598 sayılı kararı ile sekiz yıl süren savaşın sona ermesinden sonra ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açılmış bir dönem söz konusu oldu. Ardından 1990 yılında Irak kuvvetleri Kuveyt'i işgal ederken, olay iki ülke arasındaki ilişkilerini etkilemiştir.

Diğer taraftan 1990 yılından sonra Dünya düzenindeki değişimler iki ülke arasındaki ilişkilere de yansımıştır. SSCB'nin yıkılmasıyla dünya ve bölgedeki tek başına gelen güç ABD, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirmesini hızlandırmıştır. Çünkü II. Körfez Savaşı (Kuveyt Özgürlük Savaşı) sonrası da neredeyse ABD bölgedeki tek güç olarak kalmıştır. Bölgedeki ABD'nin rolü yükselirken gerek İran gerekse Irak devleti açısından büyük bir endişe kaygısı olarak görünüyordu. Bunun dışında da sekiz yıl savaş sona erdirmesi bir yıl sonrası Haşemi Rafsancanı iktidara gelmesiyle birlikte de iki ülke arasındaki ilişkilerin açısından olumlu bir neden olmuştur. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirmesi hedefiyle adımlar atmaya başlamışlardır.

Kuveyt toprakların Irak tarafından işgal edilmesinden sonra da İran ne Irak'a karşı çıkmış ne de Irak yanında yer almıştır, yani İran bu olayda tarafsız olarak bir politika izlemeyi tercih etti. İran'ın izlediği bu tür politikasından dolayı Irak ile ilişkilerinde yakınlaşmaya neden oldu. Ancak savaş sonrası gelebilecek muhtemel Irak, İran güvenliğinin açısından bir tehdit algısı olarak değerlendirilmesiyle beraber Irak İran ile arasındaki kalan sorunların konusunda anlaşma yaparak ilişkilerini yeniden inşa edilmiş olduğunu bir tahmin ortaya konulmuştur. Çünkü buna karşılık ortak düşmanı ABD olan iki ülke arasındaki bir

⁷⁶ Tamer, C. (2016, Eylül). *1990 Sonrası İran'ın Irak Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 27-28.

yakınlaşma dönemi olduğunu düşünmekteydiler. Böylece 1991 dönemin sonrasında yakınlaşma sebebi olarak görebilecek iki olay vardır. Bunlardan bir tenesi İran'ın Kuveyt Özgürlük Savaşı (Çöl Fırtınası Operasyonu) sırasında arabuluculuk girişimi, diğeri ise Irak'ın 100 uçağını ABD saldırısından kurtarmak için İran'a göndermesidir. Lakin ikinci olay daha sonra gerginlik olarak ortaya çıkmıştır. Yani iki ülke arsındaki uçak konusunda başka sorun oluşturmuştur.⁷⁷

1991 yıldan sonra da Irak-İran ilişkilerinde Irak'taki Şiiilerin ve Kürtlerin ayaklanması etkili bir nedeni olmuştur. Gerçi bu konu iki ülke ilişkilerinde daha önceki sorunlardan biriydi. Irak'ın güneyinde Şiiilerin ayaklanması patlak verirken Irak kuvvetleri tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır. Buna karşılık İran Şii gruplara gerek maddi gerekse manevi destekten kaçınmamıştır. Ama Irak'ın kuzeyindeki durum ABD ve diğeri Batılı ülkelerin desteklemesiyle bir özerkl bölge haline getirilmiştir. Kuzey Irak'taki gelişmeler iki ülkenin güvenlik ve toprak bütünlüğü açısından büyük bir tehdit görünmekteydi. Kuzey Irak'ta 1992 yılında seçimler yapıldıktan sonra Temsilciler Meclis; ve yerel hükümet kurulmuştur. Irak ve İran Kuzey Irak'ta ortaya çıkan yeni duruma müdahale edilmesi için caba göstermeye başladılar. Bu bağlamda Kuzey Irak'taki etkili olan KDP Barzani'nin liderliğinde Irak'la yakınlaşırken Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) Talabani'nin liderliğinde İran tarafından desteklemesini görünmekteydi. Bu da Irak yetkileri tarafından İran'ın Irak topraklarına müdahalesi olarak değerlendirildi.

Bu dönemde İran'ın Irak yönelik politikası bir taraftan Irak'taki muhalif gruplar (Şiiiler ve Kürtler) yoluyla Sunni rejimini zayıflatmaya çalışırken diğeri taraftan da Batı ve Körfez ülkelerinin dikkatini çekmemek ve amaç masasını yerleştirmemek oluşturmaktaydı. Böylece İran-İrak ilişkileri 1997 yılında Muhammet Hatemi'nin iktidara gelmesine kadar ilişkiler soğuk kalmıştır.⁷⁸

"İki ülke ilişkilerin yeniden inşa edilme çabalar çerçevesinde Muhammet Hatemi'nin İran'da iktidar gelmesiyle beraber İran'ın dış ilişkileri diğeri ülkeler olduğu gibi Irak ile ilişkilerde de düzenleme söz konusu olmuştur. Değeriildiği gibi iki ülke arasında yakınlaştıran husus ABD'nin çift kuşatma doktrin olduğunu söylenebilir. ABD, çift kuşatma doktrin ile hem İran hem de İran'ın bölge içinde izolasyon edilmesini istemek durumdaydı.

⁷⁷ Ekmen, a.g.m, 207.

⁷⁸ Tamer, a.g.e, 34.

Öte yandan Irak İran ile ilişkileri geliştirme çabalarının arkasında da diğer bir önemli nedeni olan İran Körfez ülkeleri ile geliştirirse Irak'ı sıkıştırma haline gelebilmekteydi. Dolayısıyla Irak, İran ile ilişkileri iyileştirerek bunu etkisiz hale getirmeye çalışmaktaydı."⁷⁹ İran'ın ise dışarıda ya da uluslararası alanda yalnızlıktan kurtarılmasının hedefiyle her hangi bir ülkeden gelen ilişkileri canlandırma teklifine reddetmemekteydi.

Bu bağlamda İran'da 9-11 Aralık 1997 tarihlerinde düzenlenen İKÖ'nün zirve toplantısından sadece bir ay önce, İran tarafından 500 Iraklı esir serbest bırakılarak bir hareket yapmış ve iki ülke arasındaki ilişkileri canlandırmak amacıyla yoğun görüşmelerde bulunulmuştur.⁸⁰ Bu doğrultuda Irak Dışişleri Bakanı Muhammet Said Sahaf, İran Dışişleri Bakanı Kemal Harazi ile buluştu. Buluşmada İran Dışişleri Bakanı Kemal Harazi, Irak'a karşı BM ambargosunun asıl hedefinin Irak halkı olduğunu bir demeç dile getirirken, diğer yandan da iki ülke arasındaki kalan sorunların uygun bir çözüm bulunması hazır olduğunu açıkça söyledi. Zirve sırasında da Irak Devlet Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan da İran Cumhurbaşkanı Hatemi ile oldukça önemli bir görüşme yapmıştır. Hatemi görüşme sırasında "*son 20 yıl bakarsak gerçek düşmanımızın kim olduğunu görebiliriz*" derken, ABD'nin çift kuşatma politikasını sert bir şekilde eleştirdi. Bu toplantıda Irak, İranlı Şiiilerin kutsal yerlerini ziyaret etmesine izin verdi.⁸¹

Böylece ilişkileri canlandırma çabaları çerçevesinde 1997 yılında iki ülke arasındaki önceki dönemlerden kalan sorunların çözmek için beş komite oluşturulmuştur. Oluşturulan komiteler aşağıdaki görevleri şöyle arz edilebilir:⁸²

- İki ülke arasındaki Sınır Çizgilerini Belirleme Komitesi: bu komite 1250 kilometre iki ülke arasındaki sınırının yeniden belirlenmesini üstlenmiştir.
- Esirlerin Mübadele Komitesi: sekiz yıl savaş sırasında her iki ülkede on binlerce insan esir olmuşlardır. Ancak bunlardan büyük bir kısmı 1988 yılında savaşın durdurulmasından sonra serbest bırakılmıştır. Ama İranlı esirlerin bir kısmı Irak tarafından gizli tutuluyordu ve İran onların da serbest bırakılmasını istemekteydi.

⁷⁹ Asl, a.g.e, 122.

⁸⁰ Al-Hamdani, Z.S. (2012). *Siyaset İran Ticahu Dwalu Mucawir (İran'ın Komşu Devletlere Yönelik Politikası)*. Kahire: Al-Arabi Dağıtım ve Yayınları, 44.

⁸¹ Erkmen, a.g.m, 207.

⁸² Erkmen, a.g.m, 208 ve Asl, a.g.e, 123.

- İnanç Turizm Komitesi: Irak'ta Şiilerin kutsal yerler olan Necef, Kerbela ve Samera, 1988 yılından itibaren her hafta 4500 civarında İranlı kutsal yerleri ziyaret edilmektedirler. Bu konu ekonomik açısından da Irak için oldukça önemlidir. Bu komite Irak'a gidenlerin karşılaşılabilecekleri sorunları ele almak ile beraber ziyaretçilerin kolaylaştırması için gerekli adımlar atmaktaydılar.
- Ticari İşbirliği Komitesi: bu komite iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirmesinde önemli tedbirler ele alınmıştır. İran gerek resmi ticarete gerekse de gayri resmi ticarete Irak'ın önemli ortağı olmuştur.
- Diğer Konular Ele Alındığı Komite: II.Körfez Savaşı sırasında Irak 100 uçağını ABD saldırısından kurtarmak için İran'a göndermiştir. Sonra da bu konu iki ülke arasında bir kriz haline dönmüştür. Ancak bu sorunları çözülmek için komite kurmuştur.

1998 yılın Ocak ayında Irak Dışişleri Bakanı Muhammet Said Sahaf Tahran'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasındaki sorunlar ele alınarak yoğun görüşmeler yapılmıştır.⁸³ Iraklı bakan İran'dan İslam Konferansı Örgütü'deki (İKÖ) başkanlığı süresince Irak'a karşı uygulanan ambargonun hafifletilmesi için etkisini kullanmasını istemiş ve iki ülke arasındaki çeşitli sektörlerde ilişkilerin normalleştirilmesi gündeme geldi. İran ve Irak dışişleri bakanları arasında yapılan toplantıda siyasi ve diplomatik, ekonomik ve ticari ve insani sorunlar konusunda bir çok ortak komiteler oluşturmaya karar verdiler. Ayrıca İran Ticaret Bakanı ile Iraklı meslektaşı Muhammet Mehdi Salih arasındaki görüşmelerde anlaşma imzalanması bulunuyordu. 1999 yılında da iki ülke arasındaki ilişkilerin canlandırma cabasının çerçevesinde atılan adımlar devam ederek, her iki ülke tarafından Körfez ve Ortadoğu'da ABD tehlikesine karşı işbirliği yapmak gerektiği açılmıştır. Bu dönemde kullanılan söylem "Emperyalizme karşı işbirliği" olarak görünüyordu. Bu yıla ait diğer bir gelişme İran elinde kaldığı iddia ettiği son Iraklı esir grubu (728 kişi) serbest bıraktı ve İran, Irak'ın bu girişimleri olumlu bir adım olarak görmüştür.⁸⁴

2000 yılında Venezüella'nın başkenti Karakas'ta düzenlenen OPEC zirvesinde İran Cumhurbaşkanı Hatemi ile Irak Devlet Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan görüştü. Bu görüşmede iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi, savaş esirleri konusu, İranlıların Irak'a kutsal yerlere gitmesini, güvenlik konusu ve diğer gereken sorunları ele

⁸³ Al-Hamdani, a.g.e, 146.

⁸⁴ Erkmen, a.e.m, 208-209.

almaya odaklanmışlardır. Aynı yılda Irak İletişim ve Ulaştırma Bakanı Ahmet Murtaza Halil İran'ı ziyaret etmiştir. Bakanın ziyaretinde iki ülke arasındaki ticaret, endüstriyel ve II. Körfez Savaşı sırasında Irak'ın İran'a gönderdiği uçaklar meselesi görüşmeler yapılmıştır. Murataza Halil Tahran'ı ziyaret sırasında Moskova-Bağdat arasında yapılması planlanan düzenli uçuşlar için İran hava sahasının kullanılması için izin istemiş ve buna karşılığında İran Suriye uçuşlarında kendi hava sahasını açmayı önermiş, İran ise sonraki günlerde olumlu cevap vermiştir. İran da Irak ile ilişkilerini hava taşımacılığı kadar kara ve demir yollarında da artırmak istediğini bildirdi. Bu konudaki ile ilgili anlaşma imzalanmıştır. 2000 yılın iki ülke arasındaki başka bir önemli ziyareti olan İran Dışişleri Bakanı Kemal Harazi'nin Irak'ı ziyareti olmuştur. Çünkü bu ziyaret İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Vilayeti'nin 1990 yılında ziyaretinden sonra ilk ziyaret oldu. İran Dışişleri Bakanı Kemal Harazi Irak'a yaptığı ziyarette Saddam Hüseyin ile görüştü. Görüşmeler sırasında 1975 Cezayir Antlaşması'nın uygun bir çözüm olduğunu ve 1997 yılında iki ülke arasındaki oluşturulan komitelerin aktifleştirilme kararlaştırılmış ve İran ise Irak uygulanan ambargonun kaldırılması için BM bakış açısında girişimlerde bulunmuş ve Irak'ın her türlü desteği vereceğini açıklamıştır.⁸⁵

"2000 yılının Ağustos ayında Irak başkenti Bağdat'ta Irak Cumhurbaşkanı Sarayı füzelere hedef olmuştu ve Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi (İİDYK) bu eylemi üstelenmiştir. Eylemden sonra Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin sert bir tepkisi olmuştur. Irak devleti bu eylemden İran'ı İran suçlamıştır. Karşılık olarak da Tahran, Saddam Hüseyin'in savaş suçlusu olarak uluslararası mahkemelerde yargılanma gerektiğini önermiştir."⁸⁶ Öte yandan da İran Körfez ülkeleri özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, Irak devletinin kaygısına yol açmıştır. Bu bağlamda Irak tarafından bu kaygı sık sık ifade ediliyordu. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkilerinde gerginliğe yola açmıştır. Gerçi 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD Başkanı tarafından ilan ettiği "Şer Üçgeni" içerisinde gerek Irak gerekse İran yer vermiştir.

İki ülke arasında ilişkileri, Irak devleti kurulduğu 1921 yılından itibaren inişli çıkışlı olduğu söylenebilir. İki ülke arasındaki sorunlar 20. yüzyılın boyunca uygun bir çözüm bulmadan devam etmekteydi. Ancak 1991-2003 dönem arasında İran-Irak ilişkilerini şekillendirilen çeşitli faktörler şöyle değerlendirilmelidir:

⁸⁵ Al-Hamdani, a.g.e, 146 ve Erkmen, a.g.m, 210.

⁸⁶ Asl, a.g.e, 125-126.

- Sınır sorunları, İran-Irak arasındaki sınır sorunu Osmanlı ve Safevi döneminden kalan bir meseledir. Sınır sorunu iki ülke arasında bir çok kere anlaşma yapılmasına rağmen uygun bir çözüme kavuşturulmamıştır. Yapılan sınır anlaşmaları pratikte uygulama imkanı olamamıştır. Baas partisi iktidara geldiğinde iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlıkların daha arttırmasına yol açtı. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşme nedeni sınır sorun söz konusu olmuştur.
- İran-Irak sekiz yıl süren savaş son erdirmesi, İran'da Humeyni'nin ölümünden sonra Haşemi Rafsancani yönetime gelmesiyle birlikte İran'ın hem iç politika hem de dış politika önemli bir döneme girmiştir. Humeyni ölümünden sonra İran'ın dış politikasında ideolojik ve din söylemi yerine daha ılımlı ve realite bir tür politika izlemesini tercih etmiştir. Ancak Muhammet Hatemi iktidara geldiği zaman da bölgedeki devletleri ile ilişkilerini canlandırması önemli adım atmayı görünüyordu. İran'ın izlediği bu tür politika çerçevesinde Irak ile ilişkilerinin geliştirmesi içinde büyük bir avantaj olduğunu söylemek doğrudur. Çünkü Hatemi'nin iktidari ilk dönemde İran-Irak arasındaki önemli anlaşmalar olmuştur.
- İran-Irak ilişkilerinde diğer önemli etkili olan muhalif gruplar olduğu söylenebilir. Irak devleti kurulduğu 1921 yılından itibaren muhalif gruplar iki ülke arasındaki sorunların başında gelmektedir. 1979 yılında İran'da rejim devrilmesi ile birlikte İran Irak'taki yaşayan Şiilere en büyük maddi ve manevi destekçi ülke oldu. Bunun yanında İran, Irak devletine karşı Kürtlere de destek oldu. Buna karşılık Saddam Hüseyin da Kuzistan'da yaşayan Araplara destek olmak durumundaydı. Dolayısıyla Irak kuruluşundan 2003 yılına kadar iki ülke arasındaki yaşanan gerginliklere muhalif gruplar konusu büyük bir sebep oldu.
- Savaş esirleri konusu, sekiz yıl süren savaşı boyunca her iki taraf da birbirinden çok sayıda insan hayatı kaybedilmesine rağmen büyük oranda insanlar almıştır. Savaşın sona ermesinden sonra bu konu üzerinde antlaşmalar yapılmasına rağmen esirler meselesi tam olarak çözülmemiştir. Bundan dolayı esir mübadele meselesi sekiz yıl süren savaş sonrası iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen faktörlerden birisi olmuştur.

- ABD'nin 1993 yılında her iki ülkeye karşı çift kuşatma politikası, İran'da 1979 yılında Şah rejimin devrilmesiyle birlikte bölgedeki ABD'nin en müttefik ülkesi olan İran rakibe geri dönmüştür. İran-Irak sekiz yıl süren savaşta ABD'nin Irak'a verdiği destek açıkça görünüyordu. Öte yandan II. Körfez Savaşı sonrasında ABD Irak'ı çeşitli yaptırımlar ile sıkıştırmaya başladı. Bu bağlamda ABD'nin 1993 yılında iki ülkeye karşı "çift kuşatma doktrin" politikasını izlemiştir. Bu doktrin ile İran ve Irak'ın bölge içinde etkisiz kılınmasını istemiştir. Dolayısıyla 1991-2003 dönemde iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran husus ABD'nin "çift kuşatma doktrin" politikası olmuştur.
- Irak'ın İran ile ilişkileri normalleşme çabalarının arkasında önemli diğer neden olan İran'ın Körfez ülkeleri ile ilişkileri geliştirme girişimi bulunuyordu. İran uluslararası alanda yalnızlıktan kurtulmak amacıyla Körfez ülkeleri ile ilişkilerini geliştirirken, Irak kaygı duyuyordu. Dolayısıyla Irak İran ile ilişkileri iyileştirerek bunu etkisiz hale getirmeye çalışmaktaydı. Böylece Irak, II. Körfez Savaşı sonrasında İran'ın Körfez'deki girişimlerini önlemek için onunla ilişkilerini geliştirmesi iyi bir seçenek görünüyordu.
- II. Körfez Savaşı sırasında Irak, ABD'nin saldırılarından kurtarmak için 100 uçağı İran'a göndermiştir. Daha sonra bu konu iki ülke arasında bir krize geri dönmüştür. Bu konu iki ülke ilişkilerinde gerginliklere neden olduğunu söyleyebiliriz.
- Irak BM tarafından uygulanan ambargonun etkisini hafifletmek amacıyla İran ile ilişkilerini iyileştirmeyi istiyordu. Bu kapsamda özellikle ekonomik ve ticaret işbirliği açısından iki ülke arasında sık ilişkiler bulunuyordu.

1991-2003 arasındaki İran-Irak ilişkileri şekillendirilen diğer önemli faktör bölgedeki ABD'nin tehdit algısı olduğu belirtilebilir. İran ve Irak, ABD'nin bölgedeki varlığı 11 Eylül 2001 terör saldırıların sonrasında daha fazla gündeme geldi. Bu saldırı sonrası ABD Başkanı Bush tarafından ilan edilen "Şer Üçgeni" hem İran hem de Irak içeriyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

2003 YILINDA İRAK'TAKİ GELİŞMELER VE İRAN'IN TUTUMU

2.1. ABD'NİN İRAK'A MÜDAHALESİ

2.1.1. ABD'nin Irak'a yönelik izlediği politikaları

1990 yılında Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilemesinin ardından ABD'nin stratejik hedefinde o dönemde Irak'ta iktidarı elinde bulunduran Baas rejiminin devrilmesi vardı. Bu tarihten itibaren ABD'nin "haydut devlet" olarak listesinde yer alan Irak'a yönelik izlediği politikayı çeşitli aşamalardan geçerek doğrudan müdahale ve işgal noktasına kadar gelmiştir. 1990-2003 yılları arasında ABD'nin Irak'a karşı uyguladığı yaptırımlar ve çevreleme politikası çerçevesinde Irak'taki otoriter rejimin değişmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Irak'ta rejim değişikliğini resmi devlet görüşü olarak "Irak Kurtuluş Yasası"nı kongreden geçirerek askeri operasyonun zeminini hazırlamıştır.⁸⁷ ABD bu kararı aldıktan sonra Irak'ta rejimi devirmek yönünde başta BM olmak üzere gerekli diğer adımlar atmaya başlamıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde ABD'de yapılan Başkanlık seçimlerini Cumhuriyetçi Partinin kazanmasıyla birlikte ABD'nin dış politikasında Irak'a yönelik daha fazla radikal adımlar atıldığı söylenebilir.⁸⁸ Çünkü Bush yönetimi döneminde Cumhuriyetçi Partinin Yeni Muhafazakâr kanadı bu radikal adımlara vesile olmuştur. Böylece başta başkan Bush olmak üzere ABD yönetimindeki tüm karar alıcılar ve kamuoyunun büyük bölümü, Saddam Hüseyin ve Baas rejiminin Irak halkına zulüm ettiği sebebiyle ortadan kaldırılması gerektiğini iddia etmekteydiler.⁸⁹ 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırıların akabinde, ABD'nin dış politikasında radikal değişiklikler meydana gelmiştir. Ardından kitle imha silahlarına sahip olduğu iddia edilen İran, Irak ve Kuzey Kore ülkeleri "şer eksenini" olarak tanımlanmış ve bu ülkeler dünya barışı için büyük

⁸⁷İnternet: (1998 Dec). "Transcript: President Clinton Explains Iraq Strike". *CNN*, <http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1998/12/16/transcripts/clinton.html> 29 Kasım 2017'de alınmıştır.

⁸⁸ İnternet: Rice, C. (February, 2000). "Campaign 2000: Promoting The National Interest". *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2000-01-01/campaign-2000-promoting-national-interest> 5 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁸⁹ Gözen, R. (2006). "ABD'nin Irak'ı İşgali: Yeni Muhafazakar /Demokratik Emperyalist Proje". Şahin, M. ve Taştekin, M. (Editörler). II. Körfez Savaşı, Ankara. Platin Yayınları, 29.

bir tehdit olarak nitelendirilmiştir.⁹⁰ Dolayısıyla ABD yönetimi Irak'taki mevcut rejimden çok Saddam Hüseyin üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Eylül 2002 yılında dönemin ABD Başkanı Bush BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Saddam'ın ağır darbe alacağına işaret etmiştir. Bush'un Dünya liderlerine olan çağrısında “ bizimle aynı safta durmasanız da karşı safta yer almayın” diye imada bulunmuştur. Ardından ABD'de yayınlanan yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde “önleyici saldırı” kavramı ortaya atılmış ve ABD için güvenlik riskini oluşturacak devletlere karşı askeri operasyon düzenlenebileceğine dair hususlar yer almıştır.

Bush BM'de yaptığı konuşmada Irak'a yapılacak olan olası müdahale ile alakalı bir operasyonda BM'nin denetiminde olmadığını, ancak ABD'nin liderliğinde oluşturulacak bir askeri operasyon temelindeki bir koalisyonun oluşturulmasına işaret etmiştir. 2003 yılı öncesi dönemde Irak'ta kimyasal silahları denetleme çerçevesinde BM denetçi heyeti gönderilmiş ve deneticilere BM'nin kararı, “Şayet Irak hükümeti BM kararlarını "somut biçimde" ihlal ederse ağır sonuçlarla karşılaşacağı” uyarısını içermekteydi. Ancak BM'nin uyarılarına rağmen uluslararası hukuka aykırı biçimde 19 Mart 2003 tarihinde ABD, Saddam Hüseyin'i ve Baas rejimini devirmek amacıyla askeri bir operasyon başlatılmıştır.⁹¹ Sonuçta 9 Nisan 2003 tarihinde başkent Bağdat fiilen ABD öncülüğündeki işgalci güçlerin kontrolü altına geçmiş ve böylece Irak'ta Baas partisi ve Saddam Hüseyin dönemi sona ermiş ve ABD işgalci güçlerin gözetiminde yeni bir dönem başlamıştır.

2.1.2. ABD'nin Irak'a Müdahalesinin Nedenleri

2.1.2.1. Kitle İmha Silahları

ABD'nin Irak'a karşı ilan ettiği savaş gerekçelerinden en önemlisi Irak'ın BM kararlarına rağmen kitle imha silahları bulundurması ve geliştirmeye devam etmesi iddiasıydı.⁹² Bush yönetimi, 11 Eylül olaylarını göz önünde bulundurarak ve genel biçimde uluslararası alanında ve özel olarak da Irak'ta kitle imha silahlarının yayılması gibi tehlikelerin bulunması iddialarını öne sürerek Irak'a karşı özel bir kitle imha silahlar stratejisi

⁹⁰ Onay, Y. (2003). *Neden Irak? Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak*. Ankara: Babil Yayınları, 45.

⁹¹ Aydın, M., Özcan, N. A. ve Kaptanoğlu, N. (2007). *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*. Ankara: TEPAV Yayınları, 28-29.

⁹² Yenal, S. (2012). 2003 Irak Savaş Örneğinde İsrail'in ABD Politikaları Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 144.

uygulamaya başlamıştır.⁹³ Böylece ABD, kitle imha silahların dikta rejim ve terör örgütlerinin eline geçerek ABD'ye karşı kullanma endişesi doğduğunu ileri sürmüştür. Çünkü Bush yönetimi adı geçen silah türlerin ABD'nin tarafından "Şer Eksenini" olarak belirlenen devlet ve terör örgütlerin eline geçtiği anda tüm dünya güvenliği için büyük bir tehdit algılamaktaydı. Yanı sıra o dönemde bu hususun Washington'a göre ABD'nin çıkarları üzerine ciddi bir tehlike unsuru oluşturmaktaydı. ABD'nin Irak'a gerçekleştirdiği askeri müdahalesinden önceki dönemde BMGK tarafından kitle imha silahlarını denetim amacıyla özel komisyonları (United Nation Special Commission UNSCOM) Irak'a gönderilmiştir. BM'nin Irak'a gönderdiği bu özel komisyonlar Irak'ta kitle imha silahlar bulmamalarına rağmen ABD Irak'ta kimyasal silahların bulunduğu iddiasında ısrar etmiştir. Nitekim BM denetçilerin araştırma sonuçları üzerine hazırlanan raporda da Irak'ta herhangi bir kitle imha silahlarına rastlanmadığı hususa yer verilmiş ve böylece bu raporlar da ABD'nin kimyasal silah yönündeki iddialarının asılsız olduğunu ispatlayan önemli bir kanıt haline gelmiştir. Dolayısıyla ABD'nin Irak'a savaş ilanının en önemli sebebi de herhangi bir yasal kaynağa dayanmadan asılsız olduğu anlaşılmıştır.⁹⁴

2.1.2.2. 11 Eylül 2001 Saldırıları

11 Eylül saldırıları ABD'nin Irak'a askeri müdahalesine dair diğer nedenlerden birisiydi. 11 Eylül 2001 tarihinde, New York Uluslararası Ticaret Merkezi'ne, Washington'daki ABD Savunma Bakanlığı'na bir dizi saldırı gerçekleşmiş ve bir yolcu uçağı Pennsylvania'da düşürülmüştür. Bu denli büyük bir çaptaki terörist saldırı ABD'ye yönelik geçmişten günümüze en büyük saldırı olarak nitelendirilmiştir. Büyük maddi ve insani kayıplara yol açan 11 Eylül saldırıları sonucu Bush yönetimi ABD'nin kamuoyunun desteğini almasını sağlamıştır. Ayrıca adı geçen saldırıları ABD'nin iç ve dış politikasında da büyük etki yaratmıştır.

11 Eylül olayları, Yeni Muhafazakârların uluslararası sistemde politikalarını uygulamak için uygun bir zemin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ABD yönetimi, hızlı bir şekilde sınır ötesinde yeni adımlar atmasının gerektiğine karar vermiştir. Dolayısıyla ABD'nin yetkili mercileri o sırada ABD kamuoyu desteğini almışken önce Afganistan'a akabinde Irak'a

⁹³ İnternet: Rechelson, J. (February, 2004). "Iraq and Weapons of Mass Destruction". The National Security Archive, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB80/> 25 Aralık 2017'de alınmıştır.

⁹⁴ Aydın ve Diğerleri, a.g.e, 25

askeri müdahalelerde bulunmuşlardır. Böylece ABD'nin Irak'a 2003 yılında gerçekleştirdiği askeri müdahalenin temeli 11 Eylül saldırıları sonrası dönemde ABD yönetiminin Bush Doktrini çerçevesinde atıldığını söyleyebiliriz.⁹⁵

2.1.2.3. Baas Yönetiminin Terörle İlişkisi iddiası

ABD'nin Irak'a askeri müdahalesinde diğer önemli nedenlerden biri Baas yönetiminin terör örgütleri ile ilişkisi ve desteği olduğu iddiasıdır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin dış politikasında terörle mücadele stratejisi çerçevesinde hem terör örgütleriyle hem de teröre destek veren devletlere savaş ilan edilmiştir. Bu bağlamda Baas yönetiminin terör ve terör örgütleriyle ilişkisi olduğu gerekçesiyle ABD'nin belirlediği stratejide terör destekçisi bir hedef olarak belirlenmiştir.

Bu doğrultuda 11 Eylül 2001 saldırıları, ister ABD'nin amaç ve emperyalist planların gerçekleştirmesi bakımından olsun ister Baas yönetiminin terörle ilişkisi bakımından olsun, ABD yönetimi Irak'a saldırı düzenlemek için altın bir fırsat olarak nitelendirilmiştir. Böylece ABD bir yandan kendisinin belirlediği hedef ve hazırladığı emperyalist planlarını öne sürerek, diğer yandan Baas partinin terörle ilişkisi iddiasını değerlendirerek 2001 yılında Afganistan ve 2003 yılında da Irak'a askeri müdahaleleri gerçekleştirmiştir.

Çünkü Irak açısından özellikle Bush yönetimi Baas rejimi ve El-Kaide arasındaki bir ilişkinin var olduğu meselesine odaklanmıştır. Böylece 11 Eylül saldırıları ABD'nin güvenlik ve askeri doktrininde büyük bir değişikliğin meydana getirilmesine neden olmuştur.⁹⁶ Bush, Kongre'yi savaş lehine oy kullanmaya ikna etmek için yaptığı konuşmada şu meselelere dikkat çekmeye çalışmıştı: *"Irak'la El-Kaide'nin on yıllardır üst düzeyde iletişim kurduğunu ve Afganistan'daki bazı El Kaide liderlerinin Irak'tan kaçtıklarını ve Irak'ın El-Kaide üyelerini bomba yapmak için eğittiğini biliyoruz. Irak, bir terörist gruba ve teröristlere kimyasal ve biyolojik silahlar sunmak istediği her anda hazır olabilir"*⁹⁷. ABD'de 11 Eylül olaylarını incelemek amacıyla kurulan komisyonunun hazırladığı rapora

⁹⁵ Rehima, A. (2015). *Al-gazul Amrikiye Lilraq Senet 2003*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mohamed Khaider Biskra Üniversitesi, Sosyal ve İnsan Bilimler Fakültesi, Cezayir, 29-30

⁹⁶ Al-sahary, İ. (2002). *Al-Iraq: Al-heymane ve Harbul Nafit*. Mısır: Merkez Al-dirasat Al-iştrakiye Yayınları, 69.

⁹⁷ Şahata, a.g.e, 30.

göre; Saddam yönetiminin teröre destek vermesine şu şekilde işaret etmiştir; Irak rejimi, teröristlere güvenli bölge, eğitim imkanı, lojistik destek sağlamak ve terör gruplarını Saddam'ın hedefine yönlendirmek ve genel olarak teröristlere destek sağladığını iddia etmiştir. Raporda ayrıca teröristlerin Irak'ta rejimin izni ve onayı olmadan kendilerine özel ofisler açamayacaklar, eğitim alanında faaliyet göstermezler ve bölgede rahatça dolaşamayacakları gibi meseleri de dile getirmiştir.⁹⁸

ABD yönetimi 20 Eylül 2002 tarihinde açıkladığı "Önleyici Askeri Müdahale Stratejisi" politikası çerçevesinde çok taraflı işbirliği yerine, gerektiğinde tek taraflı inisiyatif kullanılmasının uygun olduğunu dile getirmiş ve çıkarını, güvenliğini savunmaya yönelik bir strateji izleyeceğini ortaya koymuştur. Söz konusu stratejinin en önemli niteliği, ABD'nin terör odaklı bir tehdit algılaması halinde saldırı fiilen gerçekleşirse de, kendine müdahale etme olanağı tanınmasıdır.⁹⁹ Böylece ABD'nin o dönem Irak rejimine karşı ileri sürdüğü teröristlerle işbirliğinden dolayı bölgede güvenliğin sağlanması Irak rejiminin devrilmesi koşuluna bağlanmıştır.

2.1.2.4. Irak Halkının Özgürleştirilmesi İddiası

Irak'ın özgürleştirilmesi ve demokratik yönetimin getirilmesi Irak'a yapılan askeri müdahalenin nedenlerinden bir diğeridir. Başta Irak'ta demokratik bir yönetimin kurulması ABD çıkarına hizmet edecek bir düşünce ABD'li yetkililer arasında hakimdi. ABD, Irak'ın demokratikleştirilmesiyle birlikte bölgedeki diğer dikta rejimlerin de değiştirilmesine yönelik önemli bir araç olarak ön görmekteydi¹⁰⁰. Dolayısıyla ABD, Irak'ın demokratikleştirilmesi ve halkın özgürleştirilmesi gibi hususları işgalin temel sebepleri olarak göstermiştir. Bu bağlamda ABD, Irak'ı demokratikleştirmek ve Irak halkını özgürleştirmek iddiasıyla ülkeye askeri müdahale gerçekleştirerek işgal etmiştir. 2003 Irak Savaşına dair ortaya atılmış en önemli gerekçelerden biri, ABD'nin Irak'ı demokratik bir ülke haline getirmek istediği meselesiydi. Bu durumun gerekçesi ise, Irak'ta dikta rejimin bulunması ve halkın genel olarak kötü durumda olması ile Saddam Hüseyin'in iyi niyetli olarak davranmamasından dolayı Irak devletinin komşu ve diğer ülkelere karşı bir tehdit

⁹⁸ *Internet: Yaphe, J. S. (July, 2003). "Saddam's Iraq and Support for Terrorism". National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, https://9-11commission.gov/hearings/hearing3/witness_yaphe.htm 22 Aralık 2017'de alınmıştır.*

⁹⁹ Onay, a.g.e, 18.

¹⁰⁰ Galbraith, a.g.e, 81.

unsuru haline gelmesidir. Ayrıca Irak'ta Baas rejimi yerine demokratik temeller üzerine kurulu bir sistemin oluşması, hem diğer Arap ülkelerine örnek olacak hem de doğrudan bu dalganın İran'a yansması ABD'nin bu adımının diğer hedefleri arasında yer almaktaydı ve böylece Irak ve bölge ülkelerinde siyasal rejimlerin yeniden demokratik çerçevede şekilleneceği teşviki ön görülmekteydi.

ABD'nin Irak'a askeri müdahalesinin en temel hedefleri arasında; Saddam Hüseyin'i devrimek, Baas rejiminin elinde bulunan kitle imha silahlarını yok etmek, bu silahların terörist örgütlerin eline geçmesini önlemek ve Irak'taki yönetimi yeniden inşa etmek gelmekteydi.¹⁰¹ Ancak 2003 yılı sonrası ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından ne kitle imha silahları bulunmuş ne de Irak halkı özgürleştirilmiştir. Tersine özgürlük yerine istikrarsızlık ve iç çatışmalar hakim olmuş ve dolayısıyla Irak karanlık bir tünele sürüklenmiştir.

2.1.2.5. Ekonomi ve Enerji Nedenleri

Petrol ve doğal gaz, günümüzde dünya ekonomisinin en önemli girdilerinden biridir. Politik ve askeri güç birer stratejik araç olarak enerji alanında büyük bir önem ve özelliğe sahiptir. Soğuk Savaş sonrası dönemde öncülüğünü ABD'nin üstlendiği mevcut küresel ekonomik ve siyasal sistemin içerisinde, Washington liderliğinin devam edilemsi için; ucuz, kesintisiz ve güvenli enerji akışının devamıyla mümkündür.¹⁰² Bu bağlamda Irak, dünyanın merkezinde stratejik bir konuma sahiptir. Ayrıca topraklarının büyük kısmı çöl olmasına rağmen, zengin doğal kaynaklara da sahip olup dünyadaki petrol zengini ülkeler arasında beşinci sırada yer almaktadır. Irak petrol rezervleri dünyanın büyük rezervlerinden biridir. Dolayısıyla Petrolü ana enerji kaynağı olarak gören ABD'nin ana odağı olmuştur.¹⁰³ Ayrıca, Irak petrol sahaları dünyanın en zengin alanlarından biri olarak kabul edilmekte olup petrolün bu bölgelerde yüzyerine daha yakın olması ve bu da petrolün keşif ve çıkarma maliyetinin düşük olması açısından önemlidir.¹⁰⁴

¹⁰¹ İnternet: The Oval Office, (March, 2003). "President Bush Adresses the Nation". *The White House*, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030319-17.html> 22 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁰² Aydın ve Diğerleri, a.g.e, 23.

¹⁰³ İnternet: Dilinger, J. (November, 2017). "The World's Largest Oil Reserves By Country". Worldatlas, <https://www.worldatlas.com/articles/the-world-s-largest-oil-reserves-by-country.html> 23 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁰⁴ Al-mahaidi, K. (2007). "Geographical Distribution of Iraqi Oil Fields and its Relation with the New Constitution". *Revenue Watch Institute*, 3.

Naum Chomsky'ya göre; Ortadoğu'daki ABD varlığının temel amacı, Irak'taki enerji rezervlerini kontrol etmektir ve bu hedef de ABD'nin stratejisi çerçevesinde olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁵ Ocak 2003'te yayınlanan bir makalede Thomas Friedman'a göre; "Irak'a karşı savaşa hazırlık temellerinden biri petroldür, şayet biri bizi bunun tersi yönünde ikna etmeye çalışırsa, o kişi bizim beyinimize karşı saygısızlık yapmaktadır".¹⁰⁶ Aynı husus Ağustos 2002 tarihli sayısında Washington Times gazetesinde analist Anthony Cardesman tarafından da dile getirilmiştir: "*ABD, Irak'a karşı askeri müdahalesinin nedeni kitle imha silahlarının bulunması veya Irak rejiminin teröre destek sağlamasından dolayı değildir, bu müdahalenin gerçek nedeni Irak'ın %60 oranında petrolünün fazla olmasıdır*".¹⁰⁷ ABD, Irak'ın petrolünü sadece kendi iç ihtiyacı açısından enerji kaynağını temin etmeyi hedeflememektedir, aynı zamanda Avrupa, Jaopnya ve Asya'ya petrol ve enerji akışını kontrol etmeyi de amaçlamaktadır. Böylece ABD, Küresel ekonominin can damarını oluşturan enerji kaynaklarını kendi denetim ve gözetimi altına almayı hedeflemektedir.¹⁰⁸

2.1.2.6. Stratejik ve Güvenlik Nedenleri

ABD'nin Irak'a askeri müdahalesinin stratejik ve güvenlik nedenleri daha fazla İsrail ile bağlantılıdır. Çünkü ABD'nin dış politikasında İsrail'in güvenliği değişmez bir faktördür. Bu bağlamda ABD eski Başkanı Jimmy Carter, İsrail ile ilgili şöyle bir tespitte bulunmuştur; "İsrail ile ABD arasında özel bir ilişki vardır ve kimse ABD'nin İsrail'in güvenliğini ve varlığını koruması meselesinde şüphe duymamalıdır".¹⁰⁹ Dolayısıyla 1948 yılında İsrail devletinin kuruluşundan itibaren ABD'de iktidara geçen tüm yönetimler, İsrail'i "özel müttefik-stratejik ortak" olarak kabul etmiş, bu ülkeye kayıtsız bir şekilde üst seviyede ekonomik, askeri ve siyasi alanlarında desteklemektedir.¹¹⁰ ABD'nin Irak'a askeri müdahalesinin doğrudan İsrail'in güvenliği ile ilişkili olduğu gerçeği Arap dünyasında önem verilmemiştir. Dönemin ABD başkanı Bush, bölgesel dengeyi İsrail lehine tekrar şekillendireceğini açıkça söylemekten kaçınmamaktaydı.¹¹¹ Özellikle İsrail ile dostluk

¹⁰⁵ Chomsky, N. (2004). " İhtilalul Iraq İla Yerfa Hatarul İrhob ve Aslihatul Dmar". *Arap Müstekbel Dergisi*, Beyrut, (300), 119.

¹⁰⁶ Mansur, A. (2004). *Qisa Suqut Baghdad Al-haqiqa Bilwasaiq*. (6. Baskı). Beyrut: Darul Ulum Al-arabiye Yayınları, 72.

¹⁰⁷ Samir H. (2003). *Al-abadul Neftiye Fil Harb Ala Al-Iraq*. Şam: Dar'ul Fikir Yayınları, 51.

¹⁰⁸ Buil, F. (2005). *Tadmīrul Nizamul Alami Al-ımperyaliye Al-amrikiye fi Şarqul Avsat Ba'da 11 September*. (Çev. S. Kerim). Mısır: Kültürel Yüksek Konseyi Yayınları, 262.

¹⁰⁹ Sharp, J. M. (Desember, 2009). "U.S Foreign Aid to Israel". Congressional Research Service Report for Congress, 1.

¹¹⁰ Gözen, a.g.m, 33.

¹¹¹ Al-sahary, a.g.e, 68.

ilişkilerini korumak için onlara empoze edecek barış sürecini reddetmiştir. Bu çerçevede ABD çıkarların açısından bölgedeki İsrail güvenliğinin korunması her şeyden daha değerli olduğunu ifade etmiştir.¹¹²

Yanı sıra Irak bölgedeki İsrail varlığını reddeden önemli Ortadoğu ülkelerinden biridir. Irak'a yönelik bu düşmanlık, ABD'nin Irak'ı işgal etmesine neden olan önemli etkenlerden bitidir. Bölgede Irak gibi güçlü bir ülkenin zayıflaması, bölgede milliyetçilik veya İslami temellere dayalı bir devletin zayıflaması, ABD'nin en yakın müttefiki olan İsrail açısından çok önemlidir. Ayrıca ABD, bölgedeki İsrail'in Arap ülkelerinin ihtiyaç duyduğu ilerleme ve gelişme modeli olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle, İsrail'in güvenliğinin sağlanıp korunması ABD dış politikasının stratejik hedeflerinden biridir.¹¹³ Sonuçta bölgede İsrail varlığı, ABD'nin varlığının bir uzantısı olduğu ve İsrail'e karşı herhangi bir tehdidin ABD için bir tehdit anlamına geldiği alanına gelebilir.

2.1.2.7. Dini Nedenler

Din faktörü yeni muhafazakâr idarenin en baskın yönüdür, çünkü Bush yönetimi döneminde ABD politikası açık biçimde dini düşünce temeline dayanmaktaydı. 12 Eylül 2001 tarihinde Bill Bennett CNN'e verdiği bir demeçte şu hususu dile getirmiştir: " *Şimdiki çatışma kötülük ve iyilik arasında olan bir çatışmadan ibarettir. ABD Kongresi cihatçı İslam'a karşı savaş ilan ederek sert biçimde onlara karşı çıkmalıdır.*"¹¹⁴ Böylece 11 Eylül saldırılarından sonra ABD cihatçı İslamcılarını baş düşman olarak ilan etmiş ve "teröre karşı savaş" adı altında mücadele etmeye başlamıştır.¹¹⁵ Yeni Hristiyan sağ kanat liderlerin çoğu, İncil'in küresel bir nükleer savaş, doğal felaket, ekonomik çöküş ve sosyal kaos döneminden sonra Hz. İsa'ya kaçınılmaz olarak geri dönmesini öngördüğüne inanmaktadır.¹¹⁶ Buna ek olarak, Irak'ın işgali, Hristiyanlığın geri dönüşünde, Kudüs'teki bir devlette bulunan saf altınla çevrili olması gerekliliğine dayanan Methodist kitaplarında Hristiyanlar arasında özel bir yere sahiptir (şimdiki Kudüs).¹¹⁷ ABD ve batı basınında Saddam Hüseyin Doğu'da

¹¹² Al-ma'mury, A. A. K. (2012). *İnhiyarul Ambaratoriyat Al-amrikiye*. Aman: Al-akadimiyyun Lilneshir vel Tevzii Yayınları, 212.

¹¹³ Rehima, a.g.e, 37.

¹¹⁴ İnternet: Kawthar, Y. (Dec, 2014). "Al-aba'dul Diniye fi Harbul Amrikiye Lilhraç". *Hiwar'ul Mutamaddin*, <http://www.m.ahewar.org/s.asp?aid=446888&r=0> 5 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹¹⁵ Şahin, M. (2008). "ABD'nin "Müslüman" Savaşçıları". *Akademik Oratdoğu Dergisi*, 3 (1), 48.

¹¹⁶ Al-dagistani, M. A. (2013) *Al-harb vel Makanatiha fi Fikril İnasni – Dirasat Tehlilyat Limefhumul Harb Waqfal Harb vel Aqidat Al-askariyat*. Aman: Dar Aminat Lineşir vel Tevzii, 51.

¹¹⁷ Kawthar, a.g.m.

savaşçı kimliğiyle ve kötülüğün sembolü olarak tanıtılmıştır. Böylece ABD'nin Irak'a karşı başlattığı savaş İslam'a karşı savaş olarak nitelendirilebilir.

Sonuçta bölgedeki çıkarını korumak ve müttefiki İsrail devletinin güvenliğini sağlaması gibi hususlar ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin en temel faktörlerden biridir. Bu bağlamda, İngiltere'nin eski Dışişleri Bakanı Robin Cook, "*Irak işgalinin ana sebebi, Bölgede ABD'nin nüfuz temellerini sağlama amaçlıdır*" diye belirtmiştir.¹¹⁸

2.2. ABD'NİN IRAK'A MÜDAHALESİ VE İRAN'IN TUTUMU

Üçünü Körfez Savaşı ya da ABD'nin Irak'a müdahalesinde İran'ın tutumunu iki açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. İlki ABD-İran ilişkileri bakımından, diğeri ise İran-Irak arasında süregelen sorunların dikkate alınmasıdır. ABD-İran ilişkilerine bakıldığında özellikle 1979 İran'da gerçekleşen İslam devrimi sonrasında iki ülke arasındaki ilişkiler kopma noktasına kadar gelmiştir. Ayrıca 1979 yılından itibaren bölgede ABD'nin çıkarlarına karşı çıkanlar arasında İran gelmektedir.

Diğeryandan İran, Irak'ta iktidarda bulunan Baas rejimini kendi milli güvenliğine tehdit olarak görmekteydi. Bu tehdit algılanmasının iki önemli sebebi söylenebilir: Birincisi 1968 yılından beri Baas Partisi'nin İran'a karşı izlediği politikasıdır. Özellikle İran İslam devrimi sonrası bu politika net bir şekilde görünmüştür. Diğeryedeni ise Saddam Hüseyin, İran-Irak ilişkilerinde gerginliğe neden olan ve İran'dan toprak talebinde bulunanlardan en önemli kişi olmuştur. Yani İran, Saddam'ın güçlendiğinde İran'a karşı davranacağına inanmaktaydı ve dolayısıyla ABD'nin Irak işgali İran'ı yakından ilgilendirdiği için Irak işgali sürecini dikkatli izlemekteydi.¹¹⁹

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında dönemin ABD Başkanı Bush tarafından teröre karşı küresel savaş ilan edildiğinde, bu savaş çerçevesinde ilk hedef olarak, İran'ın komşuları Afganistan ve Irak belirlenmiştir. ABD'nin Afganistan'a Ekim 2001 yılında düzenlediği askeri operasyon sırasında, İran bu olayda tarafsız olduğunu duyurmasına rağmen Taliban rejiminin devrilmesinden yanaydı. Bu nedenle İran'ın, Afganistan işgali sırasında ABD'yi

¹¹⁸ Dayar, J. (2008). *Al-fawdhā Alati Nazumiha: Al-sharqul Avsat Ba'da Al-iraq*. (Çev. Ş. Basam). Beyrut: Dar'ul Arabiya Lilnaşir Yayınları, 57.

¹¹⁹ Keskin, A. (2003). "İran'ın Irak Savaşındaki Tutumu". Özdağ, Ü. , Laçiner, S. ve Erkmen, S. (Editörler). *Irak Krizi (2002-2003)*, Ankara. Avrasya Araştırma Merkezki Yayınları, 129-130

desteklemesine sebep olmuştur.¹²⁰ 11 Eylül olayları sonrasında ABD, teröre karşı başlattığı mücadele kapsamında başta İran'ı İran'ı terörü desteklemekle suçluyordu.¹²¹ Bush, Ocak 2002 yılında yaptığı konuşmada İran rejiminin baskıcı bir rejim olduğunu, saldırı amaçlı kitle imha silah ürettiğini ve terör faaliyetlerini desteklemekle suçlamaktaydı. İran, Irak ve Kuzey Kore'nin dönemin ABD yönetimi tarafından şer ekseninde yer alan ülkeler olarak belirlenmesinden dolayı ABD-İran ilişkilerinin daha fazla açılması sonucunu beraberinde getirmiştir.¹²² Üçüncü Körfez Savaşının başlamasından önce İran'da muhafazkâr ve reformcular Irak'ın işgali konusunda farklı görüş ve düşüncelere sahiptiler. Reformcuların, Irak'ın işgali konusundaki düşüncesi; İran'ın pragmatik bir dış politika izlemesinin yanında uluslararası alanında diyalog ve işbirliği yapılması görüşünü savunmaktaydılar. Ayrıca ABD ile yakınlaşma politikasına da vurgu yapmışlardır. Buna karşılık Muhafazakârlar ; ABD ile her türlü diyalog ve işbirliğini raddedip bu ülkeyle diplomatik ilişkilerinin de kesilmesinden yanaydılar.¹²³ ABD'nin Irak müdahalesi öncesinde İranlı yetkililer savaşa karşı olduklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda 11 Şubat 2002 tarihinde İran'ın Savunma Bakanı Ali Şemhani Bakanlar Kurulu toplantısında "*ABD'nin Irak'a saldıracağı sırada İran'ın hava sahasının kullanılmasına izin veremeyeceğiz*" sözlerini sarf etmiştir. Aynı şekilde dönemin İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi "*komşularımıza yönelik her türlü saldırıya tek taraflı olarak karşı çıkacağını*" ifade etmiştir. Çünkü İran her türlü saldırının kendi çıkarlarına zarar verebileceği düşüncesini benimsemekteydi.¹²⁴ Bunlara ilaveten 1 Temmuz 2002 tarihinde dönemin İran Dışişleri Bakanlığının resmi sözcüsü Hamid Rizza Asefi, Irak'ın Kültür Bakanın Tahran'ı ziyareti sırasında ABD'nin Irak'a karşı yapacağı her türlü saldırıya karşı olduklarını belirtmiştir.¹²⁵

ABD'nin Irak'ı işgali sırasında İran ile arasındaki düşmanlık nedeniyle ABD'yi bu konuda desteklememiş ve bu sebeple İran'ın o dönemde oluşan krizde izlediği politikanın "aktif tarafsızlık" olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁶ İran Dışişleri Bakanlığı, gerek müdahale öncesinde gerekse müdahale boyunca İran'ın tutumunu "tarafsızlık olmasına rağmen, ancak

¹²⁰ Arıkan, P. (2006) . "ABD'nin Irak Müdahalesi ve İran'ın Tutumu". Şahin, M. ve Taştekin, M. (Editörler). *II. Körfez Savaşı*, Ankara. Platin Yayınları, 166.

¹²¹ Mahammed, A.g.e, 123.

¹²² Arıkan, a.g.m, 166-167.

¹²³ Atrisi, T. (2003). "İran İle Ayne". *Arap Müstekbel Dergisi*. Beyrut. (282), 323.

¹²⁴ İnternet: Jasım, E. N. "Mawqifül İran fi Harbul Khalijiye Aval ve mustAl-thaniye". *Bolgesel Araştırma Merkezi*, Musul Üniversitesi, <http://regionalstudiescenter.uomosul.edu.iq/>, 1 Mayıs 2017'de alınmıştır.

¹²⁵ İnternet: Abdulmumin, M. S. " Tahdidatul Amniye İraniye fi Harbul Iraq". *İslam Online*, Siyaset Dosyası, <https://islamonline.net/category/feker>, 2 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹²⁶ Arıkan, a.g.m, 167.

ilgisiz değil" şeklinde özetlemiştir.¹²⁷ İranlı yetkililere göre, savaşa karşı çıkmak, İran'ın ezeli düşmanı Saddam Hüseyin'i destekleme anlamına geliyordu. Ayrıca İran 1979 yılından itibaren Baas rejimini devirmeye çalışmaktaydı ve bu hedefi gerçekleştirmek için de Irak ile sekiz yıl boyunca savaştı. Dolayısıyla İran, o dönemin konjonktürünü göz önünde bulundurarak, Baas rejimini ortadan kaldırmak için ABD ile işbirliğinin yapması için uygun zeminin oluştuğunun farkındaydı. Nitekim İran savaş öncesinde ABD'nin İran hava sahasını kullanmasına izin vermeyeceğini açıklamasına rağmen savaş esnasında hava sahasını Irak'a saldırmak amacıyla kullanılmasına izin vermiştir.¹²⁸ Irak'ta Saddam Hüseyin rejimin devrilmesi en fazla İran'ın yararına olan bir meseleydi. Ama buna rağmen Tahran, Saddam yönetiminin devrilmesiyle birlikte endişeye kapılmıştır. Çünkü İran yetkililer Irak'ta ABD askeri varlığı doğrudan ABD tarafından İran'ın güvenliğini ve ülkede iktidar değişimine neden olabileceği kanaatini taşımaktaydı.¹²⁹ ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi İran açısından hem tehdit hem fırsat olarak görülmüş ve yeni bir durum ortaya getirmiştir. Baas rejimini devirmek İran'ın çıkarı lehine bir durum iken, Irak'ta ABD'nin varlığı da aynı zamanda İran için Baas rejiminden daha büyük bir tehlike görünmüştür. Dolayısıyla Tahran, savaşın başlamasıyla birlikte "aktif tarafsızlık" politikasını izlediğini duyurmuştur.¹³⁰ Böylece İran, ne müdahaleden yana ne de müdahaleye açık bir şekilde karşı çıkmış ve tam tersine ılımlı ve orta yolu içeren bir politika izlemiştir. İran tarafından benimsenen politikanın yeni bir durum veya şartırtıcı olmadığını söylenebilir ve öneceki dönemlerde olduğu gibi bölgedeki nüfuzunu ve yetkisini korumaya devam etmiştir.¹³¹

İran'ın, ABD'nin Irak'a müdahalesinde tutumunun tarafsız olacağını duyurmasına rağmen ancak İranlı yetkililer, gerek Afganistan gerekse Irak işgalinde ABD'ye yardım ettikleri hususunda açıklamalar yapmışlardır. Bu bağlamda İran cumhurbaşkanı Yardımcısı Muhammed Ali Aptahi şöyle bir açıklama yapmıştır: "*İran'ın işbirliği olmasaydı Kabil ve Bağdat'ta bu kadar kolay bir şekilde rejim değişikliği gerçekleşmezdi.*"¹³² İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad da ülkesinin ABD'ye Afganistan'da rejim değişikliğinin gerçekleştirme sürecinde yardım ettiğini dile getirmiştir. Buna karşılık dönemin ABD

¹²⁷ Ehteshami, A. (2003). "Iran-Iraq Relations After Saddam". *The Washington Quarterly*, 16 (4), 124.

¹²⁸ Bezirgan, İ. M. (2012). *ABD ve Irak Şiileri Aarasındaki İlişkiler: 2003-2010 Dönemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 73.

¹²⁹ Arıkan, a.g.m, 167.

¹³⁰ Sönmez, A. S. (2012). "Iran's Iraq Policy After the Gulf War". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (21), 318.

¹³¹ Rehima, a.g.e, 66.

¹³² Mahammed, a.g.e, 75.

Başkanı Bush, İran'a askeri saldırı yapmak ile tehdit ettiğini söylemiştir. Ayrıca İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad New York'ta verdiği bir demeçte, ülkesinin Irak'ta istikrar ve güvenliğin sağlanması konusunda yardım ettiklerini belirtmiştir.¹³³

İran'ın Irak'a müdahale sürecindeki tutumunda belirleyici faktörlerden bir diğeri de müdahale sonrası oluşan yeni Irak rejimi ile ilgili olmuştur. Saddam rejiminin devrilmesinden sonra Irak'ta ortaya çıkan yeni durum en çok İran'ı etkilemiştir. İran, Irak'ta 2003 yılı sonrası dönemde oluşan yeni dönemde özellikle Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına vurgu yapmış ve özellikle İran'da yaşayan farklı etnik grupların olumsuz etkilenmemesi için Irak'taki Kürt ve Sünnilerin bağımsızlık isteklerinin önüne geçip karşı çıkmaktadır. Aynı zamanda Irak'ta durumun daha vahim bir hal almasına ilişkin her türlü tedbirin alınması için de Tahran, ön hazırlık yapmıştı, özellikle oluşabilecek mutemel mülteci akımına karşı ciddi önlemler almıştı¹³⁴. Dolayısıyla Irak'ın parçalanma senaryosunun gerçekleşmesi İran tarafından kabul edilmez bir konudur. 2003 yılı sonrası dönemde en fazla tartışılan konu Irak'ın parçalanmasıydı. Bu senaryoya göre; Irak'ın kuzeyinde Kürt devleti, merkezinde Sünni devlet ve güneyinde Şii devletin kurulması ön görülmektedir. Bu senaryo Tahran tarafından sert bir şekilde reddedilmektedir, Tahran, bu senaryoyu reddetmekle yetinmemektedir, aynı zamanda Irak'ta pratikte bu senaryonun gerçekleşmemesi için çalışmaktadır. Böylece Saddam yönetiminin devrilmesinden sonra İran'ın Irak politikasının temelini Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak hedefi oluşturmaktadır, fakat İran'ın savunduğu Irak'ın toprak bütünlüğünü koruma stratejisi güçlü bir Irak modelinin oluşması anlamına gelmemektedir, askeri, ekonomik ve siyasi açıdan zayıf ve Tahran'ın kontrollü altında olan bir Irak, İran'ın arzu ettiği ideal modeldir¹³⁵.

Irak nüfusunun yüzde 60'ından fazlasını oluşturan Şiiler, İran ile Irak arasında ilişkilerdeki gerginliğin önemli faktörlerinden birisidir. 1968 yılında Baas Partisi'nin tekrar iktidara geçmesinin ardından, ülkede özellikle Şiilere karşı siyasi alanda ciddi şekilde baskı uygulanmamıştır. Özellikle 16 Temmuz 1979 tarihinde Saddam Hüseyin'in cumhurbaşkanı görevine geçmesiyle birlikte Şiilerin Irak'taki siyasi etkinlikleri ciddi oranlarda azalmış ve 2003 yılı sonrası dönemde Şii faktörü İran-İrak ilişkilerinde daha önemli bir konuma

¹³³ İnternet: Farkuhur, N. (Eylül 2008). " Al-reisul İrani: Sa'adna Amerika fi İade Al-hudu LilIraq...". *Şark'ul Avsat*, http://archive.aawsat.com/details.asp?section=4&issueno=10896&article=488496#.Wi_swXmx_IU 2 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹³⁴ Arıkan, a.g.m, 167-168.

¹³⁵ Keskin, a.g.m, 127-128.

gelmiştir.¹³⁶ İran'ın beklentisi, inşa edilmekte olan yeni Irak yönetiminde Şiilerin etkili konumda bulunmalarıydı. Bundan dolayı İran, Irak'ın işgal edilmesinden sonraki dönemde Irak'ın geleceğini ve yeni siyasi sistemini, Irak halkı tarafından belirlenmesi gerektiği konusunda ısrar etmiştir. Yani İran, Irak'ta kurulacak yeni rejim şeklinin Irak halkı tarafından belirlenmesinden yana tutum sergilemiştir¹³⁷. İran'ın böyle bir tutum sergilmesinin sebebi Irak'ta demokratik temellere dayalı bir sistemin kurulması için değildi, ayrıca Irak'ın iç dinamikleri bile buna müsait değildir. Çünkü Irak'ta demokratik sistemin kurulması, doğrudan Tahran rejimini olumsuz biçimde etkileyecektir. Yanı sıra Irak'ta batı güçlerinin desteği sonucu kurulan bir sistem, Tahran'a karşı ciddi bir tehlike niteliğindedir. Tahran'ın Irak'ta demokrasi temeller üzerine sistemin belirlenme iddia ve söylemi hedefinin temel amacı, batı diliyle konuşarak asıl amaçladığı stratejiyi uygulamaktır. İran'ın asıl amacı ise çoğunlukta olan Iraklı Şiilerin iktidarı ellerinde bulunduracak bir sistemin kurulmasını hedeflemektedir.¹³⁸

İran'ın Irak işgali sırasında izlediği tarafsızlık politikası ve kurulacak olan yeni Irak yönetimi hakkında diğer bir kaygısı Irak'ın izleyeceği ekonomi politikanın İran ve Basra Körfezi üzerindeki muhtemel etkileriydi. Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinin ardından Tahran'ı endişelendiren önemli hususlardan bir diğeri de yeni sistem çerçevesinde Irak'ın izleyeceği ekonomik politika ve işgalin Basra Körfezi üzerine Baas rejimine karşı uygulanan BM yaptırımlarının Irak'ta oluşturulacak yeni yönetimin tesis edilmesiyle beraber sona ermesi durumunda İran ekonomisini etkileme olasılığıdır. diğer taraftan Irak'ın dünya petrol piyasasına ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği'ne (OPEC) kota kısıtlamaların dışında tutularak büyük petrol üreticisi şeklinde geri dönme imkanı sağlamakla birlikte petrol fiyatları belirlenecek ve İran'a rakip olacağı, Tahran'ı oldukça rahatsız eden bir başka konuydu. Çünkü Irak'a karşı uygulanan uluslararası petrol yatırımların kalkması ve petrol üretim miktarının artırılmasıyla birlikte petrol fiyatı düşerse, hem İran'ın ekonomisi hem de İran'ın pazardaki etkisini olumsuz biçimde etkiler.¹³⁹

Sonuçta yukarıda işaret edildiği gibi ABD'nin Irak'a askeri müdahalesinin İran üzerindeki etkisini dört boyutta ele alabiliriz. İran-ABD ilişkileri, Irak Şiilerin varlığı, Irak Yerel Kürt Yönetimindeki Kürtlerin gelişmeleri ve ekonomik bakımdan etkilerinden

¹³⁶ Keskin, a.e.m, 128.

¹³⁷ Arıkan, a.g.m, 168.

¹³⁸ Keskin, a.e.m, 129.

¹³⁹ Arıkan, a.g.m, 168.

oluşmaktadır. Böylece İran bu faktörler ışığında 2003 yılında Irak'ın işgaline karşı tutumunu belirtmiştir.

2.3. IRAK'TA YÖNETİMİN YİNE DEN İNŞA EDİLMESİ

ABD'nin 19 Mart 2003 tarihinde Irak'a karşı başlattığı askeri müdahale 9 Nisan 2003 tarihinde Baas rejiminin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Dönemin ABD Başkanı Bush 1 Mayıs 2003 tarihinde silahlı çatışmanın ve savaşın sona erdiğini ilan etmiştir¹⁴⁰. Irak'a askeri müdahalenin ve Baas rejiminin devrilmesinin ardından Irak'ta siyasi rejimde değişiklik yapılarak siyasal sistem temelden değişmiştir. Bu bağlamda ABD'nin Irak'ta yönetimi yeniden şekillendirme meselesi sadece askeri müdahale sonrası söz konusu olan bir husus değildi, bu mesele askeri müdahaleden de önce ele alınmış ve ABD yönetimi bu alanda ciddi bütçe de harcamıştır¹⁴¹. ABD, Irak'ı işgal etmeden önceki dönemde, insani yardım ve sivil toplumun yönetilmesi için Yeniden Yapılandırma ve İnsan Burosusu (The Office of Reconstuction and Humanitarian Assistance–ORHA) oluşturmuş ve bu brimin başında da General Jey Garner'i atamıştır. ABD tarafından oluşturulan ORHA de dört komiteden oluşmaktaydı: İnsani yardım komitesi, Irak'ın yeniden yapılandırma komitesi, sivil işler komitesi ve ekonomi işler komitesi¹⁴². ABD Başkanı Bush 1 Mayıs 2003 tarihinde savaşın sona erdiğini ilan etmesiyle birlikte ORHA'nin yerine Koalisyon Geçici Yönetimi (KGY) (Coalition Provisinial Authority –CPA) getirilmiştir. ABD'li diplomat Paul Bremer, Irak'ın sivil yöneticisi olarak KGY'nin başına getirilmiştir. 16 Mayıs 2003 tarihinde kurulan KGY'nin başına getirilmiş ve ABD, Jey Garner'den sonra Paul Bremer görevine başlamıştır. Bremer 9 Nisan 2004 tarihine kadar KGY başkanı olarak görevine devam etmiştir. 22 Mayıs 2003 tarihinde uluslararası alanda KGY tanınmış ve Irak yönetimi kurulana kadar ABD liderliğindeki KGY Irak'ın yeniden yapılandırılması konusunda tam yetkiyle donatılmıştır¹⁴³. Bremer KGY'nin görevine başlamasıyla birlikte Irak'ın etkin bir şekilde yönetilmesi için ülkenin altyapısına ilişkin kararların yanı sıra da eski rejimin ortadan kaldırılması, siyasi ve

¹⁴⁰ Günay, G. (2007). *Birinci Körfe Savaşı, Irak Savaşı ve Değişen Gazetecilik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üvivesitesi Ssoyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 43.

¹⁴¹ Fiden, Ö. (2004). *11 Eylül'ün ABD'nin Dış Politikasına Etkisi: Irak İşgali*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistütüsü, Sakarya, 79.

¹⁴² Galbraith, a.g.e, 92.

¹⁴³ Ahmed, N. A. (2012). *Tehlilul Nizamul Siyasi Al-ıraq Ba'da 2003 Wafqa Linamuzaj* Profisor Divid İstin, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Sellahaddin Üniversitesi Hukuk ve Siyaset Bilimler Fakültesi, Erbil, 63.

hukuk sistemi ve güvenlik güçlerin yeniden yapılandırılması alanlarda bazı adımlar atılmıştır. Bremer'in aldığı önemli kararları şöyle sıralayabiliriz;¹⁴⁴

1. Irak'ın düzenli ordusunu lağvetmek ve Baas Partisi'ni kapatmak.
2. Irak'ın Hava ve Deniz Kuvvetleri, Gizli Polisi, İstihbarat Teşkiatları, Cumhuriyet Muhafızları gibi kurumların feshedilmesi.
3. Savunma ve Kültür bakanlıkların lağvedilmesi.
4. Irak'ın para biriminin değiştirilmesi ve Irak Geçici Yönetim Konseyini kurmak.

BM Güvenlik Konseyi tarafından ABD'nin Irak'a gerçekleştirdiği askeri operasyondan Irak yönetimini Iraklılara bırakılması belittirilmiştir. BM Güvenlik Konseyi kararında, Irak'ta otoritenin bir an önce Iraklılara geri verilmesine vurgu yapılmış ve KGY Uluslararası alanda yönetimin Iraklılara geçmesine kadar, Irak'ın temsilcisi olarak kabul etmekteydi.

KGY'nin en önemli görevlerinden biri, Irak Geçici Yönetim Konseyi'ni kurmasıydı. Bu bağlamda IGYK'yi kurmak amacıyla KGY ile Irak Yönetim Meclisi bir dizi toplantı ve görüşmeler gerçekleşmiştir. Gerçekleşen görüşme ve toplantılar sonucunda Temmuz 2003 yılında 25 üyeden oluşan Irak Geçici Yönetim Konseyi'nin (Iraqi İnterim Administartive Council) kurulduğu açıklanmıştır. Böylece Irak'ın işgalinin ardından geçici yönetim dönemi da iki aşamada oluşmaktaydı. Birinci aşama 2004 yılının haziran ayında geçici hükümetin kurmaktan oluşmaktaydı. İkinci aşama ise geçici hükümet oluşturulduktan sonra genel seçimler yapılması için uygun zeminin hazırlanmasından oluşmaktadır. IGYK'nin kurulmasına rağmen gerçek anlamda yürütme, yasama ve yargı erklerin tamamı ABD'nin sivil hakimi Bremer'deydi. 2004 yılının Temmuz ayında 25 üyeden oluşan IGYK'nin başkanlığına alfabetik sırayla belirlenen ve 9 üyeden oluşan başkanlık konseyi oluşturulmuştur. Konseyin başkanı bu 9 üyede alfabetik sırayla bir aylığına belirlenmekteydi. Başkanlık konseyi, 5'i Şii, 2'si Sünni ve 2'de Kürtten oluşmaktaydı. IGYK'i hükümeti de 2003 yılının Eylül ayında kurularak kabinde yer alanların isimleri

¹⁴⁴ ORSAM, (Ekim, 2011). "ABD'nin Çekilmesinden Ardından Irak Politikasının Bölgesel ve Küresel Etkileri ve Türkiye Yansımaları". Rapor NO.77, Ankara, 16.

açıklanmıştı.¹⁴⁵ Bremer, Irak'ta siyasi sistem ve yönetimin yeniden inşa şeklini aşağıdaki gibi özetlemiştir;¹⁴⁶

1. Geçici Irak hükümetinin kurulması.
2. Koalisyon yönetimine son verme yöntem ve şeklini belirlemiştir.
3. ABD'nin yönetimi Iraklılara teslim etmesine vurgu yaparak, teslim sürecini belli bir takvime bağlamıştır.
4. Egemenliği olan yetkiler olması.

Yukarıda Bremer tarafından takvimin ardından ve Iraklılar arasında pazarlıklar neticesinde Irak geçici hükümet kurulmuş, kurulan hükümeti üyelerin tamamı IGYK'de üye olanlardan atanmış, bunları 13 bakanlığı Şiiiler, 5'i Sünnilere, 5'i Kürt, 1 bakanlık Türkmenlere ve 1 bakanlık da Aşuriler verilmiştir.¹⁴⁷ IGYK'nin yetkileri 2004 yılında yapılan seçimlere kadar sürmüştür. IGYK'nin bazı önemli görevlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:¹⁴⁸

- Irak halkların istikrar ve güvenliklerinin sağlanması konusunda gerekli adımların atılması,
- Siyasi baskı yapılmasına engel olmak ve ulusal barışa sağlama hedefine uygun bir zeminin oluşturulması,
- Demokratik ve plüral bir sistemin kurulması için çalışmak,
- Irak vatandaşlarına farklı alanlarda hizmetlerin sunulması,
- Ulusal ekonominin yeniden inşa edilemesi,
- Irak'ın dış politikasını geliştirmek.

IGYK çalışma sürecinde yukarıda değinilen görevlerin tamamını olduğu gibi yerine getirmemesine rağmen bazı önemli adımlar atığna işaret etmemiz gerekir. Atılan adımların en önemlisi, Irak'ta Baas Partisi'nin lağvedip faaliyetini yasaklaması ve Baascıları yeni kurulan düzenden uzaklaştırılmalarını yasa çerçevesinde düzenlenmektir. Yanı sıra 9 Nisan 2003 tarihi ki bu tarih başkent Bağdat'ın ABD güçleri tarafından işgal tarihidir, resmi tatil olarak ilan etmiştir. Ayrıca Baas Partisi yetkillierini, Baas iktidarı döneminde

¹⁴⁵ Arı, (2004), a.g.e, 515.

¹⁴⁶ Mahamed, a.g.e, 93.

¹⁴⁷ Fiden, a.g.e, 80.

¹⁴⁸ Ahmed, a.g.e, 73.

gerçekleştirdikleri suçlardan dolayı yargılamak amacıyla bu konuya özel bir yasa çıkarılmıştır. Irak bayrağın değiştirilmesi ve geçiş yönetimine özel geçici anayasa niteliğinde olan Irak geçici yönetim yasasını çıkarmıştır. Irak geçici yönetim yasasında Irak'ın halk tarafından belirlenecek geçiş dönemi ve geçiş dönemden sonra kurulacak daimi hükümetin kurulma şekli ve kalıcı anayasasının hazırlama süreci ve yöntemi de belirlenmiştir.

ABD, geçiş döneminde etnik ve mezhepsel kimlik üzerine Irak'ın yeniden yapılandırılmasına çalışmıştır. Yani Bremer etnik ve mezhepsel grupları öne çıkararak, onların isteklerini gerçekleştirmek ve kurulacak yeni sistemi mezhepsel ve etnik temellere göre şekillendirmeyi hedeflemekteydi. Bu doğrultusunda 27 Ocak 2004 tarihinde Kürt liderler ve Koalisyon Geçici Yönetimi Başkanı Bremer, aralarında federal yönetim üzerine görüşmeler yapmışlardır. Bu görüşmelerde Iraklı Kürtlerin gelecekleriyle ilgili konular ele alınmıştır. Bremer ve Kürt liderlerin arasında yapılan görüşmeler sonucunda; "Kuzey Irak bölgesinde Federal Irak Cumhuriyeti çerçevesinde bir fedre devlet olarak kabul edilmesi konusunda uzlaşma sağlanmıştır". Yanı sıra Irak'ın sivil yöneticisi, Bremer Kürt liderlerle olduğu gibi Şii liderlerle de kendi çıkarları doğrultusunda onlara özel bir yapı inşa edilmesini hedeflemiştir. Bremer, ABD'nin Irak'ta coğrafi temellere dayalı bir yapıyı yeniden yapılandırma sürecinde gerçekleştirmek istediğini, Kürt liderlere iletmiştir. Ardından Kürt liderler isteklerini, Bremer'e açıkça iletmişlerdir.¹⁴⁹

ABD hükümetinde görev yapmış Peter Galbraith tarafından Geçici Anayasa'ya dahil edilmesi amacıyla "Kürdistan Bölümü" adıyla bir taslak sunmuştur. Sunulan taslağın özeti şöyledir; 2003 yılı Irak'a karşı askeri müdahalesinin başlamasından bir gün önce, yani 18 Mart 2003 tarihinde, Kürtlerin 2003 yılından önce yönetilen bölgenin resmi hükümeti olarak, Kürt bölgesel yönetimini bu bölgelerin yetkili ve temsilcisi olduğu kabul edilmiştir. Yerel Kürt Bölgesinde kurulan yönetim "dış ilişkiler" hariç diğer konularda Kürt bölgesel yönetiminin denetim ve otoritesinde olacağı kabul edilmiştir. Böylece Silahlı güç kurabilecek ve kurulan bu güçlerin tamamı kendi yönetimi altında olacaktır. O tarihe kadar mevcut petrol yataklarının işletilmesi olduğu gibi devam edip, gelecekte keşf edilen yatakların işletilmesi ise Irak merkez hükümeti ve yerel hükümetler tarafından ortaklaşa işletilecekti. Ayrıca Kürtler diğer isteklerini Bremer'e sunmuşlar, fakat isteklerinin tümü kabul edilememiştir. Ardından Kürtler yerine getirilmeyen isteklerini Irak Kalıcı

¹⁴⁹ Galbraith, a.g.e, 153.

Anayasa'sına dahil etmek amacıyla çaba harcamaya devam etmişlerdir.¹⁵⁰ Irak'ta yaşanan bu gelişmelerle birlikte 1 Mart 2004 tarihinde IGYK üyeleri, Irak Geçici Yönetim Yasası (Iraqi Transitional Administrative Law) üzerinde anlaşmalarını duyurmuşlar ve sonradan bu yasa 8 Mart 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yasaya göre; KGY görev ve yetkilerini 30 Haziran 2004 tarihinde, başbakanlığını seküler Şii Arap İyad Allavi'nin yaptığı ve devlet başkanlığını Sünni bir Arap olan Gazi el-Yaver'in yaptığı Geçici Irak Yönetimi'ne devretmiştir. Böylece IGYK'nin yetkileri feshedilmiştir. Ancak Irak yönetimi devralsa da ABD'nin yeni yönetimin yetkilerinin sınırlı olacağını ve "yasa yapma" yetkisine de sahip olmayacağını belirtmesi, egemenliğin sadece sembolik olarak Iraklılara geçtiğinin bir gösteresidir. Aksi takdirde gerçek egemenlik ABD'nin elinde kalmıştır.¹⁵¹

Buna ek olarak da Irak'ın kalıcı anayasanın kabulüyle yeni hükümetin kurularak ülke 31 Aralık 2005 tarihine kadar IGİY (IGYY) ile yönetilmesi öngörülmüştür.¹⁵² Irak Geçici Yönetim Yasası 62 maddeden oluşturmaktaydı. Bu yasa hazırlanırken iki tartışma noktası söz konusu olmuştur. İlki devletin resmi dinin belirlenmesi konusunda tartışma ve anlaşmazlıklar çıkmıştır. Ancak tartışmalar sonucunda taraflar arasında devletin resmi dinin İslam olduğu üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Diğer tartışma noktası ise Irak devlet çerçevesinde Kürt bölgesinin nasıl olacağı ve sınırların nasıl çizileceği üzerinde yapılan tartışmalardır. Çünkü Kürtler özerklik yetkilerinin genişletmesi ve coğrafi açıdan da petrol ve doğal kaynaklardan belli bir pay talebinde bulunmuşlardır. Tartışmalar neticesinde Kürtler, yeni Irak devlet sistemi çerçevesinde kendi hukuki, askeri ve idari sistemlerini sürdürmeleri konusu kabul edilmiştir. Ancak petrol gelirleri konusunda, Irak merkezi yönetimiyle birlikte idare edilmesi meselesi üzerinde anlaşma sağlanmıştır.¹⁵³ Geçici Anayasaya (Irak Geçici Yönetim Yasası) göre; Irak'ın yönetim şekli ferederal sistem olup yapısı bölgeler, iller, belediyeler ve yerel yönetimlerden oluşturulmaktaydı. Böylece geçici dönem boyunca ülkenin sınırları değişmeyeceği belirtilmiştir. Geçici Anayasasında Yerel Kürt Yönetiminin kontrollünde olan bölge resmen 53. maddede "Kürdistan Bölgesi" adıyla adlandırılmıştır. "*Kürdistan Bölgesi Hükümeti, 19 Mart 2003 tarihinde Duhok, Erbil ve Süleymaniye şehirlerinde Hükümet tarafından idare edilen arazilerin resmi hükümeti olarak tanınmaktadır. Bu yasadaki "Kürdistan Bölgesel Hükümeti" terimi, Kürdistan Ulusal*

¹⁵⁰ Galbraith, a.g.e, 155-156

¹⁵¹ Aydın ve Diğerleri, a.g.e, 48.

¹⁵² Oran, B. (Editörler). (2013). *Türk Dış Politikası-Cilt III*. (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık, 410.

¹⁵³ Bilgin, B. Ş. (2015). *Amerika'nın Irak İşgalinden Günümüze Kuzey Irak'ta Devlet İnşa Süreci*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 50.

Konseyi, Kürdistan Bakanlar Konseyi ve Kürdistan Bölgesi'ndeki bölgesel adil makam demektir". Bağdat ve Kerkük hariç olmak üzere Kürdistan Bölgesi dışında bir ya da birden fazla il bir araya gelerek federe bir devlet, bölgeleri birbirleriyle kurma hakkına sahiptir.¹⁵⁴

"Geçici Anayasa'ya göre; Irak Geçiş Dönemi Ulusal Meclis için seçime gitmek zorundaydı, 15 Ağustos 2005 tarihine kadar kalıcı anayasa taslağı hazırlanacak ve en geç 15 Ekim tarihine kadar kalıcı anayasa taslağı referanduma sunulması planlanmaktaydı. Kalıcı anayasa taslağının kabul edilmesinden sonrasında kalıcı bir hükümet oluşturmak için 15 Aralık tarihine kadar bir seçim yapılması planlanmıştır".¹⁵⁵ GYK'ya göre federal devlet olarak da adlandırılan Geçici Yönetim; Ulusal Meclis, Başkanlık Konseyi, Bakanlar Kurulu ve Yargıdan oluşturulmaktaydı. Buna göre yasama yetkisi; 275 üyeli bir Ulusal Meclisten oluşmaktaydı. Geçiş döneminin ikinci aşaması olan Ulusal Meclisin 275 üyesinin tamamı genel seçimler aracılığıyla belirlenecektir. Yürütme yetkisi ise Cumhurbaşkanı ve iki yardımcısından oluşan Başkanlık Konseyi, Başbakan ve Bakanlar Kurulundan oluşmaktaydı. Yargı yetkisi de Federal Yüksek Mahkeme, Yüksek Adli Konsey ve federal mahkemelerden oluşmaktadır.¹⁵⁶ Irak Geçici Yönetim Yasası'nın 30. maddesi çerçevesinde Irak'ta 31 Ocak 2005 tarihinde genel seçimlerin gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu seçimlerde Baas Partisi üst düzeyli yetkililer kendilerini aday olarak göstermeleri yasaklanmıştır. 31 Ocak 2005 tarihli genel seçimlerde Şiiler sandalyelerin çoğunu elde ederek mecliste çoğunluğu elde etmişlerdir. Irak Geçiş Dönem Hükümetinin başına Şii koalisyon listesinden İbrahim Caferi getirilmiştir. diğer yandan Irak cumhurbaşkanlığı görevine Kürt lider Celal Talabani getirilmiştir. Sünniler ise 31 Ocak seçimlerini boykot ederek katılmamışlardır. Sünnilerin bu seçimleri boykot etmelerinin nedeni, yeni kurulan rejimde Şii ve Kürtler tarafından dışlanmalarıdır. Çünkü Sünnilere göre her iki taraf kendi çıkarlarını elde etmek için bir araya geldiklerini ve isteklerini anlaşarak elde ettiklerini iddia etmektedirler. 31 Ocak 2005 yılı seçimlerin sonucunda kurulan Ulusal Meclisin en önemli görevi 15 Ağustos tarihinde Kalıcı Anayasa taslağını hazırlayıp referanduma sunmaktır. Bu süreçte hem Şiiler hem de Kürtler Irak'ta gelişmeleri kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktaydılar. Bu bağlamda 15 Ekim 2005 tarihinde Kalıcı Anayasa bir referandum yoluyla kabul edilmiştir. Irak 2005 yılı Kalıcı Anayasa, ABD'nin Irak işgali

¹⁵⁴ Irak Geçici İdari Anayasasının Metni, (2005). Dokuzuncu Bölümü.

¹⁵⁵ Galbraith, a.e.g, 136.

¹⁵⁶ Dinç, R. (2004). *Ek Belgeler ve Anayasa Taslaklarıyla Geçici Irak Anayasası ve Güney Kürdistan*. İstanbul: Konak Yayınları, 68-69.

sonrasında yeni yönetimin şekillendirmesi açısından atılan en önemli adımlardan biri sayılır. Fakat 2005 yılında gerçekleşen genel seçimler, bir yandan ülkenin güvenliğini olumsuz biçimde etkilerken, diğer yanda da mezhepsel çatışmaların dozunu artmaya neden olmuştur.¹⁵⁷ Böylece Irak'ın güvenliği sarsılmış ve şiddetli bir çatışma aşamasına girmiştir. Bu çatışmalar binlerce insanın canına mal olmuştur.

2.4. İRAN'IN IRAK'TA DEMOKRATİK SİSTEMİN KURULMASINDAN YANA TAVIR SERGİLEMESİNİN NEDENLERİ

2.4.1. 2005 Kalıcı Anayasa Hazırlığı Sürecinde İran'ın Rolü

Nisan 2003'te Irak'ın işgalinden sonra ülkede oluşan yeni siyasi sistem mezhepsel temellere ve farklı ırkların çıkarına göre şekillenmiştir. Bu hususların çoğu anayasa taslağında yerleştirilmiş ve ülkenin en önemli yasal belgesi olan anayada devletin ulusal faktörün egemen olması yerine dar mezhepsel ve ırk unsurları baz alınmıştır.¹⁵⁸ Bu da genel olarak Irak'a komşu ülkeler ve özellikle İran açısından önemli olduğu söylenebilir. Çünkü Irak'ta oluşacak siyasi sistem, en fazla İran'ı ilgilendirmektedir. Irak'ta kurulan yönetim sisteminin İran'ı ilgilendirme sebebi olarak iki önemli noktadan kaynaklandığını söyleyebiliriz birincisi, Irak, İran'ın komşularından en önemlisidir. İki ülkede Kürtlerin varlığı ve Irak'ta Şiiilerin çoğunluk oluşturmaları diğer nedeni oluşturmaktadır.¹⁵⁹ Dolayısıyla İran, Irak'ta kurulması planlanan yönetim sisteminin şeklinin oluşmasını yakından takip etmekteydi.

Irak anayasa taslağının hazırlanmasıyla ilgili çalışmalar 2004 tarihinde kabul edilen Irak Geçici Yönetim Yasası çerçevesinde biçimlendirilmiştir. Çünkü Irak Geçiş Yöntemi Yasasınının 61. maddesi uyarınca seçilen Irak Ulusal Meclisinin Irak anayasa taslağını hazırlamak için bir komisyon oluşturması gerektiği meselesi belirtilmiştir. 10 Mayıs 2005 tarihinde Irak Ulusal Meclisi tarafından Irak anayasa taslağını hazırlamak üzere Anayasa taslağı hazırlama Komisyonu oluşturulmuştur. Ocak ayında seçilen yasama meclisininin 55 üyesi Anayasa Komisyonuna üye olarak seçilmişlerdir. Bu üyelerin 28'i dini

¹⁵⁷ İnternet: (February, 2005). "Voting Against Occupation: Iraq's Election Result". *Real Future*, <http://www.realfuture.org/wordpress/?p=342> 22 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁵⁸ İnternet: Abdula'ti, M. "Zuruf Kitabat Masudat Al-dastur Al-iraqi (Irak'ın Anayasa Hazırlanmış Durumu)", Al-Jazeera, <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/dfcb101d-1cf5-45e3-8175-970d5b7434ce> 15 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁵⁹ Keskin, a.g.m, 125.

merci Aytullah Ali Sistani tarafından desteklenen Şii koalisyonu, Birleşmiş Irak İttifakı Listesinden seçilmiştir. ilgili komisyonda 15 üyesi Celal Talabani ve Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan İttifakı Listesinden seçilmiştir. İyad Allavi liderliğindeki Irak birleşik Listesini temsil eden sekiz üye ve Türkmen, Asur, Hıristiyan ve Yezidileri temsil eden dört üye anayasa taslağı hazırlama komisyonunda yer almışlardır. Sünni Arapların başta bu şekilde anayasa taslağı komisyonunda yer almamaları nedeni, o dönemde Sünnilerin genel olarak yeni kurulan siyasi sistemi boykot etmesine bağlayabiliriz. Fakat Sünnilerin bu komisyonda yer almaları hususunda BM ciddi baskı yapmıştır. Kalıcı Anayasa taslağı hazırlık çalışmaları Şii Araplar ve Kürtler tarafından yürütülmüştür. Irak Geçici Yönetim Yasasınının 61. maddesinin (a) bendinde Irak Ulusal Meclisi tarafından Irak Kalıcı Anayasası taslağı 22 Ağustos 2005 tarihine kadar hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁰ Hazırlanan anayasa taslağı en geç 15 Ekim 2005 tarihine kadar bir referanduma sunulması gerektiği açıklanmıştır.¹⁶¹ 15 Ekim 2005 tarihinde anayasa referandumu gerçekleştirilmiştir. Referanduma seçmen veya oy hakkı olanların toplam sayısı 15.568.702 kişiydi. Oylama hakkına sahip olanlardan sadece 9.852.702 kişiyi referanduma katılmış ve katılım oranı yüzde 63,28 oranına çıkmıştır. Şii bölgelerde "Evet" oyu kullananlar yüzde 96,55, Kürt bölgesinde yüzde 99,15, Sünni bölgelerinde sadece yüzde 24,1 ve karışık bölgeler ise yüzde 61,84 oranındaydı. Irak Kalıcı Anayasa taslağının referanduma sunulması sürecine bakıldığında en dikkat çeken husus Sünni Araplar bölgesinde en az katılım oranı kayıt edilmiştir. Kalıcı Anayasa taslağının referandum sırasında Sünni Arapların isteksizlik sonuc Sünni bölgelerine yansımıştır. Buna karşı Şii ve Kürtlerin çoğunlukla buldukları bölgelerinde katılım oranı çok yüksekti.¹⁶² Referandumda evet oyuyla kabul edilen Irak'ın kalıcı anayasası; giriş, altı başlık ve 144 maddeden oluşmuştur. Kalıcı anayasaya göre; Irak devleti demokratik, federal ve parlamter bir cumhuriyet sistemi olarak nitelendirilmiştir.¹⁶³

Böylece Anayasa metni hazırlandığı sürece bakıldığında, ABD yetkilileriyle Anayasa Komisyonu tarafından birlikte hazırlanmıştır. Anayasa Komisyonu dediğimizde, daha fazla

¹⁶⁰ İnternet: Tavernise, S. (2005, June). "The Struggle for Iraq: Politics; Sunnis to Accept Offer of a Role in Constitytion" *The New York Times*, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9803E4DD143BF934A25755C0A9639C8B63&pagewanted=all> 15 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁶¹ Erkman, S. (2005). "Irak Anayasası ve Türkiye", *Stratejik Analiz*, (66), 28.

¹⁶² Çetinsaya, G. Ve Özhan, T. (2009, Ocak). "İşgalin 6. Yılında Irak", *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, IV, 43-45.

¹⁶³ Irak Kalıcı Anayasası'nın Metni, 2005.

Şiiiler ve Kürtler kast edilmektedir, çünkü Sünniler gerekli bir biçimde adı geçen komisyonda yere alamamışlar ve hazırlık sürecinde etkin bir rolleri olmamıştır.¹⁶⁴ Sünni Arap liderler uzun süre tutumlarını yönetime karşı muhalefet olarak sergilemişlerdir. Anayasa Komisyonu tarafından hazırlana kalıcı anayasa taslağı sadece oylama ile değil, aynı zamanda uzlaşma ile hazırlanmıştır. Çünkü bir yandan komisyon oluşturulup kalıcı anayasa taslağı hazırlama çalışmaları devam ederken, diğer yandan da Sünniler ABD askerlerine karşı şiddet eylemleri saldırılar devam etmekteydi.¹⁶⁵ Irak kalıcı Anayasa taslağının hazırlanması sürecinde Şii gruplar, en fazla etkiye sahip olan taraf olmuştur. Bu bağlamda İran'ın Irak Kalıcı Anayasa taslağı hazırlık sürecindeki rolü göz ardı edilemez. Bilindiği üzere İran, işgal sonrası dönemde Irak toprak bütünlüğünün korunması ve Irak'ta kurulacak yönetim şeklinin belirlenmesi hususunun Iraklılara bırakılmasını talep edenlerin başında yer almaktaydı. Bu bakımdan da Anayasa taslağı hazırlık sürecinde İran ile yakın ilişkileri olan Muktada El Sadr'ın liderliğini yaptığı Sadr Grubu, Irak'ta devletin sisteminin İran rejimi benzeri İslami bir devlet yapısının oluşturulmasını savunan bir yaklaşım ortaya koymaktaydı. Yanı sıra İran'a yakınlığıyla bilinen Irak İslam Yüksek Konseyi (Islamic Superme Council of Iraq-IYİK) Anayasa taslağı hazırlık sürecinde etkili olmuştur.¹⁶⁶ Irak'ın anayasa taslağı hazırlanırken ABD'nin müdahalesini açık ve net bir şekilde görmüştür. Bu doğrultuda Şii dini liderlerin yaptığı açıklamada; "*Anayasa taslağının hazırlanmasında önemli bir rol oynamadık. Bununla birlikte önemli konularda bize danışılmadığından dolayı ihmal edildiğimizi hissediyoruz*".¹⁶⁷ Anayasa taslağı hazırlık sürecinde İran ve Irak arasında üst düzeyde karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiştir. Bu bağlamda 2005 yılının temmuz ayında iki ülke arasında bütün alanlarda ve özellikle bazı gerekli meselelerde gerekli konular işbirliği yapılması hususu dile getirilmiştir.¹⁶⁸ Irak'ın kalıcı Anayasasının metnine bakıldığında hem Irak'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapılmış hem de İran'ın istediği gibi devletin resmi dini İslam dini olarak belirlenmiştir.

¹⁶⁴ Erkman, a.g.m, 28.

¹⁶⁵ Tavernise, a.g.m.

¹⁶⁶ Jawad, S. (December, 2013). " The Iraqi Constitution: Structural Flaws and Political Implications". Working Paper, London School of Economics and Political Science, 10-11.

¹⁶⁷ AL-ubaidi, A. A. (2011). *Al-ilaqat Al-iraqiye-İraniye fi Dhil Al-ihtilalul Amrikiye Lilraq (2003-2011)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Oratdoğu Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü, 88.

¹⁶⁸ Katzman, K. (2010, Ağustos), "Iran-Iraq Relations" *SRS Report for Congress-Congressional Research Service*, 9.

2.4.2. ABD Güçlerine Karşı İran'ın Tutumu

1979 yılında gerçekleşen İran İslam devriminden itibaren ABD-İran ilişkileri gerginlik ve anlaşmazlıklar dolu bir döneme girmiştir. Ayrıca ABD'nin çıkarları bakımından İran, bölgede en büyük tehdit unsuru haline gelmiş ve buna karşı İran da ABD'yi büyük şeytan olarak nitelendirmiştir. Böylece her iki ülke birbirini karşılıklı olarak düşman ilan etmişlerdir. 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezine ve Pentagon'a karşı yapılan saldırılar sonrasında ABD, 2001 yılında Afganistan'ı ve 2003 yılında da Irak'ı işgali ile birlikte İran'ın iki dışlı ve tehlikeli düşmanı olan Baas ve Taliban rejimlerini devirerek, Tahran için komşu olan iki tehdit unsurunu birden ortadan kaldırmıştır. İran açısından bu önemli gelişmeler üzerine Oratdoğu'da bir taraftan Şii eksenin oluşması bakımından bir fırsat olarak bakılır, diğer taraftan da bölgede ABD'nin Irak'ta varlığı İran için ciddi bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. Çünkü 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin İran'a yönelik izlediği politikaları başlığı aşağıdaki hususları içermektedir:¹⁶⁹

1. İran bölgesel istikrarı tehdit etmektedir.
2. Kitle imha silahlarına sahiptir.
3. İsrail'in güvenliğine ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.
4. İran rejimi baskıcı ve demokrasiye karşıdır
5. Teröre destek vermektedir.

ABD yönetimi 11 Eylül olayların ardından gerek dünya ve küresel düzeyde gerekse bölgesel düzeyde, izlediği politikalarını yeniden şekillendirmeye başlamış ve bu husus da İran yönetimini tedirgan etmiştir. ABD'nin o dönemde askeri güç kullanmayı birinci seçenek olarak kullanması, rahatsızlığın temel nedeniydi. Her ne kadar ABD'nin Afganistan'da Taliban rejimini ortadan kaldırması İran'ı rahatlatırsa da, ama uzun vadede Tahran için yeni sıkıntılar ortaya çıkacağı belli olmuştur.

O sırada ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya devletleriyle askeri anlaşmalar yapmaya başlaması İran'ı endişelendirmeye başladığı görünmüştür. Çünkü ABD'nin yaptığı anlaşmalar sonucu İran kuşatılmaktaydı. ABD'nin Afganistan'ı işgalinden sonra, Irak'ta rejim değişikliğine odaklanan bir diğer askeri harekati gündeme getirmeye başlamıştır.

¹⁶⁹ Özcan, N. A. (Haziran, 2006). "İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Önerileri", *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı TEPAV, Oratdoğu Çalışmaları*, (1), 17

ABD, bu projenin sağlanması ile birlikte bir yandan İran'ı batı sınırlarından kuşatırken, diğer yandan da Irak'ın işgali sonucu İran için yeni fırsatların doğurmuştur. Çünkü ABD 2003 yılında Irak'ı işgal etmesiyle İran rejiminin büyük düşmanlardan biri olan Baas rejimini devrimmiştir. Şayet bu durum İran açısından düşmanın tasfiyesi niteliğinde olsa da, ABD'nin İran'ı dört bir yandan kuşatmış durumdaydı ve bu da İran'a karşı tehdit unsurunu oluşturmaktaydı.¹⁷⁰

ABD'nin Irak'ta Baas rejimini iktidardan uzaklaştırması Tahran açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de, bu olay İran'a karşı ciddi tehditler oluşturmuş ve bazı güvenlik endişelerini beraberinde getirmişti.¹⁷¹ Irak'ın işgali bölgede dengelerin tamamını alt üst etmiş ve dengelerin yeniden oluşmasına neden olmuştur. Savaşın başlamasının ardından saldırıların artması ve iç güvenliğin sarsılması, ABD güçlerine karşı ciddi tehdit oluşturmuştur. Bu bağlamda ABD yönetimi Irak'ta oluşan istikrarsızlık, güvensizlik ve iç çatışmaların arkasında İran'ın olduğunu iddia etmiştir. İran yetkilileri her zaman olduğu gibi ABD'nin iddia ve suçlarını redderek, bunları bahane olarak görmekteler.¹⁷² 9 Nisan 2003 tarihinden sonra oluşan yeni düzenle ilgili İran iki yönde kaygılanmıştır; birincisi, Irak'ta ABD'nin askeri varlığı İranlı yöneticileri güvenlik alanda endişelendirmekteydi. İran'ın bu kaygıları Rafsancani tarafından dile getirilmiş ve konuyla ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştu; "*Saddam Hüseyin'in kitla imha silahlarına sahip olamasından daha kötüsü bölgedeki ABD'nin askeri varlığıdır*". Dolayısıyla İran'ın Irak'a karşı izlediği dış politikasının temelini Irak'ta işgali sona ermek ve derhal ABD askerlerinin bu ülkeden geri çekilmesi konuları oluşturmaktadır.¹⁷³ ABD'nin Irak'tan geri çekilip işgalin sona ermesi yönünde attığı her adımın Tahran tarafından olumlu karşılanmıştır. Dolayısıyla işgal sonrası dönemde İran, işgal güçlerinin, yönetimi Iraklılara devretmesi çağrısında bulunarak oluşturulan Irak'ın yeni yönetimimini bölgede ilk tanıyan ülke olmuştur¹⁷⁴. Tahran, Irak hükümeti ile iyi ilişki kurarak Şii grupları özellikle destekleyerek nüfuzunu her geçen gün arttırmıştır. Bu bağlamda Şii gruplar, Irak'ın işgaline karşı çıkıp ABD'ye baskı uygulamıştır. Uygulanan baskı daha fazla Tahran'ın nüfuzunu yayma yönünde olmuştur. Fakat bu

¹⁷⁰ Özcan, a.g.e, 14.

¹⁷¹ Sinkaya, B. (Mayıs, 2013). "Amerikan Askerilerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri", *SETA Raporu*, (9), 7.

¹⁷² Özcan, a.g.e, 15.

¹⁷³ Sinkaya, a.g.e, 7.

¹⁷⁴ İnternet: İsmail, A. (Mart, 2009). "Al-mawqifül İraniye fi Al-itifaqiye bayin Al-amrikiye-Al-irraqiye", Dünya Al-vatan, <https://pulpit.alwatanvoice.com/articles/2009/03/25/160377.html> 16 Aralık 2017'de alınmıştır.

gruplardan önemli birini oluşturan Mehdi Ordusunun başkanı genç Şii lider Mukteda Sadr, işgalci güçlere silahlı güç bile kullanmıştır. Sadr grubu İran'ın yakın müttefiki olarak görünmektedir. Tahran bu gruba işgal sonrası dönemde desteklemiş ve işgalci güçlerine karşı çatışmaya girmesini teşvik etmiştir. Sadr grubunun işgale ve ABD'ye karşı direnişi mücadelesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda gösteri düzenlemek gibi barışçı yöntemler de kullanmıştır. ABD'li askerlerinin Irak'tan geri çekilmesi için özellikle Şiiilerin çoğunlukla buldukları bölgelerde Tahran'ın da kışkırtmaları suçunda gösteriler düzenlenmiştir.¹⁷⁵

İran'ın Irak'taki ABD'nin askeri varlığına ilişkin diğer endişesi, Saddam rejiminin yıkılmasından sonra da Irak'a ABD'nin İran'a karşı askeri güç kullanmasına yol açıyordu. Yanı sıra Irak'ta İran'a düşman bir yönetimin kurulması endişesi vardı. İran'ın Irak'taki temel hedefi, Bağdat'ta siyasi, stratejik ve askeri açıdan kendisi için tehdit arz etmeyecek bir yönetimin kurulmasıydı. Bu endişe ve hedef, İran ile ABD arasında Irak'ta demokratik bir rejim tesis edilmesine dair diğer bir zımni mutabakata varılmasına yol açmıştır. ABD yönetimi bölgenin "demokratikleştirilmesi" politikası çerçevesinde bir model teşkil edeceği beklentisiyle Irak'ta demokratik bir rejimin kurulması için çalışırken, İran yönetimi bu ülkedeki nüfusun çoğunluğunun Şii olması nedeniyle halka dayanan bir sistemin oluşması Tahran için avantajlı bir durumun ortaya çıkacağı beklentisiyle Irak'ta demokrasinin tesisinden yana olmuştur. Ama görüldüğü gibi İranlı yetkililer sürekli olarak Irak'ta ABD'nin askeri varlığını açık bir şekilde reddetmiştir.¹⁷⁶ Dolayısıyla İran'ın Irak'ta bir taraftan yönetimin tesisine destek verirken, diğer taraftan işgale karşı direnişçileri destekleyerek "kontrollü kaos" stratejisi izlediği ileri sürülmektedir. Bu amaçla, Sadr grubu, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi, Dava Partisi ve diğer Şii milis gruplarını desteklemeye başlamıştır.¹⁷⁷

Bu süreçte İran'ın Irak'ta bulunan ABD askeri güçlerine karşı faaliyetleri Şii grupları kışkırtarak kullanmaktaydı. İran, işgalcilerin Irak'tan geri çekilmeleriyle birlikte ülkenin yönetimini Iraklı yetkililere bırakılmasını dile getirmiştir. Bu gelişmelerin ışığında Irak Hükümeti ile ABD arasında Kasım 2008 tarihinde imzalanan Kuvvetler Statüsünü Belirleyen Anlaşma (Status of Forces Agreement-SOFA) çerçevesinde, ABD askeri

¹⁷⁵ Pınartaş, A. (2011). Irak'ın Geleceği: ABD'nin Çekilmesi ve Muhtemel Senaryolar. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 61.

¹⁷⁶ Sinkaya, a.g.e, 8.

¹⁷⁷ İnternet: Eisenstadt, M. (2010). "Iran and Iraq", *The Iran Primer (USIP)*, <http://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-iraq> 15 Aralık 2017'de alınmıştır.

güçlerinin 2011 Aralık ayın sonuna kadar Irak'tan geri çekilmesi kararı alınmıştır.¹⁷⁸ İran, SOFA Anlaşmasına karşı çıkmıştır. çünkü Tahran, Irak ve ABD arasında imzalanacak her türlü güvenlik anlaşmalarına karşı çıkmakta ve ABD'nin askeri güçlerinin koşulsuz olarak Irak'tan geri çekilmesini talep etmektedir. İran, ABD askerlerinin Irak'tan geri çekilmesini istemesi yanında Irak hükümetine her türlü desteği vermeye hazır olduğunu açıklamıştır.¹⁷⁹

İran'ın Irak'ın edilmesi tarihten itibaren ABD'nin silahlı güçlerine karşı çıkıp Irak'tan derhal kayıtsız şartsız geri çekilmesini istemesinin nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:-¹⁸⁰

- Her ne kadar ABD, bölgede İran'a düşman iki ülke olan Afganistan ve Irak'ta yönetim değişikliğini gerçekleştirmesi İran'ın çıkarına olmasına rağmen ABD'nin bölgedeki askeri varlığı her zaman Tahran'ın güvenliği açısından tehdit oluşturmaktadır. Gerçi bu tehditler kısa vadede olmazsa da uzun vadede İran rejiminin çıkarları için büyük sorunlar yaratacağı ön görülmektedir.
- Ortadoğu'da ABD'nin askeri üsleri, İran'ın sınırlarını kuşatmış şekildedir. Dolayısıyla ABD Irak'tan çekilirse İran, yaptırımları hafifletmesi amacıyla Irak'ı bir koordinasyon noktası olarak kullanılmasını hedeflemektedir.
- ABD'nin Irak'tan geri çekilmesi durumunda; ilk olarak Irak'ta yönetim, İran'a yakınlıklarıyla tanınan Şii iktidara geçmeleri, Tahran için büyük avantajdır. İkinci avantajı ise coğrafidir ve İran'ı doğrudan Suriye'ye bağlayacaktır. Tahran, bununla da yetinmeyecek Suriye üzerinden de Lübnan'a açılmayı hedeflemektedir. Böylece ABD'nin Irak'tan geri çekilmesiyle İran'ın Şii eksenin kurması konusundaki engel kalkacaktır. Kuzey ve güney Körfez'de dengenin İran lehine yeniden oluşması, ABD askerinin geri çekilmesinden doğabilecek bir diğer avantajdır.

¹⁷⁸ Mason, A. Ch. (2009, July). " U.S.-Iraq Withdrawal/Status of Forces Agreement: Issues for Congressional Oversight", Congressional Research Service, 7.

¹⁷⁹ İsmail, a.g.m.

¹⁸⁰ Kevlosy, M. (2011). *Sratiji ve Stratiji Paşakışe " Startijik ve Çekilme Stratejisi"*. Süleymaniye: Handan Siyasi ve Stratejik Araştırma Merkezi, 31.

- İran bölgede siyasi ve stratejik bağlamda kendi projesine sahip olması dolayısıyla bölgeye yabancı güçlerin yerleştirilmesini, kendi ulusal çıkarına karşı tehdit unsuru olarak algılamaktadır.

2.4.3. 2003 Yılı Sonrası İran'ın Irak Kürtlerine Karşı İzlediği Politika

İran'ın Irak'a karşı izlediği dış politikası çerçevesinde en önemli faktörlerden biri olan ve bu politikayı belli bir noktaya kadar şekillendiren hususu Iraklı Kürtlerdir. Başka bir deyişle Iraklı Kürtler Irak-İran ilişkilerinde hem gerginlik faktörü hem de iki ülkeyi birbirine yakınlaşma nedeni olmaktadır.¹⁸¹ 1991 yılından sonra Kuzey Irak'ta küresel ve bölgesel düzeylerde, değişiklikler ve gelişmeler hızlı bir şekilde başlamış ve bu değişim Irak'a komşu ülkeler bakımından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca Kuzey Irak, jeopolitik bakımından oldukça önemli bir konuma sahip olmuştur. Kuzeyinde Türkiye, doğusunda İran batısında Suriye ile sınırı olan Kuzey Irak, Irak Federal Cumhuriyeti'nin yüzölçümünün %17'sine tekabül etmektedir. Genel olarak Irak'ın 2005 yılı kalıcı anayasada Irak Kürt Bölgesel Yönetimi veya Irak Kürdistan Yerel Bölgesi olarak tanımlanmıştır¹⁸². Bundan itibaren Irak Kürtleri uluslararası alanda destek kazanmasıyla birlikte bölgedeki devlet politikalarını doğrudan etkilemiştir. Bu bakımdan İran için Ortadoğu bölgesinde Şii Hilal'i projesi açısından IKBY'nin konumu oldukça stratejiktir. İran Şii Hilal'i projesini uygulamak ve bu önemli bölgeyi ilgili projesine dahil etmek için her türlü aracı kullanmaktadır. Çünkü Jeopolitik bakımdan, İran bu projesini uygulaması sırasında ve Irak ile Suriye'yi birbirine bağlama hedefine karşı IKBY engel olarak karşısında çıkabilir¹⁸³.

Baas rejiminin 2003 yılında devrilmesiyle birlikte Irak Kürt Bölgesel Yönetim için büyük bir fırsat doğmuştur. 1921 yılında modern Irak devletinin kuruluşundan itibaren Iraklı Kürtler açısından 2003 yılı sonrası dönemi gibi önemli bir dönem oluşmamıştır. Çünkü bu tarihten sonra Kürtler hem Irak merkez yönetiminde hem de siyasi ve hukuki düzeyde IKYB anayasada tespit edilerek meşruluk kazanmıştır. Ayrıca Irak'ın Saddam Hüseyin'den sonra ikinci cumhurbaşkanı olarak Celal Talabani belirlenmiştir¹⁸⁴. Saddam'ın devrilmesi Iraklı Kürtler ile İran için ortak olumlu bir nokta olmuştur. Çünkü ikisi de Saddam rejimini

¹⁸¹ Keneş, B. (2012). *İran: Tehdit Mi, Fırsat Mı?* . (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 260.

¹⁸² Ghafoor, A. (2005). *Cografiyay Kurdistan" Kürdistan Coğrafiyası"*. Erbil: Aras Yayınları, 14.

¹⁸³ Semin, A. (Ağustos, 2015). "Kuzey Irak'taki Başkanlık Krizi, IŞİD ve İran", BİLGESAM Analiz, (1238), 6.

¹⁸⁴ Şahin, M. (2006) . "2003 Irak Savaşı ve Iraklı Kürtler". Şahin, M. ve Taştekin, M. (Editörler). *II. Körfez Savaşı*, Ankara. Platin Yayınları, 299.

kendilerine karşı düşman olarak görmekteydiler. Diğer yandan Irak'ın toplam nüfusunun yaklaşık %65'ni oluşturan Şiiilerin, yeni kurulacak düzende etkili olacaklarını Tahran daha baştan ön görmüş ve bu nedenden dolayı da Irak'ta batı tipi demokrasi sistemin kurulmasını savunmuştur. Iraklı Kürtler için de Irak'ın siyasi yaşamındaki değişim lehlerine olan bir gelişmeydi¹⁸⁵. İran, Irak'ın işgal edilemsinden önceki dönemde Iraklı Kürtlere karşı realist bir politika izlemeye başlamıştır. Zira İran, Iraklı Kürtlerin Irak'ın geleceğinde önemli bir role sahip olacağını o dönemden beri tahmin etmişti. Bu bağlamda Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin (KYB) lideri Celal Talabani Ocak 2003 tarihinde Tahran'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında İranlı yetkililerle Irak'ta olası bir sistem değişikliği meydana geldiği takdirde, Tahran, Iraklı Kürtlere destek vermeye devam edeceğine dair söz vermiştir¹⁸⁶.

Iraklı Kürtlerin buldukları strateji konum ve güvenlik açısından İran için büyük önem taşımaktadır. İki taraf arasında uzun ortak sınır mevcuttur, diğer yandan İran rejimine karşı Kürt partiler de bu sınır bölgelerinde faaliyetlerde bulunmaktadır. Dolayısıyla İran IKYB ile sınırının güvenliğini sağlaması, ulusal çıkarının korunmasını vazgeçilmez bir bölümdür. Tahran, IKBY üzerinden İran Kürt hareketlerinin faaliyetlerini takip ederek sınırlandırmaya çalışmaktadır. 2003 yılı sonrası İran'ın IKBY'ye yönelik diplomatik, politik, ekonomik ve güvenlik açısından yaklaşımını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Diğer yandan durumu incelediğimizde İran'ın IKBY'ye karşı izlediği politikası daha fazla bu tehdidin algılanması çerçevesinde yer almaktaydı.

İran, 2003 yılından sonra Irak Kürtleri Bağdat'taki merkezi yönetimin çerçevesinde tanımış ve defalarca açıklanmıştır. Çünkü Baas rejiminin devrilmesi sonrası dönemde, İran Irak'ın toprak bütünlüğünü vazgeçilmez bir strateji algılamaktadır¹⁸⁷. Dolayısıyla Iraklı Kürtlerin merkezkaç eğilimi yine İran'ın işine gelmektedir. Bu bağlamda 2005 tarihinde Erbil ve Süleymaniye illerinde İran konsoloslukları açılmıştır¹⁸⁸. Ayrıca İran, IKYB ile arasındaki ekonomi ilişkilerini önemli ölçüde artarak daha fazla önem vermiştir. İran, IKBY

¹⁸⁵ İnternet: Demir, D. (Şubat, 2017). "ABD'nin Irak'ı İşgaline Kadar Kuzey Irak'taki Kürt Varlığı ve İran'ın Bölgesel Güvenlik Politikası". ANKASAM, <https://ankasam.org/abdinin-irak-ısgaline-kadar-kuzey-iraktaki-kurt-varliginin-iranin-bolgesel-guvenlik-politikalari-acisindan-degerlendirilmesi/> 2 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁸⁶ Hamakarim, H. A. (2013). *Peywandiye Siyasiyekani Haremi Kurdistanî Iraq Legel Welatani Drawse 1991-2003 (İran, Türkiye ve Suriye)" KYB ve Komşu Ülkelerinde Siyasi İlişkiler 1991-2003 (İran, Türkiye ve Suriye)"*. Tahran: Tahran Yayınları, 118.

¹⁸⁷ İnternet: Keskin A. (Ekim, 2015). "İran'ın Kuzey Irak Politikası /İran ve Iraklı Kürtler", *Orman Stratejik Araştırmalar Merkezi*, (13).

<http://tr.omrandirasat.org/yay%C4%B1nlar%C4%B1m%C4%B1z/makaleler/iran%E2%80%99in-kuzey-irak-politikasi-iran-ve-irakli-kurtler.html> 1 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁸⁸ Katzman, a.g.m, 9.

üzerinden gelebilecek tehditleri önlemek için ekonomik araçları bir baskı unsuru olarak kullanmaktadır. İKBY'nin ekonomik ve ticari damarlarını bir nebze de olsa kendisine bağlamak ve istediği anda bunu bir baskı unsuru olarak kullanmak için gerekli önlemleri almaktadır. Bu çerçevede 2000 yılında İran ve İKBY arasında ticaret hacmi 100 milyon ABD doları iken, 2014 yılında bu rakam 4 milyar ABD dolarına çıkmıştır. İran'nin İKBY ile ekonomik etkileşimi bu yeni süreçte önemli ölçüde artmış ve İran, Türkiye'den sonra İKBY'nin ikinci en büyük ticaret ortağı olmuştur¹⁸⁹. Dolayısıyla İKYB yetkililer tarafından bağımsızlık söylemleri gündeme getirildiğinde İran bundan ciddi şekilde rahatsız olup endişes duymaktadır. Bu yüzden İran İKYB yetkililerin attıkları bazı adımlardan dolayı kaygılanmış ve Tahran'ın bundan kaygılanmasının nedenleri, aşağıdaki gibidir¹⁹⁰:

- İKBY'de meydana gelen her türlü gelişme doğrudan İranlı Kürtleri derinden etkilemekte olup, İranlı Kürtleri mevcut rejime karşı kışkırtmaya neden olacaktır. Çünkü İranlı Kürtler, buldukları bölgelerde ara sıra rejime ve hükümete karşı gösteriler düzenlenmektedir. Dolayısıyla Iraklı Kürtler İran ulusal güvenlik bakımından önemli bir konuma sahiptir.
- İKBY'nin siyasi ve ekonomi ilişkileri başka ülkelerle iyileştiğinde İran bundan rahatsız olmaktadır. Özellikle İKYB'nin bir yandan Türkiye ile diğer taraftan da batılı ülkelerle ekonomik, siyasi ve ticari ilişkilerinin geliştirilmesi, İran'ı ciddi şekilde rahatsız etmiştir.
- Göz ardı edilmemesi gereken diğer bir önemli husus ise İKBY'de son birkaç yılda Kürt liderlerinin sık sık bağımsızlık söylemlerini gündeme getirmeleri İran'ı rahatsız etmekte ve Tahran, bu meseleyi kendi toprak bütünlüğüne karşı tehdit olduğunu kabul etmektedir. Çünkü Irak'ın işgali sonrası dönemden itibaren İran'ın Irak'a karşı uyguladığı en temel dış politika, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasıdır ve bu hususta İranlı yetkililer sürekli biçimde Kürt yetkililerini uyarmaktadırlar.

¹⁸⁹ Ali, O. (Ocak, 2017). "İran ve Barzani: Kötüleşen İlişkiler ve Kaçınılmaz Çatışma Riski", ORSAM, Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, (58), 8-9.

¹⁹⁰ İnternet: Rehim, P. (Eylül, 2016). "Stratejiyatı Siyaseti Derevey İran la Rojalaty Navarast ve Karigariyakani Leser Haremi Kurdistani Iraq (Ortadoğu'daki İran'ın Dış Politikasının Stratejisi ve İKBY'yi Etkisi) ", *Pênûs*, <http://penus.krd/news48-10.htm> 18 Aralık 2017'de alınmıştır.

İran, İKBY'yi bağımsızlığa doğru adım atmaması yönünde onu engellemek için gerek iç ve dış araçları kullanmaktadır. Diğer yandan İKBY'de siyasi partiler arasında ciddi bir rekabet yaşanmaktadır. Tahran, Kürt partiler arasındaki rekabeti alttan destekleyerek ilgili partilerin aralarını daha fazla açmayı ve bu rekabetin dozunu yükselterek çatışma aşamasına kadar uzamasını hedeflemektedir. Bu çerçevede İran, bazı Kürt partilerini doğrudan desteklemektedir ve bu partileri gerektiğinde kendi çıkarı doğrultusunda siyasi amaçlarda kullanmaktadır. İran'ın açık biçimde desteklediği Kürt partilerin başında Irak'ın eski cumhurbaşkanı Talabani'nin partisi olan KYB gelmektedir. Tahran'ın KYB yanında desteklediği diğer partiler de mevcut ve bu partiler genel olarak Mesut Barzani'nin liderliğindeki KDP'ye karşı baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Yanı sıra İran, İKBY'ye karşı kullandığı bir diğer baskı unsuru olarak Irak merkez hükümeti karşımıza çıkmaktadır¹⁹¹. Enerji kaynakları da karşılıklı ilişkileri etkileyen kayda değer bir başka faktörü oluşturmaktadır. İKBY ve Bağdat arasında enerji kaynakları konusundaki anlaşmazlıktan dolayı Kürt yetkilileri bölgeyi iki boru hattı ile İran'a bağlama kararı almıştır. Bu hatlardan biri İran'da hammaddeyi rafinerilere pompalamak için, diğeri ise rafine petrolünü tekrar İKBY'ye aktarmak için kullanılmaktadır. Ancak İran bölgede ekonomik hedeflerine henüz tam olarak ulaşmamıştır. Çünkü öncelikle lehdar olarak Türkiye'yi geride bırakmak istemektedir. İran, İKBY ile kurduğu ekonomik ilişkilerinin ana hedefi bölgeyi kendi çıkarlarına bağlamaya çalışmasıdır¹⁹². İran'ın İKBY'ye yönelik izlediği politikanın önemli bir faktörü de istihbarat alanıdır. İran bölgede hedeflerine varmak ve kendi çıkarına karşı olulabilecek her türlü tehdidi önlemek için istihbarat aracını iyi bir şekilde değerlendirip kullanmaktadır. 2003 yılından önceki dönemde de Tahran kendi ulusal güvenliğini korumak ve çıkarlarını elde etmek amacıyla bölgede çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur¹⁹³. İran'ın istihbarat aygıtları üzere İKBY'deki faaliyetlerini ticaret ve turist adı altında yapmaktadır. ABD'li bazı kaynaklara göre İKBY'de İranlılar ticaret faaliyetleri ve diplomat sıfatıyla istihbarat faaliyetlerinde bulduklarını iddia etmektedir¹⁹⁴.

Kısacası 2003 yılında ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi sonrası dönemde İran'ın Iraklı Kürtlere karşı izlediği politika veya İran ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkilerin genel temelinin askeri ve ekonomik faktörlerin oluşturduğunu ve İran'ın bu ilişkilerde hakim unsur

¹⁹¹ Semin, a.g.m, 7.

¹⁹² Salih, M. (2016, April). "Iran's Role in The Kurdistan Region", *Al- Jazeera Center For Studies*, 7.

¹⁹³ Hamakarim, a.g.e, 89.

¹⁹⁴ İnternet: Şehani, Ş. (Haziran, 2016). "Al-ihtilalul İran fi Kurdistan Al-Iraq", *İLAF*, <http://elaph.com/Web/opinion/2016/6/1092592.html> 12 Aralık 2017'de alınmıştır.

olduğu görünmektedir. Ayrıca 2003 yılında ABD'nin Baas rejimini devirmesi ile birlikte Iraklı Kürtlerin yeni bir döneme girdiklerini söyleyebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2003'TEN İTİBAREN İRAN'IN IRAK POLİTİKASINDA KULLANDIĞI SİYASİ ARAÇLAR

3.1. 2003'TEN SONRA IRAK'TAKİ İRAN'IN SİYASİ HEDEFLERİ

Irak bir körfez devleti olarak İran stratejisinde önemli bir konuma sahiptir. 2003'ten itibaren İran'ın Irak'taki ana hedefi, stratejik planlamanın genişletilmesi ve İran modelinin Irak üzerinde uygulanmasıdır. Irak; İran için stratejik, siyasi, ekonomik ve dini alanlarda önemli bir yer tutmaktadır. Irak'a herhangi bir dış müdahale, abluka veya rejimin değiştirilmesine yönelik girişimler İran'ın Irak üzerindeki politikasını etkiler.¹⁹⁵

İran, dış politika hedeflerinde Müslüman haklarının korunmasına önemli bir yer vermektedir. Bu bağlamda diğer ülkelerin içişlerine müdahale etmeye ihtiyaç duymaktadır.¹⁹⁶ İran'ın dış politikası ve bölgesel politikalarında her zaman olduğu gibi iki etken rol belirleyicidir. Bunlar; jeopolitik yapı ve ideolojidir. Bu bakımdan İran'ın Irak'a yönelik dış politikası buna iyi bir örnek gösterilebilir. 2003'ten sonra Irak'taki Baas rejiminin devrilmesiyle İran'ın Irak politikası iki nokta ışığında şekillenmiştir: Irak topraklarının bütünlüğü ve muhafaza edilmesi, İran dış siyasetinde başlıca hedef olarak yerini korumaktadır.¹⁹⁷

Bu doğrultuda İran, İslam devriminden bu yana Irak'ın iç işlerine müdahale girişimlerinde bulunmaktadır. Irak'a müdahale konusunda ilk olarak Baas rejiminin zayıflatılması için, İran'a yakın olan Iraklı Şii'leri desteklemeye başlamıştır. İzlediği bu politikayı kendi çıkarlarına paralel olarak tasarlamıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Felter, J. & Fishman, B. (2008, October). "Iranian Strategy in Iraq, Politics and Other Means". *Combating Terrorism Center at West Point*, Occasional Paper Series, 12-13.

¹⁹⁶ Rehim, P. (2014). *Bınamakani Hızırı u Çerçevey Teory Siyaseti Dervey Komari İslami İran "İran İslam Cumhuriyet Dış Politikasında Teorik Çerçevesi ve İntelektüel Temelleri"*. (1. Baskı). Erbil: Mukıryan Yayınları, 110.

¹⁹⁷ Barzegar, K. (2010). "Iran's Foreign Policy Strategy After Saddam". *The Washington Quarterly*, 33 (1), 177-178

¹⁹⁸ Felter & Fishman, a.g.m, 12.

Genel olarak, 2003 yılından sonra Irak'taki İran'ın siyasi hedeflerine bakıldığında çeşitli tahlil ve incelemelerden faydalanılacaktır:

3.1.1. Irak'ın İran'ı Tehdit Etme Kabiliyetlerinin Kısıtlanması

İran'ın siyasi çıkarları açısından Irak önemli bir yer olarak görülmektedir. İran, Irak'ta hedeflerini gerçekleştirebilmek için Irak Devleti'nin; gerek askeri, siyasi, ekonomik gerekse ideolojik ve dini olarak da güçlü olmasını istememektedir. Irak'ın yeniden güçlü bir devlet olarak ortaya çıkması İran'ın bölgedeki çıkarlarına ters düşmektedir. Bundan hareketle İran 2003'ten sonraki Irak politikasını bu yönde oluşturmuştur.¹⁹⁹

Genel olarak İran; Şiiilerin Irak'ta siyasi iktidarı ele geçirmesi, ABD'nin de Irak gerilimleriyle meşgul kalması, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve istikrarın sürmesini istemektedir. Böylece İran, Irak'taki hegemonyasının artmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda İran'ın Irak'a yönelik sarfettiği çabaları üç bakımdan karmaşık bir stratejinin doğmasına sebep olmuştur:²⁰⁰

- Irak'ta Şii çoğunluğun iktidarı ele geçirmesi amacıyla demokratik seçimlere yönlendirmeyi istemek,
- Irak'ın istikrarının tümünün çökmesine yol açmayacak şekilde kargaşa derecesini artırmak,
- Irak'ın iç durumundaki birbirleriyle rekabet eden çeşitli oluşumların varlığından yararlanmak.

Bunun bir sonucu olarak; İran Irak'ta güçlü bir konuma sahip olmuştur. Çünkü İran Irak'a yönelik izlediği bu politika ile beraber hem kendi nüfuzunu artırmış hem de ulusal çıkarlarını koruma fırsatı elde etmiştir. Öte yandan Irak'taki Şii iktidar sayesinde, Irak düşman ülkeden bir dost ülkeye dönüşmeye başlamış; böylelikle İran-İrak ilişkileri yeniden inşa edilmiştir. 2003'ten itibaren İran için Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması temel

¹⁹⁹ Hamduna, A. M. E. (2012). *Al-siyasat ul İraniya Ticahul Iraq fi Dhil Al-ihitilalul Amrikiya 2003-2010 Dirasat fi Mutaghairat Al-ciosiyasiya " İran'ın, ABD Çatısı Altında Olan Irak Üzerine Politikası (2003-2010); Değişen Jeopolitik Değerlendirme"*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Azhar Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimler Fakültesi, Gazze, 68-69.

²⁰⁰ Ottaway, M. , Nathan, G. , Hamzawy, A. , Sagedbour, K. ve Salem, P. (2008). "Al-sharqul Avsat Al-jadid (Yeni Ortadoğu)". *Carnegie Uluslararası Vakfı*, 13.

siyasi hedefi olarak ortaya konulmuştur. Bu da İran çıkarları açısından büyük bir avantaj olarak nitelendirilmiştir.²⁰¹

2003 yılında Irak'ta rejimin devertilmesinden sonra İran, Irak'tan yeni bir tehdidin ortaya çıkmasını asla istemez. Dolayısıyla ortaya çıkabilecek her sonuca etki edebilmek için İran Irak'taki her kesim ile ilişkilerinin sağlamlaşmasına çalışmıştır. Bu bağlamda Şii-Sünni iç savaşının çıkması, Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin ve karşısında güçlü bir Şii devletinin kurulmasını ya da ABD'nin kontrolü altında olan bir Irak Devleti de istememektedir. Aksine İran; çıkarlarını koruyan Şiiilerin hâkim olduğu bir devlet kurmaya çalışmıştır.²⁰² İran, Irak'ta Baas rejimin düşmesinden sonra ortaya çıkan yeni bir engelle karşılaşmamak için Irak'a yönelik izlediği politikasında tüm pragmatik ve ideolojik araçlarını kullanmıştır. Bu amaçla Irak'ın güneyinde sızma faaliyetlerinde bulunmuştur.

Bilgilere göre, İran'dan yaklaşık 1.5 milyon kişi Irak sınırına geçmiştir. Bunların büyük bir kısmı diplomaT adı altında Devrim Muhafızları ve Kudüs Tugayları liderliğinden oluşmaktaydılar. Bu bağlamda ABD'nin askeri komutanı General Petraus "*İran'dan Irak'a gelenler, Irak'ta İran'ın dış politikasının bir kolu olarak görev yapıyorlar.*" diyerek belirtmiştir.²⁰³ Bunun yanı sıra da İran Irak'ta Şii partiler, milis gruplar ve din adamlarını destekleyerek kendi menfaatlerine paralel olarak kullanmaktadır. Bu durumda Chatham House Araştırma Mmerkezi tarafından yayınlanan bir raporda şöyle ifade edilmiştir: "*Irak'ta nüfuz ve hegemonyası bağlamında en çok etkili olan taraf ABD değil, İran'dır.*"²⁰⁴.

İran tarafından Şii gruplara yapılan mali ve eğitim desteği, ABD'nin savunma ve istihbarat yetkileri tarafından net ve açık bir şekilde açıklanmıştır. Bu doğrultuda General Michael Hayden, CIA direktörü tarafından Kasım 2006 yılında bu destekler kanıtlanmıştır. Buna ek olarak ABD Kongresi tarafından paylaşılan rapora göre; İran Irak'taki Şii milis gruplara patlayıcı maddeler ve yol yapmak için mayın yardımlarında bulunmuştur. Baas rejimin ortadan kaldırılmasından sonra Irak'ın siyasi sahasında en etkili güç İran olmuştur. Siyasi duruma bakıldığında; İran, hedeflerinin önemli bir kısmını gerçekleştirmiştir.

²⁰¹ Barzegar, K. (2008). "Iran's Foreign Policy in Post-Invasion Iraq". Middle East Policy, XV(4), 47.

²⁰² Kempt, G. (2005 November). "Iran and Iraq; The Shia Connection, Soft power, and the Nuclear Factor". United State Institute of Peace, Special Rreport (156), 6.

²⁰³ Guzansky, Y. (2011 January). "Made in Iran: The Iranian Involvement in Iraq". *Strategic Assessment*. 13(4), 87.

²⁰⁴ Lawe, R. and Spencer, C. (2006). "Iran it's Neighbours and the Regional Crises". A Middle East Programme Report, *Chatham House*, London. 20.

Çünkü Irak'taki egemenliğin, İran'ın stratejik müttefiği olan Şiiilerin elinde olması İran'ın ulusal çıkarları açısından önemli bir avantaj olarak görülmektedir.

Baas rejiminden sonra İran, Irak'ı kendi çıkarları bakımından uygun bir yer olarak görmüş ve hedeflerini gerçekleştirmek için çaba hacamaktadır. Bu doğrultuda İran'ın hedefleri şöyledir:²⁰⁵

- Irak'ta Sünni Arapların iktidar olduğu bir devletin ortaya çıkmasını önlemek, çünkü İran için tehdit oluşturabilir,
- İran'ın Irak'taki dini ve ekonomik çıkarlarını güçlendirilmek amacıyla gerekli adımların atılması,
- Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin engellenmesine çalışmak,
- Irak'ta kapsamlı iç savaşın ortaya çıkmasını önlemek, çünkü bu savaş hem Iraklı Şiiiler için hem de İran'ın içinde istikrarlılık açısından bir tehdit oluşturabilecekti.

3.1.2. Irak'ta ABD'nin Projesini Engellemek

Genel olarak bölgedeki ABD'nin projeleri İran için ulusal ve güvenlik menfaatler bakımından büyük bir tehdit olarak görülmektedir. Bölgedeki ABD'nin projesine başarılı olduğu halde İran ciddi kayıplarla karşı karşıya kalacaktır. Bu bağlamda 2003 tarihinde ABD'nin Irak'ı işgalinden en çok etkilenen İran oldu. Çünkü Irak hem İran'a komşu bir ülkedir hem de Irak'taki gelişmeler her ne olursa olsun doğrudan İran'ı etkilemektedir. Diğer yandan 2003'ten sonra da ABD İran'a komşu olmuştur.

İran Cumhurbaşkanı Hatemi bunu bir açıklamasında şöyle ifade etmiştir: *ABD artık doğu sınırımız olduğu gibi batı sınırında da bizim komşumuz oldu. İsteğimiz dışında bölgede ABD ile realite bir politika izlenmesi gerektiğini dile getirmiştir.* Aynı şekilde Cumhurbaşkanı'nın ifade ettiği gibi İran'ın BM elçisi Cevad Zarif de şöyle demiştir: *Artık İran komşularını kendi iradesi ile tercih etmek durumunda değil. Bundan dolayı komşularıyla barış ve huzur ortamının gerçekleşmesi için her türlü çabayı göstermesi gerekmektedir.* İran'ın bu açıklamalarının nedeni Irak'taki ABD'nin varlığından kendi ulusal güvenliğinin de etkilenmesinden duyduğu kaygıları yansıtmaktaydı.²⁰⁶ Irak işgalinden

²⁰⁵ Hamduna, a.g.e, 73-74.

²⁰⁶ Keshk, A. M. (2003). "İran ve Tahadiyat Iraq Baade Saddam (İran ve Saddam Sonrası Irak Zorlukları)". *Mukhtarar İraniyah*, Ahram Siyasi ve Strtejik Aaraştırmalar Merkezi, (34), 87.

sonra oluşan siyasi ve güvenlik gelişmeler, İran için yeni güvenlik tehditlerine yol açmıştır. İran'ın bu kaygıları kendi sınırlarında doğrudan ABD'nin askeri güçlerinin bulunmasından ve bölgedeki jeopolitik değişikliklerden kaynaklanmaktaydı. ABD'nin Irak'ta Baas rejimi ortadan kaldırmasıyla birlikte İran'ın bölgesel bir düşman devletten kurtulmuş olduğu doğrudur. Ama yine de İran'ın etrafındaki ülkeler; Irak, Afganistan ve Körfez ülkeleri, oradaki ABD'nin güçleri, İran ulusal çıkarları doğrultusunda Baas rejiminden daha tehlikeli bir güç ile karşı karşıyaydı.

Irak'ta ABD'nin planları sadece Baas rejimin ortadan kaldırılması değil, aynı zamanda Irak'ın yeni bir sistem üzerine yapılandırılmasına çalışılmıştır. Bunun yanı sıra ABD'nin Irak'a yeni bir sistem getirerek, bölgedeki diğer ülkelerin etkileneceğini düşünmekteydi. İran, Irak'ı yeniden inşa etmek için projesinde ABD'nin başarılı olmasını istememektedir. Çünkü ABD; Irak'ta yapılanın İran'da uygulanmasını istemekteydi. Dolayısıyla İran ABD'nin bu projesini önlemek için büyük bir caba harcamak durumunda kalmıştır. Tahran'a göre; ABD Irak'ta başarılı olursa İran'ın ulusal güvenlik açısından en büyük tehdidi yaratabileceğini düşünüyordu.²⁰⁷ ABD'nin yetkilileri tarafından, İran İslam rejiminin değişikliklerine dair konuşmalar açık ve net bir şekilde gündeme getirilmiştir. Buna karşılık İran, Irak'taki ABD'nin projesini kuşatmak amacıyla Iraklı Şii grupları destekleyerek ABD'nin karışında direnişler başlatmıştır. Diğer taraftan İran, Iraklı Şii grupları üzerindeki etkisiyle ABD askerinin Irak'tan çekilmesi çağrısında bulundu.

İran kendi çıkarlarına ve ulusal güvenliğine tehdit oluşturmayacak şekilde ve Irak'taki ABD projesinin kuşatılması amacıyla Irak içerisindeki İran'a müttefik olan grupları para, silah ve eğitim yönünden desteklemiştir. Bu doğrultuda ABD'nin Dışişleri Bakanlığı'nın Wikileaks sitesinden elde ettiği bigilere göre; İran, Irak'taki müttefiklerine yılda 100-200 milyon dolar yardımda bulunduğunu belirtmiştir.²⁰⁸ Bundan dolayı İran kendi sınırlarında ABD'nin İran'a karşı herhangi bir saldırısını engellemeye çalışmaktadır. İran'ın Irak'taki grupları desteklemesinde de iki amacı bulunmaktadır. Biri, ABD ve koalisyon güçlerinin projesini yok etmek, diğeri de radikal Sünni gruplara karşı kullanmak.²⁰⁹ Analist

²⁰⁷ Barzegar, (2008). A.g.m, 53-54.

²⁰⁸ İnternet: (2010 December)"US Embassy Cables: Iran Attempts to Manipulate Iraq Eleccion". *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/us-embassy-cables-documents/234583> 5 Şubat 2018'de alınmıştır.

²⁰⁹ Cordesman, A. , Mausner, A. and Derby, E. (2010 June). "*Iraq and the United State Creating A strategic Partnership*". Center for Strategic and International Studies (CSIS), 122.

bilgilere göre; İran, Irak'taki duruma müdahale ederek olayların daha da kötü olmasına yol açmıştır. Öte yandan İran; uluslararası alanda kendine yönelik eleştirilere karşı kendisini savunmak, Irak'ta ABD'nin gücünü zayıflatmak ve Irak'ta İran'a karşı olan muhaliflerin bastırılması amacıyla Irak'taki sorunlardan faydalanmaya çalışmaktadır.²¹⁰ İran, ABD'nin tehditlerine karşı Irak'ta kendi amaçlarını gerçekleştirmek için bir taraftan Irak'ın istikrarının sağlanmasına çaba göstermektedir. Diğer taraftan da Irak'taki iç çatışmalar ve krizler ortamının sürdürülmesini istemektedir. Bu bağlamda Tahran, defalarca Irak'ın güvenliğine müdahale etmenin sonuçları konusunda uyarılmıştır. İran, Irak'ta ne ABD'nin kontrolü altında bir devlet istiyor ne de Irak'ta güçlü bir devlet kabul ediyor. İran, Irak'ta zayıf bir devletin kendi menfaatleri için daha yararlı olacağı kanaatindedir.

Sonuç olarak; İran, Irak'taki ABD'nin planlarını engellemek amacıyla pek çok strateji kullanmayı tercih etmiştir/etmektedir:

- Irak ve bölgedeki ABD'nin askeri güçlerine karşı çıkılması ve bölgeden çekilmesi,
- Iraklı Şiiilerle sıkı ilişkilerin kurulması ve bunu bir kart olarak ABD projesinin karşısında kullanılması,
- ABD'nin planlarını bozmak amacıyla Irak'ta Şii olmayanlarla da, özellikle Kuzey Irak'taki Kürtler ile işbirliği yapılması ve onlara yardım edilmesi. Bu doğrultuda 2014 Temmuz ayında IŞİD Erbil'e yaklaşırken IKBY'ye yardım etmiştir.

3.1.3. İran'ın Bölgesel Rölünü Geri Alması

Ortadoğu bölgesinde en önemli ülkelerden biri olan İran gerek tarihi hafızası gerekse köklü devlet geleneğiyle güçlü bir devlettir. İran'ı anlamadan Ortadoğu'daki dengeleri ve günümüzde gelişen olayları anlamak pek mümkün değildir. İran, Ortadoğu bölgesinde bir bölgesel güç olarak en önemli aktörlerden biridir. Gerek siyasi ve stratejik alanlarda gerekse ekonomik alanda ağırlığını hissettiren bir devlettir. Bölgedeki hedefleri ve projeleri olan İran'ı tüm gelişmeler yakından ilgilendirmektedir. İran'ın dış politikası iki bakımdan değerlendirilmektedir; birincisi, kendi iç sorunlarını Batılı ülkelerle çözmeye çalışmaktadır. İkincisi ise hem kendi iç sistemini korumak hem de bölgedeki nüfuzunu artırmak amacıyla hedef çizmektedir. Bu bağlamda İran dış siyasetinde bölgesel rolünü geri alması en başta

²¹⁰ Katzman, K. (2010 August). "Iran-Iraq Relations". Congressional Research Service. 2-3. <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RS22323.pdf> 25 Ocak 2018'de alınmıştır.

gelen hedeflerden birisi olarak belirtilmektedir. Bu hedeflerini gerçekleştirmesi için bölgedeki Şiiiler ve İran'a müttefik olan ülkelerden bir direnç cephesi kurulmuştur.

ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgaliyle bölgede İran'a rakip iki rejimi ortadan kaldırmıştır. Bunu da İran'ın ulusal çıkarları ve bölgesel projeleri bakımından büyük yararı olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda Uluslararası İlişkiler İngiliz Kraliyet Enstitüsü, 2006 Ağustos ayında bölgedeki İran'ın rolüne ilişkin yapmış olduğu bir araştırmada şu sonuçlara ulaşmıştır. "*ABD'nin Afganistan'da Taliban ve Irak'ta Baas rejiminin ortadan kaldırmasına rağmen ancak her iki ülke istikrar sağlamakta başarılı olamamıştır*". Buna ek olarak; "*Irak'ta İran nüfuzu ABD'nin nüfuzundan daha büyüktür*".²¹¹ Bundan dolayı Irak İran için bir kapı ülke olarak önemli bir konuma sahip olmuştur. İran, Irak yoluyla diğer Arap ülkelerinin iç işlerine girilmesini istemektedir.

İran, ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra bir bölgesel rol elde etmeyi sağlamıştır. Dolayısıyla İran'ın jeopolitik ağırlığını ve bölgesel güç yansıtan bir lider olarak rol oynaması gerektiği düşünülmekteydi. Bu bağlamda, İran devrim ihrac politikasının uygulanması için uygun bir zaman bulundu ve bölgedeki en dikkati çeken ülke ise Irak olmuştur. Kısa bir sürede Irak, İran'a düşman bir devletten dost devlete dönüşmüştür.²¹² Bölgedeki İran'ın nüfuzunun yayılması ile ilgili Irak sahası bir olgu olmuştur. İran, güçlü bir Irak'tan kurtulduktan sonra bölgede temel güç oluşturmak amacıyla çabalar göstermeye başladı. İran; bölgesel siyasetinde ideolojik açıdan çıkarlarının söz konusu olduğu ülkelerde Irak dışında da, Yemen, Suriye, Lübnan, Afganistan, Bahreyn ve diğer Körfez ülkelerinde yaşayan Şii gruplar ile sıkı ilişkiler kurmuş ve işbirliği yapmıştır.²¹³

İran bölgesel bir güç olarak göz önüne alındığında çıkarların ve elde ettiklerini muhafaza etmek durumdadır. Bu amaçla tüm ideoloji, siyasi, ekonomik araçları kullanması doğaldır. Genel olarak, İran çıkarlarının korunmasının araçları iki ana boyuttan oluşturmaktadır. Birincisi; Şii değerler, İran'ın bölgesel davranış temelindeki ideolojik boyuttur. Bu aracı da kutsal değerlere dayalı, ibadet ve siyaset ile bütünleştirmesi gerekmektedir. İkincisi ise, askeri, ekonomik, beşeri ve güvenlik şartlarından önce bölgede bağımsız bir güç oluşturup İran'a karşı güçleri engelleyerek savunma hatlarını kendi

²¹¹ Dayar, a.g.e, 145.

²¹³ Abdelmoumen, M. (2004). "İran Resem Al-kharitat Jadidat Sharqul Avsat (İran Ortadoğu Haritasını Yeniden Çizmek)". *Mukhtatat İraniah*. (42), 87.

sınırlarından uzaklaştırmaktadır. İran'a karşı kurulacak tuzak ve tehditler İran sınırlarına ulaşmadan önlenmektedir.²¹⁴ Bölgedeki hayati ulusal çıkarları korumak amacıyla bir savunma mekanizması "sert güç" (hard power) ve "yumuşak güç (soft power), aynı zamanda bölgesel rolünü destekleyen caydırıcı bir unsur olarak görmektedir Bu doğrultuda İran'ın; Irak ve Suriye hükümeti, Lübnan'daki Hizbullah, Yemen'deki Husiler, Filistin'deki Hamas ve Körfez ülkelerdeki maddi ve askeri destekleri açıkça görülmektedir. Böylece İran bölgedeki nüfuzunu giderek attırmaktadır.

Irak'ın işgalinden sonra ortaya çıkan yeni siyasi gelişmeler bütün bölgeye yansımıştır. Irak içerisinde Şii partiler için meydana gelen güçlendirme, bölgedeki otoritelerin ve siyasetin bakış açısını etkilemiştir. İran'ın bölge ülkelerinde özellikle bazı Sünni Arap ülkelerde yükselen bölgesel rolü, "Şii Hilali" ekseninde bir yapıyı oluşturmayı hedeflemektedir.²¹⁵ İran'ın bu projesine karşı Arap ülkelerinde ortak bir strateji oluşturulmamıştır/oluşturulmamaktadır. Dolayısıyla bölgedeki Arap ülkelerin zayıflığı yüzünden İran rolünü güçlendirebilecektir.

İran; bölgesel bir rol oynamak ve ulusal hedeflerine ulaşmak için içeride bir basıncı rejim kullanmak ve iç muhalefetlerini ortadan kaldırmak şeklinde bir çaba göstermektedir. Aynı zamanda bölgesel siyasetini kısaca şu hususlar altında göz önünde bulundurmaktadır:²¹⁶

- Arap ve Müslüman ülkelerinde Şii topluluklarını desteklemek,
- İsrail'e karşı Filistin meselesine önem vermek ve Filistin'de bir İslami yönetim kurulmasını desteklemek,
- Müslüman ülkelerde, Müslüman kardeşler ve muhalif Sünni siyasi hareketlerin örneğinde, kökten İslami hareketlerin yanında yer almak,
- Batı devletleri özellikle de ABD'ye karşı bazı küresel İslami örgütler ile iş birliği yapmak. Bunun da en dikkat çekici örneği İran Al-Kaide ile arasında iş birliğidir.

²¹⁴ İnternet: Sweilem, H. (2009). "Dawr vel Meslahatul İraniah fi Harbul İsrailiah Alal Gazze (İsrail'in Gazze Savaşında İran'ın Rolü ve Çıkarları)". Al-baynat, <http://www.albainah.net/Index.aspx?function=Item&id=27501&lang=> 28 Ocak 2018'de alınmıştır.

²¹⁵ Barzegar, K. (2007-2008 Winter). "Iran, New Iraq and the Persian Gulf Political-Security Architecture". The Iranian Journal of International Affairs. XX(1), 94.

²¹⁶ Sweilem, H. (2009). "İran Baina Sinario Pakistani- Vel Sinario Al-İsraili Limtilakul Silahul Nawaway (İran, Nükleer Silaha Sahip Olmak İçin Pakistan ve İsrail Senaryoları arasında)". *Mukhtarat İraniah*. (102), 90.

- Alevi mezhebi ve Şii mezhebinin arasında yakınlaşma olduğundan dolayı Arap Orta Doğusunda Suriye ile stratejik ortaklık oluşturmak,
- Hem bölgesel hem de küresel anlamda İran'a askeri, siyasi ve ekonomik destek olması bânında Rusya ve Çin ile iş birliği yapmak.

Harita 3.1. Şii Hilalı²¹⁷

3.2. İRAN'IN İRAK'TA KULLANDIĞI SİYASİ ARAÇLAR

ABD'nin Irak'ı işgalından bu yana, Irak'a komşu devletlerin, özellikle kendi çıkarlarının korunması ve hedeflerini gerçekleştirmek konusunda Irak'taki nüfuzunu arttırması için yoğun çalışmaları yapmaktadır. Fakat bu bağlamda İran, Irak'taki diğer yabancı ülkelerin etkisini aşmıştır. Bunu destekleyen pek çok rapor, yazı ve görüş İran'ın Irak'taki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.²¹⁸ Genel olarak İran, Irak'ta hedeflerine ulaşmak için farklı araçlar kullanmıştır/kullanmaktadır. Aşağıda İran'ın Irak'ta doğrudan kullandığı siyasi araçlar ve dolaylı yollar ile siyasi araçların hizmetine sunulan araçlar arz edilmektedir:

²¹⁷Şii Hilal Haritası:

https://www.google.com.tr/search?q=%C5%9Fii+hilali&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj7r vvU6pHaAhXCZFAKHVMjD8EQ_AUICigB#imgcr=RyEI7MxauZsWDM. 12 Ocak 2018'de alınmıştır.

²¹⁸ Guzansky, a.g.m, 86.

3.2.1. Doğrudan Kullandığı Siyasi Araçlar

3.2.1.1. Siyasi Partiler

2003'ten sonra İran'ın Irak siyasetinin kullandığı vazgeçilmez araçlardan biri siyasi partilerdir. Baas rejiminin devrilmesinden sonra Irak'ın sahasında siyasi partiler önemli aktör olarak ortaya çıkmışlardır. Yani Irak'ta kurulan yeni yönetimin içinde siyasi partiler önemli bir rol oynamaya başlamıştır. İran da Irak'taki siyasi partiler üzerinde etkili olabilmek amacıyla adımlar atmaya başlamıştır. Bu bağlamda 2003 döneminden sonra İran tarafından Irak'taki siyasi partiler ve siyasi gruplar kendi çıkarları için önemli bir araç olarak kullanılmıştır /kullanılmaktadır. İran'ın Irak'taki nüfuz unsurlarına bakıldığında öne çıkan hususlardan biri siyasi partilerdir. Onlardan en önemlisi, Irak Yüksek İslam Konseyi (İYİK), İslam Dava Partisi ve Mehdi Ordusu'dur. Bunun yanı sıra Kuzey Irak'taki Kürt partilerinden bazısı da İran'ın Irak'taki kullandığı siyasi araçlar olarak nitelendirilmiştir.²¹⁹

İran, Baas rejiminin ortadan kalkmasından sonra Şii partileriyle kurduğu yoğun ilişkiler iki boyuttan incelenmektedir. Birincisi, Irak'taki yeniden yapılanma sürecinde Şii partiler iktidarda önemli bir yer edinmektedir. Irak'taki Şii partilerin iktidarı kazandıkları halde İran'ın çıkarlarına yararlı olduğu düşünülmektedir.²²⁰ Şii partilerin İran ile ilişkilerinin diğer boyutu ise İran'ın ulusal çıkarları ve politikalarından kaynaklanmaktadır. Irak'ın bir tehdit unsuru olmaktan çıkartılarak İran'ın Irak siyasetinde Şii partileri ile müttefiki haline getirilmesi gerekmektedir. Baas rejiminin yıkılmasından sonra olduğu gibi İran Irak'ta yeni sistemin yapılanması ile birlikte siyasi partiler özellikle İran'a yakın müttefikler önemli bir unsur olarak istemektedir. Çünkü İran tarafından, bu partiler kendi çıkarlarına göre bir siyasi araç olmak kullanılmasını uygun bir strateji olduğu görülmüştür. Ardından Irak'ın iç durumuna bakıldığında İran'ın beklentileri gibi gerçekleşti.²²¹

2003 yılından itibaren İran Irak'taki siyasi partiler üzerinde etkisini arttırmaya çalışmıştır. Beklendiği gibi İran Irak'ta hedeflerini gerçekleştirmek için çeşitli yollar ve seviyelerde siyasi partileri ve diğer etkili güçleri ile yoğun iş birliği yapıp kendi çıkarları

²¹⁹ Nasr, V. (2006). *"The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape The Future"*. New York: W.W. Norton & Company, 137.

²²⁰ Sinkaya, a.g.e, 10

²²¹ Eisenstadt, M., Knight, M. ve Ali, A. (2011). "Iran's Influence of Iraq :Countreing Tehran's Whole of Government Approach". *The Washington Institute For Near East Policy*, Policy Focus, No. 111, 3.

doğrultusunda onları önemli bir araç olarak kullanmıştır/kullanmaktadır. Siyasi olarak Bağdat'ta yaşayan hâkim partilerin büyük çoğunluğu İran'ın yanında yer almıştır²²². Partiler aracılığıyla da İran'ı desteklemektedir. Irak Şiileri arasında İran'a en yakın duran siyasi partiler ve hareketler şunlardır:

- Irak Yüksek İslam Konseyi (İYİK), Tahran'da 1982'de Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi adıyla kurulmuştur. 2003 yılında Irak'a geri dönene kadar orada oturuyordu. Onun milisleri Badr Tugayı, İslam Devrim Muhafızları Kol ordusu tarafından eğitildi ve kontrol edildi. İran-İrak Savaşı sırasında İran kuvvetleri ile birlikte savaştı. 2003'ten sonra binlerce Badr milisi ülkesinin güvenliğini sağlamak için İran'dan güney Irak'a girdi. Bir kısmı daha sonra Irak güvenlik güçlerine, özellikle orduya ve ulusal polise entegre edildi. Ammar al-Hakim, 2009 yılında babası Abdül Aziz el-Hakim'in ölümünden bu yana İYİK'ye liderlik etmektedir.²²³ 2003'te Irak'a dönmesinden sonra İİDYK Irak halkı arasında büyük bir destek alıp, iktidarı kazanmıştır. Bununla birlikte İran'dan bağımsız olduğu vurgulanırken İİDYK liderleri Irak kimliği üzerinde durmaya başladı. 2007 yılında partinin İran etkisini çağrıştıran isminde değişiklik yapıldı ve İYİK adı benimsendi. Partinin bütün bu gelişim ve değişikliklere rağmen İran ile İYİK arasındaki bağlarını koruduğu görülmektedir.²²⁴

- İslam Dava Partisi, 1950'lerin sonlarında kurulan Dava, İran İslam Cumhuriyeti'nin Irak'taki ikinci müttefikidir. 2003 yılından sonra Dava, silahlı bir milis olmadığı için potansiyelleri sınırlıydı. Ancak daha sonra hükümet ve ordu bölümlerini kişisel ve parti olarak işlev gören bir güç üssü yapmak için kullandı. 2014 seçimlerinden sonra Maliki, başbakan olarak başka bir Dava üyesi Haidar Al-abadi tarafından değiştirildi. Hayatta kalabilmek için Washington'a bağımlılığını göz önünde bulundurarak, Tahran ile Washington arasında orta yolu bulmaya çalıştı ve Tahran'ın tam teşekküllü bir şekilde kucaklanmasını önledi. Maliki'nin orta yol tutmaya çalışan politikasına devam etti. Irak'ın Sünni Arap topluluğu ile uzlaşma çağrısında bulundu. Fakat mezhep unsurlarının Hukuk Koalisyonu Devleti ve iktidardaki Irak Ulusal İttifakı içindeki etkisi onu bu gündemi

²²² İnternet: Bakeer, H. (2012 January) "Iran's Dangerous Game in Iraq". *Eurasi Review News and Analysis*, <https://www.eurasiareview.com/19012012-iran%E2%80%99s-dangerous-game-in-iraq-analysis/> 20 Şubat 2018'de alınmıştır.

²²³ İlyas, F. (2017). "Ahzabul Siyasiah Fi Iraq (Irak'taki Siyasi Partiler)". *Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM)*, 3.

²²⁴ International Crisis Group. (2005 March). "Iran fi Iraq: Ma Mudah Al-nufuz (Irak'ta İran: Ne Kadar etkili)". *Oratadoğu'ya İlgili Özel Rapor*, No. 38, 20.

uygulamaktan alıkoymdu.²²⁵ Şimdi de Irak'ın siyasi sahasında Dava Partisi en etkili parti olarak iktidarda devam etmektedir.

- Sadr Grubu (Sadristler), 2003 yılından bu yana siyasettedirler ve Irak sokağında önemli bir güç olarak ortaya çıkmışlardır. Liderlerinden Muqtada al Sadr, rejim ajanları tarafından öldürülen saygıdeğer Ayetullah Muhammed Sadık El Sadr'ın hayatta kalan oğlu olarak soyadında aldı. 1999 yılında, popülist, anti-Amerikan söylemi ve kısa süre önce Saraya Al-salam olarak değiştirilen Mehdi Ordusu milis tarafından sunulan himaye, kendisine Şii şehirli yoksullar arasında destek sağladı.²²⁶ Sadr grubu ve onun milis gücü Mehdi Ordusu, Irak'ta Baas rejiminin ortadan kaldırılmasından sonra sokak politikasında etkili bir güç olarak ortaya çıktı. Ortaya çıkan Sadr grubu İran'dan destek alıp ABD'nin güçlerine karşı direniş başlattı. Irak'tan hiç ayrılmamış olan Sadr grubu başlangıçta hem İran'a, hem de İran etkisinde olduğu düşünülen İYİK ve Dava Partisi'ne karşı oldukça mesafeliydi. Fakat koalisyon ve hükümet güçlerinin Sadr grubu üzerindeki baskılarını artırması üzerine bu grup İran'a yanaştı. Grubun genç lideri Mukteda Sadr dini eğitime yoğunlaşmak üzere Kum'a giderken, İran güvenlik unsurları Sadr hareketinin işgal karşıtı mücadelesine destek verdi. Sadr ile İran'ın pozisyonu her ikisinin de Amerikan askerlerinin belirli bir tarihte Irak'tan çekilmesi çağrısında bulundu.²²⁷ Bu bağlamda 2003 yılında Irak'ın işgali ile birlikte siyasi hayata atılan Sadr grubu, işgale karşı çıkmasıyla Irak'ın önemli figürlerinden birisi olmuştur. Tabii bu durum İran'ın gözünden kaçmamış, Sadr grubu, İran'dan maddi ve manevi yardımlar almıştır.²²⁸

-İran'ın Irak politikasında Şii partilerin yanı sıra Kürt partileri de siyasi bir araç olarak İran'ın stratejisinde vazgeçilmez unsurlardan biridir. Geçmiş dönemlerde olduğu gibi Baas rejimin yıkılmasından sonra, sınır güvenliğini sağlamak ve kuzey Irak'ta etkinlik kurmak amacıyla Kürt partileri, özellikle Talabani'nin liderliğindeki KYB ve Barzani'nin liderliğindeki KDP ile iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışmıştır. Bu sayede İran, Irak Kürtleri üzerinde etkili olarak hem kendi sınır güvenliği konusunda hem de Bağdat yönetiminde kendi çıkarlarının doğrultusunda Irak politikasında bir denge unsuru olan Kürt partilerinden

²²⁵ Eisenstadt, a.g.m, 2-3.

²²⁶ Bongers, B. (2012). "Iran's Foreign Policy Towards Post-Invasion Iraq". *Journal of Political and International Studies*. (8), 141.

²²⁷ Eisenstadt ve diğeri, a.g.e, 5-6.

²²⁸ Demir, Y. (2017). "Şiiliğin İran'ın Dış Politikasında Yansımaları ve Mukteda Es Sadr Örneği". *Denge Dergisi*. Uluslararası İran Türkleri Düşünce Platformu, Ankara, (2), 92.

yararlanmak istemiştir. İran'ın Irak politikasında Kürt partileri de Şii partilerde olduğu gibi önemli bir siyasi araç olarak kendi çıkarlarına paralel olarak kullanmıştır.²²⁹ Bu bağlamda İran iki ana Kürt partisi, KDP ve KYB aracılığıyla kuzey Irak'taki oluşacak tehditleri önlemek için işbirliği yapılması konusunda çabalar göstermiştir.²³⁰ Ardından IKBY'inde artan özerklik, muhtemel İran'ın dağılmasına yol açabilecek İranlı Kürtlere ilham kaynağı olacaktır. Diğer yandan da IKYB Türkiye ile ilişkileri geliştirmesi İran'ı rahatsız etti. Türkiye'ye yakın olan Barzani, İran'ın ulusal ve bölgesel çıkarları için tehditler yaratacağını düşünüyordu. Bu nedenle, bölgeye İran'ın karışmasına şüpheyle yaklaşan Iraklı Kürtler, İran'ı hem bir fırsat hem de meydan okuma olarak görüyor. Dolayısıyla Kuzey Irak'ta Barzani'ye karşı çıkan KYB, Değişim Hareketi (Goran), Kürdistan İslam Toplumu (KİT) partiler İran'dan destek almışlardır.²³¹

Tahran yönetimi, Irak'ta siyasi partiler ve hareketler ile ilişkiler kurarak İran rejiminin meşruiyetine meydana okuyacağı senaryolar ve Irak'ta İran'a karşı oluşabilecek tehditleri engellemektedir. Irak, İran'ı iç siyasetindeki aktörleri çeşitli şekillerde destelemekle itham etmiş/etmektedir. İran'ın Irak'ta siyasi partileri desteklemesindeki güttüğü hedef hem ABD'ye karşı çıkması hem Irak hükümetinde kendi çıkarlarını koruması yönündedir. Böylece Irak'ta hakim olan partiler İran'a önemli müttefik olmuşlardır.

3.2.1.2. İran Büyükelçiliği ve Irak'ın Farklı Şehirlerinde Açılan Konsolosluklar

İran'ın dış politikasında diplomatik araçlar önemli bir unsur olarak kullanılmaktadır. İran'ın dış politikasında araçlar sadece hedeflerin gerçekleştirilmesi için önemli değildir, buna ek olarak dış siyaset alanında da etkin bir aktör olduğu için oldukça önemlidir. Günümüzde daha net görüldüğü üzere Ortadoğu bölgesinde meydana gelen gelişmelerde sert güç kullanımına yönelik izlediği politikanın, İran'ın yumuşak gücü üzerindeki etkisi artırmayı istemektedir. Yani İran'ın askeri kabiliyetine önem vermiş olduğu gibi diplomatik gücü de ihmal edilmemiştir.²³²

Baas rejimi sonrası dönemde İran esas olarak Bağdat yönetimi ile olan diplomatik ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Bölgedeki ülkelerden IGYK ile görüşmeler yapmak için bu

²³⁰ Bongers, a.g.m, 142.

²³¹ Barzegar, (2008). a.g.m, 52-53.

²³² Üstüntaş, D. (2016). "İran'ın Yumuşak Gücü: Unsurlar, zorluklar". *Akademik Ortadoğu*, 11 (1), 60.

ülkeye resmi bir elçi gönderen ilk ülke oldu ve yeni Irak yönetimini ABD'den sonra destekleyen ikinci ülke oldu.²³³ Özellikle 2005 yılında İbrahim El Caferi Başbakanlığı bünyesinde kurulan Geçiş Hükümetinden sonra İran-İrak ilişkileri gelişti. Bu bağlamda Başbakan İbrahim El-Caferi'nin Şii tarafından yönetilen geçici hükümetinin Nisan 2005'te Bağdat'ta göreve başlaması sonrasında, üst düzey Irak heyetleri Tahran'ı ziyaret etti, İran ile güvenlik iş birliği ve diplomatik ilişkiler alanlarında anlaşmalar imzalanmıştır. 2005 Kasım ayında Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, İran İslam Devrimin sonrasında İran'ı ziyaret eden ilk Irak devlet başkanı oldu. Bu ziyaret esnasında iki ülke arasında siyasi, diplomatik ve diğer konular ile ilgili önemli iş birliğinin temelleri atıldı. Gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler sırasında Irak, İran-İrak savaşını başlatma konusundaki sorumluluklarını kabul etmiş ve İran da Irak ordusunu yeniden inşa etmek konusunda Irak yönetimine yardım edilmesine söz vermiştir. El-Caferi'nin devrilmesinden sonra iktidara gelen Nuri El-maliki ile birlikte İran-İrak ilişkileri daha gelişti. Mart 2008 yılında İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra Irak'a ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir.²³⁴

İran'ın Bağdat'ta Büyükelçiliği dışında iki ülke arasında 2005 Temmuz ayında gerçekleştirilen ziyaretlerin sonucunda Basra, Kerbala, Necef, Erbil ve Süleymaniye illerinde İran'ın konsoloslukların açılması konusunda uzlaşma sağlanmıştır. İran'ın Irak'taki diplomatik varlığı bölgedeki diğer ülkelere göre daha fazla olmuştur.²³⁵ Gerçek anlamda İran'ın Irak'taki bu kurumları diplomatik görevine bağlıdır. Ama Irak'ta bu kurumlar doğrudan İran'ın özel kuvvetlerinin kontrolü altında faaliyetler sürdürmektedir. 2003 yılından sonra İran'ın Irak'a gönderdiği tüm elçiler, Kudüs Gücü Komutanı General Kasım Süleymani'nin talimatları altında faaliyetlerini gerçekleştirmiştir/gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda İran'ın Irak'a gönderdiği son büyükelçi İrac Mascidi, Kasım Süleymani'nin yardımcısıydı.²³⁶

²³³ Nasr, V. (2006). "When the Shiites Rise". Foreign Affaires, <http://www.mafhoum.com/press9/282S26.htm> 5 Şubat 2018'de alınmıştır.

²³⁴ Rafik, H. (2018). "Sıruştı Peywandi Newan (Iran-Iraq- Suudiah) le Çwar Dayay Rarbırdw da (Son Dört Kuşaktan Beri İran-İrak-Suudi Arabistan Arasında Doğal İlişkileri)". *Kurdistan Conflict & Crisis Research Center (KCCRC)*, Süleymaniye, NO. 2, 7.

²³⁵ İnternet: Bağdat'taki İran Büyükelçiliği; <https://www.arab-states.com/safara/22197/Iran-Bagdad-Iraq>. 19 Şubat 2018'de alınmıştır.

²³⁶ İnternet: Nadimi, F. (2017 January). "Iran Appoints Seasoned Qods Force Operative as Ambassador to Iraq". The Washington Institute for Near East Policy, <http://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/view/iran-appoints-seasoned-qods-force-operative-as-ambassador-to-iraq> 20 Şubat 2018'de alınmıştır.

İran'ın Irak'ta konsoloslukları, bir siyasi araç olarak kendi stratejisi ile bağlanmaya çalışmaktadır. Yani İran'ın Irak'ta diplomatik kurumları resmi görevlerin dışında da çeşitli faaliyetler yapmaktadır. Bu bağlamda İran'ın konsoloslukları Irak'ın şehirlerinde İran'ın Irak'ı İranlılaştırma politikasını uygulamak amacıyla önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.²³⁷ İran, Irak'ta kendi ulusal güvenliğini sağlamak ve korumak amacıyla gereken diplomasi faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu bakımdan Irak'ta İran'ın müttefiği olmayan siyasi parti ve grupların faaliyetleri İran'ın diplomatik ajanları tarafından dikkatli bir biçimde takip edilmektedir. ABD'li kaynaklar tarafından verilen bilgilere göre; Kuzey Irak Erbil kentinde diplomat sıfatıyla bulunan İran konsolosluğu görevlileri bölgede İran tarafından yürütülen istihbarat faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Özellikle İran, sınırın ötesindeki muhalif gruplar ve siyasi partilere karşı gerçekleştirdiği hareketlar üzerinde İran'ın Irak'ta konsoloslukları önemli bir rol üstlenmektedir.²³⁸ İran tarafından Irak; stratejik açıdan bir temas hattı ve güvenlik faaliyetlerinin sahası olarak görülmektedir. İran'ın Irak'ta bu tür politikası hem ABD hem de Şii olmayanlar tarafından defalarca dile getirilmiş ve sert bir şekilde eleştirilmiştir.

İran'ın Irak siyasetinde göz ardı edilmemesi gereken diğer bir husus ise eğitim faaliyetleridir. İran, Irak'ın illerinde bulunan konsoloslukları kendi ulusal güvenliğini sağlamak amacıyla okullar açmaktadır. Bu doğrultuda Irak'ın Musul kentine bağlı Bertilla nahiyesinin Hazne Tebbe köyünde finansmanı İranlı bir yardım kuruluşu tarafından sağlanarak inşa edilen okul, İran devrim lideri Ayetullah Humeyni'nin ismi altında yapılmıştır.²³⁹ Nefes ve Kerbela illerinde olduğu gibi Erbil ve Süleymaniye illerinde İran Konsolosluğu tarafından Hüseyni Konseyi açılmıştır. Bu iki açılış, İran istihbarat servislerinin kontrol ve denetimi altındadır.

Arap kamuoyunda Irak, İran'ın Bağdat'taki büyükelçiliği tarafından perde arkasından yönetiliyor algısı hâkimdir. Bir taraftan Şii partiler desteklenerek güçlendirilmekte ve kendi nüfuzunu arttırma konusunda bir araç olarak kullanılmaktadır. Diğer taraftan da Bağdat'taki

²³⁷ Taha, Y. (2018). "Nufusi İran La Iraq u Kartakani Taran La Najaf u Baghdad (İran'ın Irak'ta Nüfuzu ve Tehran'ın Nefes ve Bağdat'ta Kartları)". *Kurdistan Conflict & Crisis Research Center (KCCRC)*, Süleymaniye, NO. 11, 5.

²³⁸ Dinc, A. (2008). "İran'ın Irak'ın Kuzey'indeki Oluşum ve Gelişmeler Yaklaşımı". *Sorgulama Zamanı Düşünce Topluluğu*, 25. http://www.sorgulamazamani.com/tr/makale/politika-ve-yonetim/279/iranin-irakin-kuzeyindeki-olusum-ve-gelismelere-yaklasimi/#.WpGvAXyx_IV 30 Ocak 2018'de alınmıştır.

²³⁹ İnternet: Şakir, S. (2017). "Irak'ta Yeni Açılan Okula Humeyni İsmi Verilmesi Tartışmalara Neden Oldu". Anadolu Ajansı, <https://aa.com.tr/tr/dunya/irakta-yeni-acilan-okula-humeyni-ismi-verilmesi-tartismalara-neden-oldu/917378> 20 Şubat 2018'de alınmıştır.

egemenliğinin Şiileşmesini istemektedir. Böylece İran'ın Bağdat'ta büyükelçiliği karar alma konusunda etkili bir aktör olarak rolünü sürdürmektedir.²⁴⁰ 2011 yılında ABD askerinin Irak'tan çekilmesinden önce İran ile ABD arasındaki Irak konusu ile ilgili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bazı uzmanların düşüncesine göre; bu görüşmeler İran ve ABD arasında Irak'taki rollerin dağılımını nitelendirmiştir. Buna ek olarak da İran'ın Irak'ta askeri gücü olmamakla birlikte diplomatik gücünün artması haline gelmiştir.²⁴¹

2003'ten itibaren Bağdat'ta İran'ın Büyükelçiliği ve farklı illerde konsoloslukları Irak'ın içişlerine müdahale konusunda en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Gerçi İran'ın Irak iç işlerine müdahalesi yeni bir konu değildir, yenilenen bir konudur. Çünkü geçmiş dönemlerde özellikle 1979 yılından itibaren olduğu gibi İran-İrak ilişkilerinde gerginleşme nedenlerinden biri Irak'ın içişlerine müdahalesidir. Baas rejiminin ortadan kaldırılmasından sonra İran'ın Irak'ta diplomatik kurumları önemli bir siyasi araç olarak oluşturduğu tehditler kendi çıkarlarına karşı kullanmaktadır. Bu bağlamda İran'ın, Irak işlerine müdahalesiyle hem ABD hem de bölgedeki diğer Arap ülkeleri rahatsız edilmiştir. Ama Irak'ta hâkim olan Şii partiler İran'ın bu tür politikasını müdahaleci bir politika olarak görmemektedirler²⁴² Aksine, İran'ın bölgedeki rolü ve Irak'taki faaliyetlerine değinen Şii partileri ve siyasetçileri tarafından değer verilmektedir. Bu bağlamda Irak Dışişleri Bakanı İbrahim Caferi'nin bir konuşmasında; "Eğer İran İslam Cumhuriyeti olmasaydı Irak düşerdi" ifadesi yer almaktadır.²⁴³

3.2.1.3. İran'ın Irak'taki Seçimlere Müdahalesi

ABD'nin Irak'ı işgâl etmesinden bu yana ülkede üç genel ve iki yerel seçim yapılmıştır. Irak'ta Baas rejimin devrilmesinden sonra İran'ın, Irak'ın seçimlerine müdahalesi diğer konular gibi dikkate alınmalıdır. Bunun yanı sıra Irak'ın, İran çıkarlarını tehdit etmeyecek bir ülke haline getirilmesini amaçlamaktadır. Tabii İran, Irak'ta nüfuzunu artırmak ve ulusal çıkarlarını korumak konusunda 2003 sonrasında gerçekleştirilen

²⁴⁰ İnternet: Rawabet Center, (2015). "Al-nufuzul İrani Fil Iraq ve Aliat Mwajahat (Irak'ta İran'ın Nüfuzu ve Mücadale Mekanizması)". Rawabet Center For Research and Strtegic Studies, <http://rawabetcenter.com/archives/13043> 19 Şubat 2018'de alınmıştır.

²⁴¹ Taha, a.g.m, 6.

²⁴² İnternet: Al-mukhtar, O. (2015). "Al-safarat Iraniah fi Baghdad..... Dewlet fi Qalbi Dewlet (Bağdat'taki İran'ın Büyükelçiliği....Devletin Kalbinde Devlet)". *Al-arabi Ajadid*, <https://www.alaraby.co.uk/politics/> 19 Şubat 2018'de alınmıştır.

²⁴³ İnternet: (2017). "İran'ın Irak'taki Rolü Üzerine Analiz". Hürseda Haber, <http://hurseda.net/Dunya/188911-iranin-iraktaki-rolu-uzerine-analiz.html> 25 Şubat 2018'de alınmıştır.

seçimlere önemli ölçüde etki ederek kendi menfaalarının yararına çalışmıştır/çalışmaktadır. Bu doğrultuda Irak'ta yapılan seçimler İran'ı çok yakından ilgilendirmektedir. İran'ın Irak'ta yapılan seçimlere müdahale etmesi en tartışılan konu olmuş ve bu konu hem İran-ABD arasında sözkonusu olagelmiş, hem Irak'ta Şii olmayanlar tarafından defalarca dile getirilmiştir.

Irak'ta Baas rejiminin yıkılmasından sonra ilk genel seçimler 30 Ocak 2005 yılında yapılmıştır. Bu genel seçim; Şiiler ve Kürtler için Irak'ın yeni yönetiminde çok büyük üstünlük sağlamıştır. Buna karşılık da Sünni Araplar büyük oranda seçimleri boykot etmek durumundaydılar. İran için Baas rejimin ortadan kaldırılması sonrası, bu seçimlerin önemli bir olay olduğu söylenebilir.²⁴⁴ 2003'ten itibaren İran 'ın Irak'a yönelik izlediği politikada amaç; Iraklı Şiilerin birleştirilmesidir. İran'ın bu stratejisi Irak'ta gerçekleştirilen seçimlere de yansımaktadır. Irak seçimlerinde Şiilerin demografik ağırlığını kullanarak birleşik listelerde öne geçmesini sağladı. 30 Ocak 2005 seçimlerinde Şiilerin ağırlıkta olduğu Birleşik Arap İttifakı Irak'ın Ulusal Meclisi'nde sandalyelerin çoğunu elde etti. İttifak'ta, İran-Irak Savaşı'nda Devrim Muhafızları'nın yanında savaşan İYİK ve Dava Partisi üyeleri ağırlıktaydı. İran'a yakın bu ittifak ayrıca Irak'ın yeni anayasasının hazırlanmasından sorumlu olacaktı.²⁴⁵ Öte yandan İran, Iraklı Kürtleri de teşvik ederek yeni Irak'ın sistemine katılmalarını istemekteydi. Bu bağlamda Ocak 2005 seçimlerinde Şiilerin yanı sıra kazanan ikinci grup Kürtler olmuştur.²⁴⁶ İran'ın Irak'taki kendine yakın olan Şiiler ve Kürtlere verdiği destek sayesinde İbrahim Caferi Başbakan ve Celal Talabani de Cumhurbaşkanı olmuşlardır.

Wikileaks'te yayınlanan bilgilere göre; İran, Irak'ın Ocak 2005 seçimlerinde siyaseten üstün bir aktör olarak rol oynamıştır. Bu bağlamda genel seçimlerde İran Şiiler ve Kürtler ile ilişkiler üzerine seçimlere müdahale etmiştir. Buna ek olarak seçimler süresince Irak'taki İran'a daha yakın ve müttefik bir devlet haline getirilmesi konusunda gerek İran'ın Bağdat'ta Büyükelçisi Hüseyin Kazımi Qum gerekse Kudüs Güç Komutanı General Kasım Süleymani'nin oynadığı rol ihmal edilmemelidir.²⁴⁷ ABD kaynakları; seçimler süresince

²⁴⁴ Erkman, S. (2010). "Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri". *Oratdoğu Etütleri*. 2 (3), 131.

²⁴⁵ İnternet: Kemal, M. (2016). İran Irak'ı Nasıl Ele Geçirdi". *Time Turk*, <https://www.timeturk.com/iran-irak-i-nasil-ele-gecirdi/haber-389904> 25 Şubat 2018'de alınmıştır.

²⁴⁶ Katzman, K. (2008). "The Kurds in Post-Saddam Iraq". Congressional Research Service. Prepared for Member and Committees of Congress, 3.

²⁴⁷ Al-ubaidi, A. A. (2011). *Al-ilaqat Al-iraqiye-İraniye fi Dhil Al-ihlitalul Amrikiye Lilıraq (2003-2011)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Oratdoğu Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü, 86-87.

İran'ın Irak'ta yakın müttefiklerine yaptığı gizli yardımın haftada 11 milyon dolara ulaştığını açıklamıştır. Öte yandan 2009 yılında Irak Eski Başbakanı Eyad Alavi İran'ın Irak'ta 30 Ocak 2005 seçimlere müdahalesini ilgili bir mülakatta; "*Irak'ta mühalif gruplar İran tarafından büyük destek almışlardır. Bu destek olmadan seçimlerin sonucu öyle çıkmazdı.*" şeklinde ifade etmiştir.²⁴⁸

Çizelge 3.1. 30 Ocak 2005 Genel Seçim Sonuçları ²⁴⁹

Sayı	Parti /Liste	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı	Etnik/Kimlik
1-	Birleşik Irak İttifakı	%48.19	140	Şii
2-	Kürt İttifakı	%25.73	75	Kürt
3-	Ulusal Irak Listesi	%13.82	40	
4-	Iraklılar	%1.78	5	
5-	Ulusal Bağımsız Kadro ve Elitler	%0.83	3	Şii
6-	Irak Türkman Cephesi	%1.11	3	Türkman
7-	Halkın Birliği	%0.83	2	
8-	Kürdistan İslami Grubu	%0.72	2	Kürt
9-	Irak İslami Eylem Organizasyonu	%0.51	2	Şii
10-	Ulusal Demokratik İttifak	%0.44	1	
11-	Mmezopotamya-Rafiyden Listesi	%0.43	1	Asuri
12	Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu	%0.36	1	Sünni

Bundan sonra 31 Ocak 2009 tarihinde Irak'ta gerçekleşen yerel seçimlerde İran'a yakın müttefik olan Başkan Maliki liderliğinde Dava Partisi başarısı açık bir şekilde görülmüştür. İran, kendi çıkarları doğrultusunda desteklediği Maliki'nin bu seçimlerden nispeten üstün bir şekilde çıkmasına katkıda bulunmuştur. Yerel seçimlerde ortaya çıkan

²⁴⁸ Aşıknazkoruk, B. Ve Dominik, B. (2005). "Al-amrikiyun Yaamaluna fi khafaa Litawjih Al-taswit fil Iraq (Amerikalılar Irak'ta Oy Kullanmaya Karar Vermek İçin Gizli Çalışıyorlar)". Mujalat Müstekbalul Arabeah. (312), 112.

²⁴⁹ Independent Electoral Commission Of Irak. (Şubat, 2005). "30 January Election Result". <http://www.ieciraq.org/> 25 Şubat 2018 alınmıştır.

tablo ile Maliki'nin daha da güçlendirilmesinin işaretleri alınmış oldu ve 2010 yılında yapılacak genel seçimleri etki altına almıştır.²⁵⁰

Irak'ta 7 Mart 2010 tarihinde yapılan ikinci genel seçimlerde Eski Başbakan Ayad Alavi'nin lideri olduğu Irakiye İttifakı, Irak parlamantosunda 91, Başbakan Nuri El-maliki başkanlığındaki Hukuk Devlet İttifakı 89, Şii olan Irak Milli İttifakı 79, Kürtler 56, Sünni olan Irak Uzlaşısı 6 ve Irak'ın Birliği İttifakı da 4 sandalye elde etmişler ve azınlıklar için 8 sandalye belirtilmiştir. Bu seçimlerde İran'ın rolü önceki seçimlere göre daha da artmış ve Irak seçimlerine müdahalesi gayet açıktır.²⁵¹ Bu doğrultuda Irak'ta seçimler yapılmadan 2010 Şubat ayında İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad açıklamasında; İran'ın, Irak'ın iç siyasetine etkisi konusunu açık bir şekilde değinmiştir. Ahmedinejad yaptığı konuşmasında "Baas Patisi'nin 7 Mart 2010 tarihinde yapılacak seçimlere katılmasını veya başka bir siyasi parti listeye destek olarak kabul etmediğini ve karşı çıktığını dile getirmiştir". Bundan dolayı da Irak siyasetçileri tarafından büyük bir eleştiri söz konusu olmuştur.²⁵² İran'ın Irak'ın 7 Mart 2010 genel seçimlerine ve iç siyasetine etkisinin, ilgili bölgedeki diğer ülkelere göre daha fazla olduğu belirtilmiştir. İran'ın Irak'taki etkisi ABD'nin çıkarları açısından ciddi kaygılar yaratıyordu. Bunun üzerinde ABD Kongresi'nin Dış Konseyi'nde Dışişleri Bakanı Clinton'un ifade ettiği gibi ABD bu konu için elinden geldiğince Irak halkının seçimlere katılmasını istemiştir. Çünkü bunun İran'ın Irak üzerinde etkisini azaltacağını düşünmekteydi.²⁵³

2005-2010 yıllar arasında Irak'ta Maliki'nin başbakanlığı döneminde nüfuzunu arttıran İran, Irak'ın 7 Mart 2010 genel seçimlerinde de önemli bir aktör olarak rolünü oynamıştır. Seçimlerde görüldü gibi Irak Ulusal Meclisinde Alavi'nin liderliğinde Irakiye İttifakı listesi Maliki'nin liderliğinde Hukuk Devlet İttifakı listesinden iki milletvekili daha fazla elde etmesine rağmen Alavi başbakan olamadı. Alavi'nin başbakanlık makamına oturmasını istemeyen İran, Irak'ın 7 Mart 2010 genel seçim sonuçlarının açıklanmasının hemen ardından hilelerine başlamıştır. Alavi seçimlerden önce İran'ın Irak iç işlerine

²⁵⁰ Katzman, K. (2011, March). "Iraq: Politics, Elections, and Benchmarks". Congressional Research Service. Prepared for Member and Committees of Congress, 8-9.

²⁵¹ Çubukçu, M. ve Özhan, T. (2010). "İşgal Atında İstikrar Arayışları; 2010 Irak Seçimleri". Seta Analiz. Sayı: 20, 16.

²⁵² Al-jareeda Şarqul Avsat. (Mart 2010). Sayı: 11419. <https://aawsat.com/> 1 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁵³ İnternet: Al-yasir, S. (2011). "Tadakhul Irani Fil Iraq: Al-bawais Vel khasais Vel Athar (İran'ın Irak'a Müdahalesi: Nedenler, Özellikler ve Etkiler)". People's Mojahedin Organization of Iran, <https://arabic.mojahedin.org/newsar> 1 Mart 2018'de alınmıştır, Al-ubaidi, a.g.e, 93.

müdahalesi konusunda verdiği mülakatlarda İran'ın politikalarına karşı sert tepki gösterdi. Dolayısıyla İran tarafından Alavi, Irak Başbakanı olarak kabul edilmemiştir. Gerçi Alavi, seçim sonuçları belli olduktan sonra resmi bir heyet ile Tahran ziyaretinde bulundu. Bu ziyaret sırasında İran Irak'ın tüm gruplar (Şii, Sünni, Kürt ve diğer gruplar) üzerinde bir koalisyon hükümet oluşturmaları için destekte bulundu.²⁵⁴ Aylar süren tartışmaların nihayetinde seçimden birinci çıkan Irakiye İttifakı lideri Alavi başbakan koltuğuna oturmamıştır. 2010 seçimlerinden sonra Irak'ta hükümet oluşturma krizinde İran görüşmeler boyunca Iraklı yetkililere iki şart ileri sürmüştür; Birincisi, İran ile iyi ilişkilere sahip olan Celal Talabani'nin cumhurbaşkanı olması, diğeri ise Maliki ve koalisyon ortaklarının ABD'nin Irak'tan tamamen çekilmesi ve İran'a yakın müttefik olan Maliki yine başbakanlık koltuğuna oturmuştur.²⁵⁵

Çizelge 3.2. 7 Mart 2010 Genel Seçim Sonuçları²⁵⁶

Sayı	Parti /Liste	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
1-	Irakiye Listesi	%24.48	91
2-	Kanun Devlet İttifakı	%24.02	89
3-	Irak Ulusal İttifakı	%17.98	70
4-	Kürt İttifakı	%14.48	43
5-	Goran Hareketi	%4.18	8
6-	Irak'ın Birliği	%2.70	4
7-	Tavafuk Cephesi	%2.61	6
8-	Kürdistan İslami Birliği	%2.12	4
9-	Kürdistan İslami Hareketi	%1.31	2
10-	Ulusal Demokratik İttifak	-----	8

Irak'ta Baas rejimin yıkılması sonrasında üçüncü genel ve ikinci yerel seçimler 29 Nisan 2014 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu seçimler de önceki seçimlerde olduğu gibi Irak Ulusal Meclisi'nde Şiiler çoğunluk olarak çıkmıştır. Başbakan Maliki liderliğinde Hukuk

²⁵⁴ Barzegar, K. (2010). "Roles at Odds: The Roost of Increased Iran-U.S. Tension in the Post-9/11 Middle East". *Iranian Review of Foreign Affairs*. 1(3), 94.

²⁵⁵ Abbas, Z. ve Şahin, M. (Temmuz-Eylül, 2017). "İran'ın Ortadoğudaki Eli: Kasım Süleymani". *Dış Politika Dergisi*, Sayı: 1, 88.

²⁵⁶ Erkmen, S. (Nisan, 2010). "Irak Parlamento Seçimi ve Sonuçları: Seçim İstikrar Mı Yoksa Kaos Mu Getirecek?". *Oratdoğu Analiz*. 2 (16), 10.

Devlet İttifakı yine de birinci liste olarak 92 milletvekili elde etmiştir.²⁵⁷ 3.tabloda 29 Nisan 2014 seçim sonuçları açıklanmıştır.

Çizelge 3.3. 29 Nisan 2014 Genel Seçim Sonuçları²⁵⁸

sayı	Parti/Liste	Millrtvekili Sayısı
1	Huhuk Devlet İttifakı (Nuri Maliki)	92
2	Halk Birliği (Ammar Hakim)	29
3	Al-ahrar İttifakı (Muktada Sadr)	28
4	KDP (Mesud Barzani)	19
5	KYB (Celal Talabani)	19
6	Ulusal İttifakı (Ayad Alavi)	21
7	Müttehidun (Osama Al-nujafi)	23
8	Goran Hareketi (Noshirvan Mustafa)	9
9	Arabiye İttifakı (Salih Al-mutlak)	10
10	Al-fazila ve Bağımsız Elit Koalisyon	6
11	Ulusal Reform İttifakı (İbrahim Caferi)	6
12	Nineveh Kürdistan İttifakı (Kürt)	6
13	Kürdistan İslam Birliği	4
14	Diyala Bizim Kimlik Koalisyonumuz	5
15	Irak İttifakı	5
16	Kürdistan İslami Grup	3
17	Elitler Hareketi	3
18	Sivil Demokratik İttifak	3
19	Ulusal Ortaklık Toplantısı	3
20	Ulusal Nineveh İttifakı	3
21	Kerkük Türkmen Ön Liste	2
22	Irak Sadakat Koalisyonu	2
23	Yeterlilikler ve İnsanlar Toplantısı	2
24	Kürdistan Barış Listesi	2
25	Anbar Sadakat Koalisyonu	3
26	Irak Evlatları Birliği	2
27	Salahaddin Ulusal İttifakı	1
28	Bağımsız Sivil Alternatif Koalisyon	1
29	Kerkük Arap Koalisyonu	1
30	Karama	1
31	El-sadiqoun Bloğu	1
32	Adil Devlet Hareketi	1

²⁵⁷ İnternet: Erkmen, S. (2014). "2014 Yılında Irak'taki 10 Önemli Gelişmeler". 2. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/irak/2014/12/30/7944/2014-yilinda-iraktaki-10-onemli-gelisime>. 1 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁵⁸ ORSAM. (June 2014). "The 2014 Elections, ISIS Operations and the Future of Iraq". ORASM Raporu, No: 119, 15.

33	İslam Dava Partisi - Irak Örgütü	1
34	Salahaddin'deki Ulusal Koalisyon	1
35	Irak'ta Dayanışma	1
36	Al-rafidain Listesi	2
37	Keldani Süryanice Asuri Halk Konseyi	2
38	Khalas Koalisyonu	1
39	Yazidi Reform ve İlerleme Hareketleri	1
40	Ulusal Warkaa Listesi	1
41	Hareth Shanshal Sunaid al-harithi (Bağımsız)	1
42	Shabak Ahrar Konseyi	1
	TOPLAM	328

İran'ın çıkarları açısından Irak'ın 29 Nisan 2014 seçimleri dört hususta öne çıkmıştır. İlk husus, bu seçimler ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesinden sonra ilk seçimler olmuştur. İran açısından Irak'ın güvenliği ve istikrarı sağlanması konusundan oldukça önemliydi. Çünkü İran'ın güvenliği ve istikrarlılığı doğrultusunda Irak'ın istikrarsızlığı en çok İran'ı ilgilienmektedir. Dolayısıyla İran, seçimlerde Irak halkının katılımının teşvik edilmesi ve terörizme karşı sürdürülen mücadelesi vurgulanmıştır.²⁵⁹ 2014 seçimlerinde İran için ikinci öne çıkan husus bölge ülkelerde yaşanan krizler ile ilgiliydi. Özellikle bölgedeki İran ile rekabet içinde yaşayan ülkeler Suriye krizi ile uğraşırken İran, Irak siyaset sahasında tek etkili aktör olarak rolünü oynamaktaydı. Yani Irak'ta 2014 tarihindeki seçimler İran'ın Irak'ta varlığı altında yürütülmüştür.²⁶⁰ İran' yetkililerinin açıklamalarında öne çıkan diğer bir husus da Irak gruplarının çoğunluğunun desteklediği bir hükümetin oluşturulmasıydı. Çünkü İran'ın ulusal çıkarları doğrultusundaki koalisyon hükümeti toprak bütünlüğüne hizmet etmektedir. İran'ın gözönünde bulundurduğu dördüncü husus da Maliki Başbakanlığının ikinci döneminde gerek Kürtler ile ilişkilerindeki gerginlikler gerekse Sünnilere karşı izlediği politika yüzünden Irak'ın toprak bütünlüğü ciddi tehditlerle karşı karşıya kalmaktaydı. Baas rejimin ortadan kaldırılmasından bu yana İran stratejisinde Irak'ın toprak bütünlüğü vazgeçilmez bir nokta olarak görünen Maliki'nin ikinci başbakanlık döneminde ülke toprak bütünlüğü ciddi tehditler altındaydı. 29 Nisan 2014 seçimlerinden sadece bir buçuk ay sonra IŞİD terör örgütü tarafından Irak toprağının bir kısmına el konulmuştur. İran Irak'ın durumun daha kötüye gitmemesi için Maliki'nin üçüncü başbakanlığı kabul

²⁵⁹ Sinkaya, Bayram. (Aralık, 2014). "Irak İle İran Arasında Stratejik Ortaklığın Derinleşmesi". *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No: 19, 5.

²⁶⁰ Peşeng, A. ve Zamardi, Z. (2014). "Bersi Tahavalat Siyasi Iraq Der Pertu Siyset Hariji Iran, Turkiye ve Arabistan (İran, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Dış Politikası Işığında Irak'ın Siyasi Gerişmeleri Gözden Geçirme)". *Fasilnama Siyaset Hariji*, No: 3, 486.

edilmemiştir. Dolayısıyla İran, Maliki yerine Dava Partisi içinde bir alternatif için uğraşmıştır. Sonuçta, dört ay görüşmelerden sonra Dava Partisi'nin lideri Haydar Ebadi başbakan olarak göreve atanmıştır.²⁶¹

3.2.2. Dolaylı Yollarla Siyasi Araçların Hizmetine Sunulan Araçlar

İran'ın Irak'ta doğrudan kullandığı siyasi araçların yanı sıra dolaylı yollardan; ekonomik, askeri ve dini araçlar da kendi ulusal güvenliğini korumak ve nüfuzunu yaymak amacıyla siyasi araçların hizmetine sunulmaktadır. Aşağıda onlar arz edilecektir:

3.2.2.1. Ekonomik Araçlar

İran, Irak'taki ilk baskın ekonomidir, büyük ticaret ortaklarından biridir, iki ülke arasında ticari ilişkiler gitgide artmaktadır. Irak'ta İran'ın ekonomik rolü, sanayi, yatırım sektörleri, dini turizm ve ticaret sektörlerinden oluşmaktadır.

3.2.2.1.1. Ticaret

2003'ten itibaren iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, siyasi ilişkilerde olduğu gibi önemli derecede geliştirilmiştir. Irak'ın ekonomisinde en büyük rol oynayan İran, ABD işgalinden dolayı Irak'ın yaşadığı ticari, zirai ve ekonomik yaşantıdaki durgunluktan çıkması hedefiyle İran'ın çoğu ürünleri yedi gümrük kapısı yoluyla Irak'a ithal edilmektedir. Baas rejimin yıkılmasından sonra Irak'ın ekonomisinin yeniden inşa edilmesi konusunda İran etkili bir aktör haline gelmiştir. İran, Irak hükümeti ile olan ekonomik ilişkilerini yeniden şekillendirmeye çalışmakta, ülkenin inşa edilmesine ilişkin özel ve kamu sektörüne yardımlar sunulmaktadır.²⁶²

2003'ten sonra İran Irak ilişkileri ticaret konusunda ciddi biçimde gelişmeler yaşadı. Verilen rakamlara göre; iki ülke arasındaki ticari ilişkiler 2003 yılından beri %30 oranında artmıştır. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin giderek büyümesine rağmen bu ticaret, İran'dan Irak'a "tek yönlü bir ticaret" dir. İran Ticaret Bakanı Muhammed Shariatmadari'ye göre, İran ile Irak arasındaki ticaret hacmi 2005 yılında 1 milyar dolara ulaşırken, İran'a ihraç edilen

²⁶¹ Sinkaya, a.e.m, 5-6.

²⁶² Guzabsky, a.e.m, 92.

Irak mallarının hacmi sadece 95 milyon dolardı. ²⁶³ 2008 yılında iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinde önemli anlaşmalar yapılması ile birlikte ticaret hacmi ciddi oranda yükselmiştir. Bu doğrultuda 2006 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1 milyar dolarken, 2008-2009 yıllarında 4 Milyar doları aşmıştır. Bu rakamlar 2013 yılında 12 milyar dolara ulaşırken 2017 yılında da 20 milyar doları aşmıştır.²⁶⁴

Çizelge 3.4. 2004-2017 Yılları Arasında İran Irak Ticaret Hacmi ²⁶⁵

1	2004	700 Milyon \$
2	2005	790 Milyon \$
3	2006	1 Milyar \$
4	2007	1.50 Milyar \$
5	2008	4 Milyar \$
6	2009	4 Milyar \$
7	2010	4.439 Milyar \$
8	2011	5.149 Milyar \$
9	2012	6.249 Milyar \$
10	2013	5.949 Milyar \$
11	2014	6 Milyar \$
12	2015	6.237 Milyar \$
13	2016	6.500 Milyar \$
14	2017	20 Milyar \$

İran'ın Irak'a ihracatı ve ekonomik hizmetleri üç tipe ayrılmıştır: 1. Enerji ürünleri (doğal gaz ve elektrik), 2. Petrol dışı ürünler (otomobil, gıda maddeleri, ev eşyaları ve el sanatları), 3. Teknik ve mühendislik hizmetleri (enerji, sağlık ve ulaşım). İran'ın Irak'la bahsi geçen ticari ilişkileri ABD'nin İran'a uyguladığı ambargonun etkilerini hafifletmiştir. Ayrıca bu durum İran'ın Irak'ta siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda etkisini arttırmaktadır.

²⁶³ Al-ubaidi, a.g.e, 158.

²⁶⁴ İnternet: (2016). "İran ve Iraq ... İlaqat İqtisadiah Mumeizah Ala A'tab Sanat 2017 (2017'deki İran ve Irak Ekonomik İlişkilerinin Özelliği)". *Qanat Al-alam*, <http://www.alalam.ir/news/1903798> 10 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁶⁵ İnternet: Al-kubaisi, W. (2015). "Tabadol Beyna İran ve Iraq Murtafi... Raghay Tahawy Asaarul Neft (Petrol Fiyatlarının Çökmesine Rağmen İran Irak Arasındaki Ticaret İlişkileri Yüksek)". *Al-khaleej Online*, Özel Rapor, <http://alkhaleejonline.net/articles> 10 Mart 2018'de alınmıştır.

İran, Irak'ın ticaretinde en büyük etkili aktör olarak İran'ın ekonomik rolü ABD ve bölgedeki diğer ülkelere rakip olacak kadar büyümüş oldu. Irak ekonomisinin aleyhine de günümüzde siyasi boyutlara bağlı olarak onu yönlendirmeyi devam etmekte ve önündeki engelleri aşması için kendi işlerini kolaylaştırmaya çalışmaktadır.²⁶⁶

3.2.2.1.2. Yatırım Sektörleri

2003'ten sonra İran Irak ekonomik ilişkilerinde yatırım sektörlerinin faaliyetleri diğer sektörlerde olduğu gibi önemli derecede geliştirilmiştir. İran ekonomisinin en aktif kaynaklarından biri Irak'ta yatırım faaliyetleri olmuştur. Baas rejiminin ortadan kaldırılmasından itibaren İran yatırım şirketleri Irak'ın yeniden inşa edilmesi konusunda büyük çabalar göstermişlerdir. İki ülke arasında üst düzeyde gerçekleşen ziyaretler sırasında yatırım alanlarında ortak heyetler kurulmuş ve önemli anlaşmalar yapılmıştır. Bu bağlamda İran şirketleri, güneydeki Irak eyaletlerinin yerel yönetimi ile doğrudan anlaşmalara açık olarak buluyor.²⁶⁷ Bu bağlamda Basra şehrinde bulunan İran şirketlerinin sayısı 42 şirket olarak yatırım projelerini sürdürmektedir. Basra Meclis Başkanından yapılan açıklamaya göre; İran yatırım şirketleri ve yerel yönetimlerin işbirliği yapmalarının hızlı bir şekilde gelişmelere katkı sağlanacağı belirtilmiştir. Irak yatırım heyeti tarafından, ekonomik sektörde 16 İran yatırım şirketlerine izin verilen ülkedeki 1 milyon yerleşim projesi uygulanmaktadır. Bu yatırım şirketlerinin faaliyeti de petrol, elektrik, yerleşme, sanayi üretim ve turizm alanlarında bulunmaktadır.²⁶⁸ Irak'ın yatırımlarının %60'tan fazlası İran şirketleri tarafından yönetilmektedir. İran'ın, Irak'ta sadece son dört yıl içerisinde yatırım sektörlerinin hacmi 122 milyar doları aşmıştır. İran'ın bu yatırım projeleri de en çok Irak'ın güney illerinde yapılmıştır.

Mayıs 2011 yılında, İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salehi ve Irak Başbakanı Nuri Al-maliki, iki komşunun, ikili ilişkileri güçlendirmek için tasarlanmış özel bir ekonomik komite kurmayı planladıklarını açıkladı.²⁶⁹ 2011 Temmuz ayında İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı Muhammed Rıza Rehimi, iki askeri generali Kudüs Küvvetleri Amin Şeriatî ve Ali Muhammed ve 200 iş adamı ile birlikte ekonomik bir heyet olarak Irak'a ziyarette

²⁶⁶ İnternet: Beehner, L. and Bruno, G. (2008). "Iran's Involvement in Iraq". Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/background/irans-involvement-iraq> 11 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁶⁷ Barzegar, (2008). a.g.e, 55.

²⁶⁸ Al-ubaidi, a.g.e,

²⁶⁹ İnternet: Fulton, W. (2010). "Iraq-Iran Foreign Relations". *Critical Threats*. <https://www.criticalthreats.org/analysis/iraq-iran-foreign-relations>. 10 Mart 2018'de alınmıştır.

bulundu. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi konusunda bir ekonomik kalkınma heyeti kurulması kararı alınmıştır. Bu ziyaret ile ilgili Irak'taki bazı gruplar ve hem bölgesel hem de uluslararası gözlemciler tarafından, İran'ın Irak'taki nüfuzunu artırma konusunda eleştiriler de bulunmuştur. Çünkü İran'ın Irak'a gerçekleştirdiği bu tür ziyaret ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesinden sonra yoğun biçimde görülmeye başlanmıştır. İran-İrak ekonomik kalkınma heyeti İran'ın Bağdat'taki Büyükelçisi Hasan Kazimi Kumi tarafından yönetiliyordu. Bu ziyaretin gerçekleştirilmesinden sonra iki ülke arasında ekonomik bir zirveye katılan 170 İran şirketi ve iş adamları ekonomik ilişkileri daha da güçlendirmiştir. Bu zirvenin sonunda İran şirketleri yatırım sektörlerinde Irak'taki 11 projenin yapılması için anlaşma imzalamıştır.²⁷⁰

İran'ın Irak'taki başarılı yatırımları için Şii dini mabetler de en önemli yerlerdir ve bu şehirlerdeki dikkat çeken İran yatırımları turizm sektöründe olmuştur.²⁷¹ Irak Yatırım Heyeti'ne yakın bir kaynak olan yetkililer, İranlı yatırımcılara yönelik kısıtlamaları hafifletirken, son dönemde gayretlerini dini ibadetlerin olduğu il ve illerde yoğunlaştırdı. Kaynaklara göre, İran'ın yatırım faaliyetleri Nacef, Kerbela, Bağdat'ın güneyinde ve Selahaddin'de daha fazla bulunmaktadır.²⁷² Tahran ayrıca Irak'ın enerji sektöründen daha büyük pay istiyor. İran'ın Enerji Bakanı Hamid Shat Shian 2014 temmuz ayında İran'ın 1 milyar dolar ve 245 milyon dolar değerindeki 27 enerji projesinde yer aldığını söyledi. İran'ın Irak'taki projelerin % 5-10'unu satın alması ve bunun 2017 yılına kadar 275 milyar dolara mal olacağı beklenmektedir.²⁷³

İran'ın, Irak'taki yatırım sektörlerinin diğer bir önemli faaliyeti bankaların açılışıdır. Bu doğrultuda 2010 Aralık ayında Irak Maliye Bakanlığı yetkilisi Fazil Nabi, İran'ın ülkelerinde bankalar kurduğunu belirtmiştir.²⁷⁴ Buna ek olarak 2017 Ağustos ayında bankanın kalkınma programları kapsamında İran Ulusal Bankası üç Irak kenti olan Necef,

²⁷⁰ İnternet: Mehdi, O. (2011). "Nashatat Tehran İqtisadiyah fi Iraq Ghita Litadakhuliha Bishunahu (Tahran'ın Irak'taki ekonomik faaliyetleri, işlerinin müdahalesini kapsıyor)". *Elaf*, <http://elaph.com/> 2 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁷¹ İnternet: Mahmud, A. (2016). "Al-iraq Hadiqat Khalfiyat Liteswiq Müntajat Iran (Irak, İran Ürünlerinin Pazarlanması İçin Bir Arka Bahçe)". *Al-araby Jadeed*, <https://www.alaraby.co.uk/economy/2016/7/7/> . 4 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁷² İnternet: Al-şamari, B. (2018). "İhtikar Irani Li Aswaq Al-iraq Ba'dal Hüsül Ala Tashilat Jadeedah (Yeni Tesisler Alındıktan Sonra Irak Pazarlarının İran Tekeli)". *Al-araby Jadeed*. <https://www.alaraby.co.uk/economy/2018/2/22/>. 4 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁷³ İnternet: Bedewi, T. (2015). "Al-aba'dul İqtisadiat li Huzurul Irani fil Iraq (İran'ın Irak'taki Ekonomik Boyutları)". *Al-Jazeera*. <http://www.aljazeera.net/news/ebusiness/2015/3/23/>. 6 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁷⁴ Fulton, a.g.m .

Bağdat ve Basra'da şubeler açmıştır. İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı İshak Cihangir Mart 2018'de Irak ziyareti sırasında İran ve Irak arasındaki ekonomik, bankacılık ve yatırım iş birliğini desteklemek için gereken adımları atmaya hazır olduğunu açıklamıştır.²⁷⁵

3.2.2.1.2. Irak'ta Faaliyet Gösteren İran Devrim Muhafızlarına Bağlı Şirketler ve Vakıflar

Yukarıda değinildiği gibi 2003 döneminden sonra İran-İrak ticaret ilişkilerinin önceki dönemlerden daha farklı olduğu rahatlıkla söylenebilir. İran, ABD tarafından yapılan ambargonun etkilerini azaltmak için Irak ile ticari ve yatırım sektörlerinde sıkı ilişkiler kurdu. Bu doğrultuda İran'ın şirketler ve vakıflar üzerindeki yatırımları Irak ekonomisine ciddi oranda katkı sağlamaktadır. İran'ın Irak'ta çalışan şirket ve vakıflarının İran Kudüs Güçleri ve istihbarat bağları ile güçlü bir bağlantısı vardır.

İran'ın Irak'taki şirket ve vakıf faaliyetleri istihbarat ve Kudüs Gücü'nün talimatları altında farklı isimler üzerinde çalışmaktadır. Verilen bilgilere göre; Irak'ta İran'a ait olan şirketler ve vakıfların sayısı yaklaşık 40'tır. Bu kurumlar yatırım sektörleri ve insanî yardım alanlarında görevinin yapılması ile birlikte de doğrudan İran'ın istihbarat bağları ve Devrim Muhafızlar ile yoğun ilişkiler içinde olduğu bellidir. Özellikle İran'ın Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani tarafından yönetilmektedir.²⁷⁶ Bu bağlamda yayınlanan belgeler ve rapor bilgilere göre;²⁷⁷

1. İran'ın Irak'ta çeşitli isimler altında 18 istihbarat ofisinin açılışı, bu ofislerde yoksullara yardım etmek, ilaçların ve gıda maddelerinin dağıtılmasını ve kutsal yerlere geçişi sağlamak için 100 milyon doların üzerinde bir bütçe ayrılmıştır.
2. İran, istihbaratçıların ve Kudüs İstihbarat Teşkilatı üyelerinin yer ayarladığı, özellikle Nacef ve Kербela illerinde, Irak'ta yaklaşık 5.700 konut birimi ve daire İran şirketleri tarafından yapılmıştır.

²⁷⁵ Al-sumaria News. (Mart, 2018). <https://alsumaria.tv/news/>. 11 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁷⁶ Bedewi, a.g.m .

²⁷⁷ Al-aluci, A. (2007). "*İran ve Iraq: Sira' Hüdüd am wucud (İran ve Irak :Sınırlar veya varoluş çatışması)*". Kahire: Darul Saqafiah, 152-153.

3. İran istihbaratı, Irak'taki İslam Devrimi Yüksek Kurulu'na ait olan Badr Kolordusu'na katılmak üzere güneyden gelen 70.000'den fazla genç insanı işe alan Irak Şiilerine yardım dairesi adıyla Necef'te bir ofis açmıştır. Bu ofis Irak'ın yoksul sınıfını desteklemeye çalışıyor.

Buna ek olarak Irak'ta faaliyet gösteren İran şirket ve vakıfları ile ilgili bazı bilgilere göre; İran'ın bu kurumlar yolu ile Irak'ın fiili hükümdarı olduğu düşünceleri vardır. Irak'ta faaliyetli gösteren İran şirket ve vakıflarının bazıları şunlardır; Bağdat'ta İmam Mehdi Vakfı, Kebala'da İmam Secad Hayırı Vakfı, Necef, Kerbala ve diğer güney ve merkezi illerde Hümeyni ve Fatma Zehra Vakfı, Misan'da Nur Al-huda Vakfı, Basra'da Müzzefer Kültürel Vakfı, Al Wasam Şirketi, Al-rafidain Turizm Şirketi, Kalkınma ve Yatırım için İslami Bölgesel İşbirliği Bankası'nın merkezi Bağdat'ta olup, Necef, Kerbela, Basra ve Süleymaniye'de şubeleri bulunmaktadır.²⁷⁸

Bu şirketler ve vakıfların faaliyetleri, doğrudan veya dolaylı olarak Irak'taki İran stratejisinin uygulanmasına katkıda bulunur. İran istihbaratı ile doğrudan bağlantısı nedeniyle, Irak'taki İran projesininin gerçekleştirilmesi konusunda bu kurumlar önemli bir araç olarak nitelendirilmektedir.

3.2.2.2. Askeri Araçlar

İran'ın Irak'taki hedeflerini gerçekleştirmek konusunda siyasi ve ekonomik araçları dışında askeri araçları da oldukça önemlidir. Bölgedeki İran, askeri gücü yoluyla hem kendi müttefiklerini korumak hem de kendi güvenliğini sağlamak konusunda belirleyici bir şekilde bu kanadı kullanmaktadır. İran'ın askeri stratejisinde Irak anahtar olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda İran'ın Irak'ta kullandığı askeri araçlarda en bariz örnekler Şii milis ve İran'ın askeri güçleridir.

²⁷⁸ İnternet: Eliwe, A. (2016). "36 Muasat Mukhabarat Iraniah Ta'malu fi Iraq Yeshrifu Alaiha Al-harasu Sawry Bimusa'dat Al-Ahzabu Şiih Iraqiah (Irak'ta faaliyet gösteren Irak'ta faaliyet gösteren 36 İran istihbarat kuruluşu, Iraklı Şii partilerin yardımıyla Devrim Muhafızları tarafından denetleniyor)". *Iran Post*. <http://iranpost.org/thread/214>. 11 Mart 2018'de alınmıştır.

3.2.2.3.1. Şii Milisler

İran, Irak'ta Baas rejiminin ortadan kaldırılmasından sonra kendi varlığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Burada da Irak'taki Şii milis gruplar ile ilişki kurarak ve bu grupları silahlandırarak kendi stratejisi doğrultusunda kullanmıştır. Önemli olan Şii milis grupların hasımlarını yok etmeleri ve iktidarda kalmalarının sağlanmasıdır. Buna rağmen Sii milis grupları ABD askerine karşı savaş ilan etmelerine ek olarak Sünni gruplara karşı çıkmalarıdır.²⁷⁹ Öte yandan İran'ın Irak'taki Şii milis gruplara destek olunması konusunda silah, eğitim ve mali yardımlar sunulmaktadır. Bu doğrultuda İYİK'ine bağlı Kudüs Kuvvetlerini, Mehdi Ordusundaki Sadr Milislerini ve Irak Hizbullahı kapsamak üzere ciddi bir şekilde yardımlarını genişletmiştir. İran bu milis grupları destekleyerek kendi çıkarları doğrultusunda bir askeri araç olarak iyice kullanmaktadır. İran, Bir taraftan Irak'ın iç durumu bir gerginlik ortamına dönüştürürken Şii milis gruplar İran'ın stratejisine göre faaliyetlerini sürdürmektedir. Diğer taraftan bu gruplar ABD güçlerine karşı önemli bir araç olarak kullanılmıştır.²⁸⁰

İran'ın Irak'taki iktidarı projelendirme konusundaki birincil stratejisi, Irak'ın politik sistemine odaklanmış olmasına rağmen, Irak'ta milis gruplara eğitim vermek üzere karmaşık bir sistem kurmayı planlıyordu. Bu çabalar, İran'ın Irak'taki operasyonlarının dayanıklılığını artırıyor ve Irak'taki çıkarlarına yönelik tehditleri ele almak için farklı yollar sunarak asıl çabalarını tamamlamıştır. Şii milis gruplar, desteklenmelerine rağmen, tam olarak İran tarafından kontrol edilmese de özellikle koalisyon güçlerinin istikrarı kolaylaştırmaya çalıştıkları zaman, istikrarsızlığın ve kaosun tohumlarını ekmeye hizmet ediyorlardı. Bu bağlamda ABD askeri yetkililerinin açıklamalarına göre; İran, Şii ve El-kaide arasındaki savaşı önemsemiyor ve İran, Irak'ta sadece ABD ve koalisyon güçlerine karşı çaba gösteriyor. İran, El-kaida ile değil de ABD ile savaşmak için milis grupları eğitiyordu.²⁸¹ Irak'taki ABD askerlerine karşı saldırılar gerçekleştiren İran'dan destek alan Şii milis gruplar 2007 özellikle de 2011 yılında ABD askerinin Irak'tan çekilmesinden itibaren oldukça aktif hale geldiler. İran Devrim Muhafızları Ordusuna bağlı Kudüs Tugayları tarafından eğitim

²⁷⁹ İnternet: Bayman, D. (2007). "Ehdaf Iran Haqiqiah fi Iraq (İran'ın Irak'taki gerçek hedefleri)". Al-itihad, <http://www.alittihad.ae/wajhatdetails.php?id=26400>. 15 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁸⁰ İzniştan, M., Nayits, M. ve Ali, A. (2011). "Al-nüfuzul İrani fi Irak: Al-radu Ala "Muqarabatul Hükümiatu Şamila" Alati Tuntahcaha Tehran (İran'ın Irak'taki Nüfuzu: Genel Devlet Yakınlığa Vevaplanmasını Uygulanması)". *Mustaqbalul Arabiah*, (388), 147.

²⁸¹ Felter ve Fishman, a.g.e, 56-57.

ve donanımları sağlanan bu Şii milis gruplar bugüne kadar her ihtiyaç duyulduğunda sahaya sürülmüştür.²⁸²

ABD askerinin Irak'tan çekilmesiyle birlikte İran, Irak'taki rolünü daha güçlü bir şekilde oynamış ve ülkenin iç işlerine müdahalesini kolaylaştırmıştır. 2011-2014 yılları arasında Irak'ta yaşanan gelişmelere bakıldığında Irak'ın İran'dan destek alan Şii milis grupların etkisini artırması net ve açık bir biçimde görülmüştür.

2003'ten sonra İran'ın Irak'taki askeri nüfuzunu genişletmesi konusunda diğer önemli hususlar 2014 Haziran ayında Irak'ın ikinci büyük şehri Musul'un IŞİD²⁸³ tarafından ele geçirilmesinin ardından ortaya çıkmıştır. İran uzun süredir Irak Şii'lerine yönelik faaliyet ve çalışmaları bağlamında sadece siyasi parti ve hareketleri değil, bunun yanında da uygun gördüğü şekilde silahlı grupları da konsolide etmeye çalışmaktadır. İran'ın Irak'taki bu adımları atması doğrultusunda IŞİD'in ortaya çıkmasından sonra Irak'ın siyasi ve askeri sahasına sürdüğü güçler bir yandan önem kazanırken diğer yandan Irak'ta kendi müttefiki üzerine bir tür meşrulaştırma çabasının bir parçası hiline de geldi. Bu bağlamda oluşturulan Haşdi Şabi²⁸⁴ birlikleri IŞİD saldırıları sonrası Şii dini otorite Ayetullah Ali Sistani tarafından 2014 Haziran ayında yayımlanan bir dini fetvaya dayanarak İran destekli Başbakan Maliki tarafından kuruldu. Şu anda Haşdi Şabi içerisinde yüzbinin üzerinde mensubu olan bu silahlı milis güçler büyük oranda İran tarafından yönlendirilmekte ve eğitilmektedir. Bu milis gruplar mevcut Irak Başbakanı İbadi'ye ait değil doğrudan İran Kudüs Gücü Komutan Kasım Süleymani tarafından yönetilmektedir.²⁸⁵ Yaklaşık 2 yıl IŞİD'in elinde kalan Musul'un kurtarılması için IŞİD'e karşı Ekim 2016'da başlatılan operasyona katılan en büyük güçlerden biri Haşdi Şabi birlikleriydi.

²⁸² Yegin, A. (2017). *İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları*. İstanbul: Seta Kitapları, 121.

²⁸³ **IŞİD**; "İslam Devleti (kısaca İD; Arapça: ed-Devlet'ül İslâmiyye), ya da 2014'e kadar kullanılan ismiyle Irak ve Şam İslam Devleti, kısaca IŞİD (ed-Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve'ş Şam), ağırlıklı olarak Irak ve Suriye'de etkinlik gösteren, bu bölgede hilafet devleti kurmak amacıyla güvenlik güçlerine ve sivillere karşı eylemler yapan yasadışı silahlı örgüt ve hiçbir ülke tarafından tanınmayan bir yapıdır". **Ayrıntılı Bilgi için bkz.** Şandeb, M. (2014). *"DAİŞ, Mahiatuhu, Naşatuhu, Erhabuhu, Ehdafuhu ve Istrticiatuhu (IŞİD, Ne olduğunu, Kuruluşu, Terörü, Hedefleri ve Stratejileri"*. Arab Sceintific Publishers.

²⁸⁴ Haşdi Şabi; **Haşdi Şabi'nin kelime manası Halk Seferberlik Güçleri demek. IŞİD'in 2014'te Musul'u ele geçirmesinin ardından Şii dini lider Ayetullah Sistani'nin yayınladığı fetva ile kuruldu. Verilen bilgilere Haşdi Şabi birliklerinin sayısı yaklaşık 120 bin kişilik bir silahlı güçtür. Ağırlıklı olarak Şii milislerden oluşuyor. 2016 Aralık ayında Irak'ın Ulusal Meclis tarafından Haşdi Şabi Irak'ın Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olarak tanımlanmıştır. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Haşdi Şabi'nin Resmi Sitesinde; <http://al-hashed.net/>.**

²⁸⁵ Yegin, a.g.e, 120-121.

Çizelge 3.5. İran'ın Irak'ta desteklediği bazı şii milis birlikler²⁸⁶

Sayı	Grupların Adı	Lider	Yer Faaliyetleri	Dini Referans
1	Badr Tugayları	Hadi Amri	Tikrit ve Diyala	Ayetullah Hamaney
2	Saraya Selam	Kazim Hüseyin İswi	Samerra	Ayetullah Muhemed S. Sadir ve Hamaney
3	Asaib Ehlülhak	Kais Kazali	Sallahaddin ve El-El-Nuhib	Ayetullah Hamaney
4	İmam Ali Tugayları	Şabil el-Zaidi	Bağdat	Ayetullah Hamaney
5	Irak Hizbullah Tugayları	Cafer el-Ganmi	Anbar, Sallahaddin ve el-Nuhib	Ayetullah Hamaney
6	Seraya el-Hurasani	Ali el-Yasiri	Bağdat	Ayetullah Hamaney
7	Ali Ekber Tugayları			
8	Seraya Al-Zahra Tugayları	Mumtaz el-Haydari	Bağdat	Ayetullah Sistani
9	Ebu Fadl El- Abbas Tugayı	Meyssem Zaidi	El-Nuhib	Ayetullah Sistani
10	Seraya Ensar'ul Aşura	Kazim el-Cabri	El-Nuhib	Ayetullah Sistani
11	Seraya el-Cihad	Hassan Razi el-Sari	Anbar	Ayetullah Sistani
12	Gençlik Misyoner Tugayı	Misem el-Alak	Kerbela	Ayetullah Muhemed Ali el-Yakubi
13	El-Muntazar Tugayları	Dağır el-Musavi	Bağdat	
14	Seyyid'ul Şühede Tugayları	Haşim Bunian el-Vellani	Bağdat ve Sallahaddin	Ayetullah Hamaney
15	Sadr Yavru Tygayları	Muhemed Huseyin el-Sadr	Samerra	Ayetullah Kazin El-Hairi
16	Zu El-Fakkar Tugayları	Hüseyin El-Tamimi	Bağdat	Ayetullah Sistani
17	Zeynep El-Akila Tugayları	Hasan El-Şekerci	Bağdat	Ayetullah Hamaney
18	El-Kasas Tugayları	Abdullah El-Lami	Saemrra	Ayetullah Hamaney
19	Ensar'ul Ekide	Jalalladdin Sagir	Anbar	Ayetullah Sistani
20	El-İmam Huseyin Tugayları	Muhemed El-Hufaci	Bağdat	Ayetullah Hamaney
21	Sair El-Hüseyin Tugayları	Gasan El-Şanader	El-Nuhib	Ayetullah Hamaney
22	Adalet Tugayları	Semir Şeyh Ali	Bağdat	Ayetullah Sistani

İran; Irak'ta Şii milis güçlerin kuvvet kazanmasını, Irak'taki stratejisi ve nüfuzu açısından önemli bir askeri araç olarak nitelendirmektedir. Çünkü bir taraftan İran'ın Irak'taki nüfuzu bu milis gruplar üzerinde daha artacak ve belki Irak'ı da tamamen İran'a

²⁸⁶ Reşit, K. (2017). "Karigary Milişya Şiakan La Ser Formy Dahatuy Dewlety Iraq (Şii Milisleri'nin Irak Geleceğine Etkisi)". (Editörler). "Kürdistan Dway Operasyony Musul u Raqqa (Kürdistan Musul ve Rakka Operasyonundan Sonra)". Erbil: Rudaw Research Center, 362, İnternet: Muhamed, S. (2016). "Ma hiye Milişyat'ul Şiia Mukatile Bi'l Iraq (Irak'ta savaşan Şii milisler nelerdir)". 21 Arabi, <https://arabi21.com/story/957967>. 16 Mart 2018'de alınmıştır.

bağımlı bir ülke hale getirecektir. Diğer yandan da İran, Irak'ın geleceğinde bu grupların siyasete girmesi ve iktidarı kazanması için çabalar harcamaktadır. Haliyle Irak Şii milis grupları İran'a gittikçe daha fazla bağlamakta ve onun himayesinde her geçen gün daha fazla ihtiyaç duymaktadır. İran'ın Irak'ta kurulan Şii milis gruplar üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda büyük bir kazanımı olmuştur.

3.2.2.3.2. İran'ın Irak'a Doğrudan Gönderdiği Askeri Danışman ve Askerler

İran'ın Irak'ta kullandığı askeri araçlar konusunda Milis gruplar dışında da önemli bir diğer araç; askeri danışmanlık ve ülkeye gönderdiği askerlerdir. İran'ın bölgedeki çıkarlarını korumak amacıyla askeri gücünü kullanması kaçınılmazdır. Baas rejiminin devrilmesinden sonra İran'ın Irak sahasında etkisi sadece siyasi ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmamıştır. Öte yandan İran'ın Irak'taki askeri araç üzerinde kendi varlığını muhafaza etmektedir. Bu bağlamda 2005 yılından sonra İran'ın Irak'ta ABD askerleri ve Şii milisler arasındaki yaşanan çatışmalarda askeri danışmanlık yolu ile bu milisleri destekliyordu. Özellikle İran'da yaşayan Iraklı Şii milisleri yeniden ülkeye göndererek kendi çıkarlarına paralel olarak kullanmayı istemekteydi. Böylece Irak'ta 2003'ten sonra siyasi partilere ve milis hareketlere destekçi olduğu gibi askeri alanlarda İran önemli aktör olarak rolünü sürdürmüştür.

Son altı sene içerisinde bölgede yaşanan gelişmeler ile birlikte görüldüğü gibi İran'ın bölgesel düzeyde kendine yakın müttefikleri koruma ve projelerini gerçekleştirme doğrultusunda askeri güçlerini kullanmaktan kaçınmamıştır. Irak'ta 2014 Haziran'da Irak'ın ikinci büyük şehri Musul IŞİD'in ele geçirilmesiyle ülkenin güvenliği ve istikrarı ciddi tehditlerle karşı karşıyayken İran bunu bir fırsat olarak görmüş ve ülkenin içişlerine müdahalesi üzerinde kurulu kendi strateji projesinin lehine çevirmiştir.²⁸⁷ IŞİD'in Musul kentini ele geçirdikten sonra özellikle Şii kutsal mekanlar Kerbala, Necef, Kazimye ve Samerra gibi kentlere yönelmesiyle Irak'ta artan hassasiyet İran açısından ciddi bir noktaya gelmiştir. Irak, ordusu bu kutsal yerleri himaye etmemekte İran'ın güçlerini ve askeri danışmanlarını Irak'a göndermesi söz konusu oldu. İran'ın Kudüs Güçleri Komutanı Kasım

²⁸⁷ Taha, a.g.m, 6.

Süleymani IŞİD'in tarafından Musul'un ele geçirilmesinden bir kaç saat sonra Bağdat'a gitmiştir.²⁸⁸

İran'ın Irak'taki askeri varlığına ilişkin Nisan 2015'te Irak Parlamentosu Savunma ve Güvenlik Komitesinin bir üyesi Al-Jazeera'ya yaptığı açıklamada "İran'ın Irak'a 30 bin asker ve uzman gönderdiğini" belirtmiştir. Bu iddialar İran yetkilileri tarafından reddedilmekte, ordunun üst düzey komutanları ve askeri danışmanlar olduğunu açıklamıştır.²⁸⁹ Buna ek olarak da Bağdat'taki Yeşil bölgede bulunan Süleymani liderliğindeki Kudüs Güçlerinin siyasi ve güvenlik bakımından etkili bir nüfuzla sahip olduğunu belirten Iraklı siyasetçilerden Milli Güvenlik Eski Başkanı Muvaffak Rubai Kasım Süleymani'ye "hiç kuşkusuz Irak siyasetinde en etkili ve güçlü bir adam" olarak tanımlanmıştır. Buna ilaveten Irak'ın en önemli siyasi aktörlerinden biri Ammar El-Hakim İran'ın Irak'a askeri yardımları ile ilgili şunları söylemiştir; "IŞİD tarafından Irak topraklarının büyük bir parçası ele geçirildiğinde Irak hükümeti ve siyasi gruplar dünya ülkelerinden yardım istediler. İran hızlı bir şekilde kayıtsız, şartsız Irak'a danışmanlık ve lojistik destek sunan tek ülke oldu. İran milis güçleri de ciddi yardımlarda bulundu ve IŞİD'e karşı yürütülen mücadelesinde de Irak ordusuna lojistik ve danışmanlık bağlamında büyük yardımları oldu."²⁹⁰

İranlı yetkililerinin üst düzeyinde de Irak'a gönderilen söz konusu askerler ve askeri danışmanlıklar doğrulanmıştır. Bu bağlamda Ali Hamaney Askeri Danışmanı Yahya Sefevi 2017 Ocak ayında yaptığı bir açıklamada "*İran'ın askeri destekleri olmasaydı, Bağdat hükümeti çoktan düşmüş olacaktı*" şeklinde belirtmiştir.²⁹¹

3.2.2.3. Dini Araçlar

İran'ın Irak'ta din aracının diğer araçlardan daha etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Din araçları, gerek siyasi partiler ve gruplar bakımından gerekse de din adamları bakımından olsun, İran'ın Irak'taki kullandığı araçlardan biri olarak kabul

²⁸⁸ İnternet: Arango, T. (2017). "Iran Dominates in Iraq After U.S. 'Handed the Country Over'". *The New York Time*. <https://www.nytimes.com/2017/07/15/world/middleeast/iran-iraq-iranian-power.html>. 16 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁸⁹ Parker, N., Dehghanpisheh, B. ve Coles, I. (2015). "How Iran Operates in Iraq". *REUTERS*. Special Report, 3.

²⁹⁰ Yegin, a.g.e, 112-113.

²⁹¹ İnternet: RUDAW. (Ocak, 2017). "Mustaşur Hamaney: Lawla Da'm Iran Lisaqatat Dimaşık ve Bağdad (Hamaney Danışmanı: İran'ın Desteği Olmasaydı Şam ve Bağdat Kaybedilecektiler)". Rudaw Arabiah, <http://www.rudaw.net/arabic/middleeast/iran/27012017>. 17 Mart 2018'de alınmıştır.

edilmektedir. Çünkü İran'ın bu aracı milyonlarca Iraklı Şii halklarla bağlantılıdır. İran rejimi sadece Iraklı Şiiler gözünde değil, dünyadaki bütün Şiilere bir barınma olarak görülmektedir. Bunu da İran'ın Irak'taki siyasi ve ekonomik araçları ile birlikte Necef havzası üzerine nüfuzun artırılmasına çaba gösterilmesi yönünde sürdürmektedir. Dolayısıyla İran'ın Irak'a yönelik izlediği politikada dini araçlar siyasi projesine hizmet etmektedir.

3.2.2.3.1. Devrim İhracı Politikası

İran 1979 yılında gerçekleşen İslam devriminden sonra Şiiliği ülkenin dış politikasına önemli bir araç olarak getirmiş, "devrim ihracı" politikası ciddi bir şekilde takip edilmeye başlanmıştır. İran dış politikasında dini özelliklerin ön plana çıktığı ve rejimin diğer ülkelere devrim ihracının hedeflediği bir dönem olmuştur.²⁹² Bu bağlamda Irak toplumunda yüzde 60-65 arası oranında nüfusa sahip olan Şiiler, İran'ın "devrim ihracı" politikası doğrultusunda önemli bir konum olarak nitelendirilmektedir.

İran ve Irak iki Müslüman ülkedir ve hükümet ve iktidarı Müslümanca yönetilmektedir. Bu gerekçeler dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkiler daha güçlü olmuş, karar vericilerini de etkilemiştir. Özellikle de İran Anayasasının 251. maddesine dayanarak "*İran dış politikası Müslümanların bütün haklarını savunmak, otorite güçleri karşısında uyum sağlamak ve savaşmayan taraflar ile barış içinde olan ilişkilerin*" üzerine kuruludur. Buna ek olarak 451. maddede de "*İran İslam Cumhuriyeti, dünyanın herhangi bir noktasında zalim güçlere karşı ezilenlerin meşru mücadelesini destekler ve aynı zamanda diğer halkların işlerine karışmaz*" ifadesi yer almaktadır.²⁹³ Şii mezhebi üzerine şekillenen İran devleti Irak'ta da yüksek bir oranı oluşturan Şiiler yönünden önemli bir konuma sahiptir. İran İslam Devriminin hedeflerinden biri başlangıçtan beri İslam ideolojisini ve özellikle de Şiilik mezhebini yaymaktır. İran, bu hedefin üzerinde ısrarcı bir tavır sergilemekte, din adamları ve muhafazakâr dinciler üzerine ideolojik bir şekilde yansıtılmaktadır.²⁹⁴

Devrimin ilk zamanından itibaren İran, devrimini ihraç etmeye çalışmıştır. İran Anayasasının 154. maddesi ile resmiyet kazanan devrim ihracı politikası, Dışişleri Bakanlığı

²⁹² Yurdukurban, İ. (2007). *Devrim Sonrası İran Dış Politikası (1979-2005)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 15.

²⁹³ Hasan, A. (2017). "Asar'ul Mutagair El-İrani Ala Müstekbel Dewır Iraq El-Eqlimi (İran'ın Irak'ın Bölgesel Rolünün Geleceği Üzerindeki Etkisi)". *ANKASAM Araştırma Dergisi*, 1(2), 157.

²⁹⁴ İzniştan, Nayits, ve Ali, a.g.m, 148.

bünyesinde kurulan Ortadoğu'daki Şiileri desteklemek suretiyle hayata geçirilmeye çalışılmıştır. İran; bu bağlamda Müslüman ülkelerdeki büyükelçiliklerini kullanarak, çeşitli resmi ve gayri resmi politikalar yürütmüştür.²⁹⁵ Dolayısıyla İran'ın dış politikasının Şii merkezli oluşu içsel dinamiklerinin ve devrim ideolojisinin sınır ötesine yayılması, dış politikaya yansımaktadır. İran devrim sonrası kimliğini Şiilik üzerinden inşa ettiğinden dış politikasında Şii merkezli bir yaklaşımı benimsemektedir. Devrim ideolojisiyle şekillenen İran'ın dış politika ilkelerinin, devrim ihracı politikası şeklinde bir arka planının olması bölgedeki Şii halk tarafından benimsenmiştir.²⁹⁶

Genel olarak İran-İrak ilişkilerinin gerginleşmesi, özellikle 1979 yılından sonra önemli nedenlerinden biri, İran'ın Iraklı Şii'lere verdiği maddi ve manevi desteğidir. 2003'te Irak'ta Baas devrildikten sonra "devrim ihracı" politikası bağlamında Irak, İran için bir anahtar ülke haline getirilmiştir. İran'ın yayılcı Şiilik politikasının 2003'ten sonra bölge düzeyinde güçlendirilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Irak üzerine İran bölgede bir Şii hilali kurmak hedefi ile düzenli bir şekilde çalışmaya başladı. Şii hilali projesi; Ortadoğu bölgesinde Şii çoğunluğunun ya da güçlü olan Şii azınlıklarının bulunduğu bölgeyi tanımlayan jeopolitik bir terimdir. Ürdün Kralı Abdullah tarafından dile getirilen Şii hilali kavramı; Sünni Arap ülkelerinin İran tarafından kuşatıldığı yönündedir. Şii hilali projesine göre bölge ülkelerinde yaşayan Şii'lerin birlik ve beraberliği amaç edinilmiştir.²⁹⁷ 2011 yılında Arap Dünyasında ortaya çıkan ayaklanmalar ile birlikte İran'ın bölgesel siyasetinde Şii'lerin desteklenmesi daha yoğunlaşmış ve iş birlikleri doğrultusunda görüldüğü gibi; Irak, Suriye, Yemen ve diğer Körfez ülkelerinde yaşayan Şii'ler birlikte bir politika izlemiş oldu.²⁹⁸

²⁹⁵ İnternet: Kaya, E. ve Vural, H. (2012). "İran Dış politikasında Tehdit Algılar ve Dinamikler". *Uluslararası İlişkiler Portalı*, <http://www.uiportal.net/iran-dis-politikasinda-tehdit-algilari-ve-dinamikler.html>. 22 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁹⁶ Çelik, K. (2016). "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış". *Bölgesel Çalışmalar*, 1(1), 266.

²⁹⁷ Sinkaya, B. (2007). "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran". *Avrasya Dosyası*. 13(3), 41-42.

²⁹⁸ Karabulut, B. (2017). "Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu'nun Güvenlik Dengelerinde İran'ın Rolü". *Uluslararası İran Türkleri Düşünce Platformu 2. Kitap. Tarihi, Edebiyet ve Siyasetiyle Düünden Bugüne İran Uluslararası Sempozyumu*, Gazi Üniversitesi/ Ankara, 75-76.

3.2.2.3.2. İran Yanlısı Iraklı Şii Din Adamlarının Velayet-i Fakih Teorisini Yayma Girişimleri

Velayet-i Fakih teorisi Ayetullah Humeyni tarafından formüle edilmiştir. Bu yaklaşımı savunanların düşüncesine göre; Hz. Muhammed'in tüm yetkileri (hükümet kurmak, devlet başkanlığı yapmak ve halk üzerinde bütün yetkilere sahip olmak) vefatından sonra imamlara devredilmiştir. Şii düşüncesine göre; Hz. Muhammed'in ölümünden sonra tüm yetkileri Hz. Ali'ye devredilmiş ve Hz. Ali de Hz. Hasan'a sonra Hz. Hüseyin'e daha sonra "On İki"²⁹⁹ imama en son olarak da Hz. Mehdi'ye ve şimdi Hz. Mehdi'nin temsilcisi konumunda olan ve Velayet-i Fakih eden kişiye devredilmiştir. Humeyni'nin inşa ettiği bu görüş 1979'da İran İslam Devrimi'nden sonra sadece İran'da uygulanmaktadır ve İran anayasasına göre en üst makam olarak tanımlanmıştır.³⁰⁰

Şiiliğin On İki imamın türbelerinden Irak topraklarında bulunan Hz. Ali Necef'te, Hz. Hüseyin Kebela'de, Musa El- Kazımi ve Muhammed El- Taki Bağdat'ta, Hasan El-Askeri ve Ali El-Naki Sammera'da Şii inancı için önem arz etmektedir. Dolayısıyla Irak toprakları sadece İran Şii'leri için önemli değil, dünyanın tüm Şii'leri açısından kutsal bir mekân olarak görülmekte, İran'ın dini stratejisinin bir kapısı olarak nitelendirilmektedir.³⁰¹

²⁹⁹ 12 İmam: Şii düşüncesine göre; 12 imam anlayışı ise sırasıyla şunlardan oluşturmaktadır :Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ali Zeynel Abidin, Muhammed El-Bakır, Cafer El-Sadık, Musa El-Kazım, Ali El-Rıza, Muhammed El-Taki, Ali El-Naki, Hasan El-Askeri ve Muhammed El-Mehdi. Şii anlayışında son imam olan Muhammed Mehdi'nin ölmediği ve yeniden dünyaya gelip insanlığa doğru yolu göstereceği savunulmaktadır.

³⁰⁰ Şahin, M. (2006). "Şii jeopolitiği:İran için Fırsatlar ve Engeller". *Akademik Ortadoğu*, 1(1), 45.

³⁰¹ İnternet: Merkez El- Eşaa'ul İsamî. "Ayine Takau Kubur'ul Aima İsna Ashar (On iki imamın mezarları nerededir?)". Merkez El- Eşaa'ul İsamî Lidirasat Ve'l Bahus'ul İslamiah, <https://www.islam4u.com/ar/almojib>. 20 Mart 2018'de alınmıştır.

Çizelge 3.6. Şii İmamının türbeleri³⁰²

Sayı	İmamların İsmi	Türbeler
1	H.z Ali	Necef – Irak
2	H.z Hasan	Medine – S. Arabistan
3	H.z Hüseyin	Kerbela – Irak
4	Ali Zeynel Abidin	Medine – S. Arabistan
5	Muhammed El-Bakır	Medine – S. Arabistan
6	Cafer El-Sadık	Medine – S. Arabistan
7	Musa El-Kazım	Bağdat – Irak
8	Ali El-Rıza	Meşhed – İran
9	Muhammed Ali El-Cevat	Bağdat – Irak
10	Ali El-Naki	Samerra – Irak
11	Hasan El-Askeri	Samerra – Irak
12	Muhammed El-Mehdi	-----

"1979 yılından sonra İran dış politikasında "Velayet-i Fakih" terorisinin dış politikaya uyarlanmasıyla şekillenen İslami birlik ve hedefleri olan bir dış politika anlayış hâkim olmaya başlamıştır. Velayet-i Fakih terorisinin temellendirdiği İran dış politikası Şii İslam'ı üzerine bina edilmiştir. Devrim sonrası İran dış politikası bu şekliyle İslam coğrafyasıyla ilişkilerde en belirleyici unsur olmuştur."³⁰³ Dış politikasını iki araç üzerinden inşa eden İran'ın bu politikasının iki nihai hedefi vardır. Bunlardan ilki Dünya Müslümanlarının koruyucusu, savuncusu ve önderi olarak kendisini tanımlayarak Müslümanların temsilcisi sıfatıyla politik sahnede yer almaktır. İkinci husus ise İran'ın ulusal varlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasıdır. İran'ın siyasal elitleri rejimin devamlılığı ve toprak bütünlüğünün bu yolla garanti altına alınacağı düşüncesine sahiptirler. Bu görüşü biraz daha detaylı ifade etmek gerekirse İran ulusal çıkarlarını ülke toprakları dışında belirleyerek gündemi iç yapısından ve iç siyasal gelişmelerden muaf tutmayı

³⁰² İnternet: Merkez El- Eşaa'ul İsamî. "Ayine Takau Kubur'ul Aima İsna Ashar (On iki imamın mezarları nerededir?)". Merkez El- Eşaa'ul İsamî Lidirasat Ve'l Bahus'ul İslamiah, <https://www.islam4u.com/ar/almojib>. 20 Mart 2018'de alınmıştır.

³⁰³ Şahin, M. (2007). "İran Dış Politikasının Dini Retoriği". *Akademik Ortadoğu*, 2(2), 10.

amaçlamaktadır. Dolayısıyla ulusal çıkarları ve tehditleri sürekli kendi bünyesi dışında ele aldığından bu bağlamda bir aidiyet yaratarak kimlik inşasını sürdürülebilir kılmaktadır.³⁰⁴

İran, Baas rejimi ortadan kaldırıldıktan sonra Irak'a yönelik izlediği politikaya göre; Iraklı Şii din adamlarının Velayet-i Fakih teorisini yayma girişimleri başladı. Bu bağlamda İran Necef'teki Şii mercinin rolünün zayılatılması ve Velayet-i Fakih teorisinin Iraklı Şiiler tarafından benimsenmesini amaçlamaktadır. Bilindiği gibi Irak'taki Necef ve Kerbela kentleri gibi Şii inancı açısından İran'daki Kum şehrinden daha kutsal kabul edilmektedir. Aynı zamanda Iraklı Şii din adamları Velayet-i Fakih teorisini İranlı din adamları gibi kabullenmemekte ve bu noktada bir çekişme olduğu muhtemeldir. Bu bağlamda İran, Irak'ın Necef şehrinde Şii mercinin karşısında diğer yerlerde Şii din adamları yetiştirmeye çalışmaktadır.

İran, İslam Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisi içinde yer alan Kum'da eğitilen din adamlarının, Necef'in Şii din adamların göreceli olarak politik olmayan "süküt" geleneği konusunda eğitilen din adamları üzerinde üstünlüğünü sağlamak için çalışıyor.³⁰⁵ İran, 1979'da gerçekleşen devrimden sonra bu amaca ulaşmak için büyük çaba göstermektedir. Bu noktada, Irak'ta Şiiler arasında yeni bir akım başladığı ve Iraklı Şiilerin, Velayet-i Fakih teorisini benimsemeye davet edilmeye başlandığı görülmektedir. İran'ın dini lideri Ali Hamaney'in, Velayet-i Fakih teorisini benimsememesinden dolayı Irak'taki Necef merkezli dini otoritenin yerini almasına çaba göstermektedir. İran'dan doğrudan destek alan Şii partiler ve milis grupları bu propagandayı yürütmektedir.³⁰⁶

İran'ın Iraklı Şii din adamlarının Velayet-i Fakih teorisini yayma çabalarıyla ilgili en son verilen bilgilere göre; İran'ın din adamlarının Necef havzasında rolünü artırması ile birlikte Hamaney ve Velayet-i Fakih teorisini benimseyen din öğrencilerinin sayısı 13 bin olarak kaydedilmiştir.³⁰⁷ Buna ek olarak İran, İran asıllı Ayetullah Mehmud Şahrudi'nin Iraklı Şii din adamı Ali Sistani yerine atanmasını sık sık gündeme getirmektedir. Bu

³⁰⁴ Çelik, a.g.m, 264-265.

³⁰⁵ Eisenstadt, a.g.m, 2010.

³⁰⁶ Ali, A. (2016). "Irak'ta Şiiler Arasındaki Muhtemel Çatışmalar ve Öngürüler". *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 40, 8.

³⁰⁷ İnternet: Derviş, B. (2015). "Ekonomist: Hal Tusaitaru Iran Ala El-Necef Baada El-Sisani (Ekonomist: İran Sistani'den sonra Necef'i kontrol ediyor mu?)". 21 Arabi, <https://arabi21.com/story/876959>. 24 Mart 2018'de alınmıştır.

bağlamda Şahrudi'nin Irak'taki din okullarını ziyaretleri ve faaliyetleri giderek artırıyor.³⁰⁸ Şahrudi'nin dışında da Kum kentinde yaşayan diğer bir önemli Şii din adamı ve Asaib Ehlülhak grubunun dini yüksek mercii olan Kazım El-Hairi, bazı Irak Şii milisleri ve din adamları tarafından belirleyici bir şekilde desteğini kazanmıştır.³⁰⁹ Bunlara ilaveten İran'ın özel sektör veya devlet kurumları üzerinde etkisi giderek artmakta ve Kerbela ve Necef kentlerinde Şiiilerin kutsal mekanlarının çoğu İran tarafından kontrol edilmektedir.

3.2.2.3.3. Necef-Kum Rekabetinin İran'ın Irak Politikasına Etkisi

Şiilik Hz. Muhammed'in vefatından sonra bir mezhebî yapı olarak ortaya çıkmıştır. Şiiilerin asıl merkezi Irak toprakları içinde bulunan Necef kentidir. Ardından İran'ın Kum kentinin Şiiiler için önemli bir dini merkez haline gelmesi de Şiiliğin İran'da yayılmasından sonraki dönemdedir. Böylece Kum şehrini dini egemenliğe bağlama önemli ve büyük bir din simgesi haline getirmeyi amaçlamaktadır. Bu gelişmeler de 1979'da İslam devrimi sonrası ortaya çıkmış oldu. Şiilikte iki önemli merkez vardır; 1. Necef Dini Okulu 2.Kum Dini Okulu.³¹⁰

Necef Dini Okulu; "Tüm dünya Şiiilerinin en önemli ziyaret ve kutsal mekanlarından birisidir. Hz. Ali'nin şehit olduğu zamana kadar Necef fazla tanınmış bir şehir değildir. Hz. Ali'nin türbesinin burada bulunması Necef şehrinin hızla tanınmasınaneden olmuştur. Şii din alimlerinden Şeyh Nasradin Tusi'nin Bağdat şehrinden Necef şehrine göç edip yerleşmesinden sonra dinî okullar kurulmuş ve Necef, Şii dünyasının merkezi konumuna sahip olmuş ve Şii ekolu burada şekillenmeye başlamıştır."³¹¹ Necef'teki dini okulu düşüncesinde siyasete uzak durulması ve siyasete karışımamanın tercih edilmesi en önemli özelliğidir. Necef, Kum havzasına karşı Arap Şiiliğini temsil eden dini ilim havzasıdır ve bugün de Şii dünyasının en önemli ilim merkezlerinden biri olmayı sürdürmektedir.

Kum Dini Okulu; "Kum şehri İran'da Şii mezhebini kabul eden ilk şehirlerden biridir. Kum şehri 1979 İslam devriminden itibaren Şiiilerin nezdinde önemli bir konuma

³⁰⁸ Bişe, B. (2017). "Iran Tenafus Ala Zaama El-shia fi El-Iraq (İran Irak'ta Şii liderliği için yarışıyor)". **Sahifat El-Arab El-Lendeniah**, No. 10807, 6.

³⁰⁹ İnternet: Sahifat Shark'ul Avsat. (2017). "Sinaryohat Ma Baada El-Merjiah El-Sistani: Qaraat Deeniah ve Siyasiah (Sistani referansından sonra senaryolar: Dini ve Siyasi Okuması)". *Shark'ul Avsat*, <https://aawsat.com/home/article/830146>. 24 Mart 2018'de alınmıştır.

³¹⁰ Şahin, (2006). a.g.m, 46.

³¹¹ Şahin, (2006). a.g.m,46.

sahip oldu. İmamların hayatta olduğu dönemlerde imamların nezdinde Şii düşünceyi kabul eden ve bu doğrultuda eğitim gören İranlı öğrenciler söz konusu Şii mezhebi yaymak için Kum şehrini tercih etmişlerdir. Bu bağlamda Kum şehrinde dini okullar açmışlardır. Ardından Kum şehri, Şiilik inancının önemli bir merkezi olma niteliğini gün gittikçe gerek Şii âlimlerin buraya göçü ile gerekse de yetiştirdiği Şii öğrencilerin sayısındaki artışla pekiştirmiştir.³¹² Kum Dini Okulu Velayet-i Fakih yaklaşımını ortaya koymasıyla başlamıştır.

Necef ve Kum havzası arasındaki en ciddi sorunlardan biri Velayet-i Fakih terorisini ile ilgili farklı arayışlardır. Bu bağlamda Kum şehrinde yetişen Ayetullah Humeyni'nin Velayet-i Fakih yaklaşımı "sükût" ekolünün aksine, din adamlarının siyasetin dışında kalmasını değil, tam tersine din adamlarının devlet işlerinin yönetilmesi ve siyasete katılımını öngürmüştür. Kısaca Humeyni'nin siyasi düşüncesi şöyle toparlanabilir; din ile siyaset arasındaki yakın ilişkiler mevcut olduğundan bunları birbirinden hiçbir şekilde ayırmak mümkün değildir.³¹³

"Humeyni'nin Velayet-i Fakih yaklaşımına karşılık Necef'teki Şii din adamlarının bu konudaki düşünceleri farklıdır. Velayet-i Fakih doktrinine karşı çıkan isimlerden birisi de Necef'te yine İran asıllı Ayetullah Uzma Ebul Kasım el-Hui idi. Humeyni ile Necef sürgün yıllarından tanışıyordu ve Şii dünyasının o dönemdeki en saygın ismiydi. Ayetullah Hui de siyasete karışmamayı, "sükût" geleneğinin sürmesini savunuyor ve Velayet-i Fakih uygulamasına karşı çıkıyordu. Hui, fakihin otoritesinin siyasi alana uzatılmayacağını ve ulemanın etkisinin tek fakihte toplanamayacağını iddia ediyordu. Hui, 1992'de vefat edinceye kadar da bu fikrini savundu. Hui'nin yerine yıllardır talebesi olan Büyük Ayetullah Ali el-Sistani geçti. Hui'nin, Lübnan'dan Bahreyn'e taraftarı olan mukallidler de Sistaniyi merci-i taklid olarak kabul ettiler. Sistani de hocası Hui gibi, Velayet-i Fakih anlayışına karşı çıkanlardan önemli bir isimdir."³¹⁴ Günümüzde de İran'daki rejim ile Sistani arasında devlet yönetimi ve siyaset konusunda ciddi uyuşmazlıklar mevcut olduğu söylenebilir.

Son zamanlarda Necef ve Kum arasındaki rekabet izlendiğinde; Necef şehrindeki Şii din adamı Afgan asıllı alim Ayetullah Muhemmed İshak Feyyaz, İranlı âlimlerin devlet ve

³¹² Üstüntaş, a.g.m, 69

³¹³ Başyurt, E. (2005). "Şii Ekseni Canlanıyor". *Aksiyon*, No.533. <http://www.tr.islamic-sources.com/mag/1938/>. 23 Mart 2018'de alınmıştır.

³¹⁴ Başyurt, a.g.m, 3.

siyaset ile çok yakın ilişki içinde olmasına sert tepki göstererek din adamlarının bağımsızlığının tehlikeye düşürüldüğünü belirtti. Din adamlarının bağımsızlığını tehlikeye düşüreceğini vurgulayan Feyyaz, İran'ın dini merkezi sayılan Kum kentindeki Şii ulemanın bağımsızlığı konusunda tedbirler alınması gerektiğini ifade etti.³¹⁵ Bu nedenle Ayetullah Sistani ve Ayetullah Humeyni'nin 1979'da İran'da İslam Cumhuriyeti kurulması sırasında aralarında ciddi bir rekabet olduğu rahatça söylenebilir ve bu rekabet de o zamandan bu yana sürmektedir.

Sonuç itibariyle Şii inancı için önemli olan kutsal mekanların, Nefes ve Kerbala gibi Şii kutsal merkezinin birçoğu Irak'ta bulunması, İran'ın idaresi atında olmaması, İran rejiminin geçmişten beri problem ettiği ciddi bir meseleydi.³¹⁶

3.3. IRAK'IN GELECEĞİ VE İRAN'IN ROLÜ

3.3.1. Irak'ın Geleceğine Yönelik Muhtemel Senaryolar

Irak'ta 2003 Baas rejimin ortadan kaldırılmasından sonra hem ülke düzeyinde hem de bölgesel düzeyde ülkenin geleceği en çok tartışılan meselelerden biridir. Baas rejiminin yıkılmasından itibaren uzmanlar ve yazarlar tarafından Irak'ın geleceğine dair olası farklı senaryolar ortaya konulmuştur. 2003'ten itibaren başlayan dönem ülkenin parçalanmış modeli veya Federal sistemi en çok üzerinde durulan konular olarak görülmüştür. Son dönemlerde ülke topraklarının büyük bir kısmı IŞİD'in elinden kurtarılmasından sonra farklı dinamikler ve gelişmeler getirilmiştir. Yani IŞİD'in zayıflamasından sonra ülkenin iç durumunun önceki dönemlere göre daha farklı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü bir taraftan Irak'taki merkezi yönetimi dışarıdan özellikle İran'dan aldığı siyasi ve askeri desteği ile ülkenin parçalanmış veya federal sisteminin yerine merkezi yönetiminin güçlendirilmesi söz konusu olmuştur. Diğer taraftan da şimdi Irak'taki dinamikler ve yaşanan gelişmeler daha çok merkezi yönetime devredilmiş gibi görünüyor. Dolayısıyla bugünkü mevcut şartlar altında ülkenin parçalanmış modeli veya federal sistemi olasılığı pek

³¹⁵ İnternet: (2018). "Iraklı Şii Alimlerden İranlı Alimlere Eleştiri". <http://www.haber7.com/dunya/haber/2566555-irakli-sii-alimden-iranli-alimlere-elestiri>. 24 Mart 2018'de alınmıştır.

³¹⁶ Demir, Y. (2017). "İran'ın Bölge ve Bölge Dışı Ülkelere Yönelik Kullandığı Silahlar". Uluslararası İran Türkleri Düşünce Platformu 2. Kitap. *Tarihi, Edebiyet ve Siyasetiyle Düünden Bugüne İran Uluslararası Sempozyumu*, Gazi Üniversitesi/ Ankara, 235

göndeme gelmeyecektir. Sonuç itibariyle, yaşanan gelişmeler ışığında ülkenin geleceğine dair öngörülen senaryolar şunlardır;

1. Irak'ın Kaybettiği Topraklarını Geri Alması:

2014 Haziran ayında Irak topraklarının önemli bir kısmı IŞİD tarafından ele geçirilmiş ve ülkenin toprak bütünlüğünün ciddi tehditlerle karşı karşıya gelmesiyle birlikte Bağdat'taki merkezi yönetim giderek zayıflamıştır. Üç sene Irak topraklarının bir kısmı IŞİD'in kontrolü altında kaldıktan sonra 2016 Ekim ayında bu toprakların geriye alınması için operasyon başlatmıştır. Irak Devleti dışarıdan aldığı destekle aylar süren operasyon sonunda ülkenin kaybettiği toprakların çoğunu geri aldı. Ülkenin kaybettiği toprakların geri alınmasından sonra Bağdat merkezi yönetimi toprak bütünlüğü konusunda çabalar harcamaktadır. Dolayısıyla ülkenin geleceğine dair olası senaryolardan birisi ülkenin bir yandan IŞİD tarafından istila edildiği bütün toprakların öbür yandan da kaybettiği diğer toprakların tümünü Irak merkezi yönetiminin geri alması söz konusudur. Özellikle IKBY'nin Irak'tan bağımsızlığını oylamak üzere 25 Eylül 2017'de gerçekleştirilen referandumdan sonra Irak'ta Bağdat merkezi hükümetinin, ülkenin kuzeyinde IKBY kontrolünde olan tartışmalı bölgeleri geri almasından sonra bu senaryo gündeme getirilmiştir. Bu gelişmelerden sonra ülkenin geleceği ile ilgili en çok tartışılan konu ülkenin toparlanması ve daha demokratik bir şekilde yürütülmesinin sağlanacağı söylemi yapılmaktadır.³¹⁷

2. Ülkenin Etnik ve Mezhepsel Yapısının Birleştirilmesi ve Milli Gücün Artırılması:

Irak'ın geleceğine ilişkin diğer önemli senaryolardan biri ülkedeki etnik ve mezhepsel yapının birleştirilerek milli gücün artırılması yönündedir. Irak topraklarının IŞİD'den kurtarılmasından sonra Bağdat'taki merkezi yönetim güçlenmiş ve ülkenin toprak bütünlüğü konusunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu senaryoya göre; gelecekte ülkenin tüm toprakları Irak merkezi gücünün altında olacaktır.

³¹⁷ Muntazran, J. ve Kurbani, S. (2017). "Sinariyohat Emam Müstekbel'ul Iraq ve Tehlil Rüya El-Qanuniah ve Dewliah vel Emniat Licumhuriyet İslamiat Fil Iran (Irak'ın Geleceği İçin Senaryolar.... İran İslam Cumhuriyeti'nin yasal, uluslararası ve güvenlik vizyonunun analizi". *Al-Bayan Center for Planning and Studies*, 21.

3. Irak'ın Parçalanması Senaryoları

Yukarıda Irak'ın geleceğine binaen senaryolar yürütülmesine rağmen Irak'ın parçalanmasına yönelik senaryolar da göz ardı edilmemelidir. Irak'ın muhtemel geleceğine yönelik kurulan bu senaryolar, ülkenin etnik ya da mezhepsel temelde ikiye veya üçe bölünebileceği öngörüsünde bulunmaktadır.

İkiye Bölünme: Irak'ın ikiye bölüne senaryosu, ülkenin etnik yapısından kaynaklanmaktadır. Bu senaryoya göre; Irak'ın etnik temelde Arap ve Kürt devlete sahip olarak ikiye parçalanabileceği öngörülmektedir.

Üç Bölünme: Irak'ın geleceğine dair üçe parçalanması ihtimali ülkenin coğrafi yapısından kaynaklanan bir senaryodur. Bu senaryoya göre; Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti, güneyinde bir Arap Şii devleti ve üçüncüsü olarak da bir Arap Sünni devletinin ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir.

3. Üç Federal veya Konfederasyon Bölgesi: Irak topraklarının üç devlete bölünme muhtemel senaryosu olmasına rağmen de bazı düşüncelere göre; ülkenin toprakları üç federal veya konfederasyon bölgeye ayrılacağı ve bir merkezi yönetim tarafından yönetileceği olasılığından bahsedilmektedir.³¹⁸

4. IKBY ve Sünnilerin Merkezi Yönetim ile Arasındaki Çatışmaların Şiddetlenmesi

Baas rejimin yıkılmasından sonra Irak'ta etnik ve mezhepsel çatışma en dikkat çeken konulardan biri idi. Irak'ta, Şii-Sünni arasındaki yaşanan mezhepsel çatışmalar ve Arap-Kürt arasındaki etnik çatışmalar Irak'ın iki ciddi sorunu olarak görülmektedir. Özellikle Nuri El-Maliki başbakanlığının ikinci döneminde bu çatışmalar daha da şiddetlenmişti. 2003'ten itibaren görüldüğü gibi bir yandan Bağdat'taki merkezi yönetim ile IKBY arasındaki ilişkiler inişli-çıkışlı devam etmektedir. Diğer yandan Irak merkezi yönetimi ve Sünniler arasındaki yaşanan gerginlikler ülkenin geleceğini etkilemektedir.³¹⁹ Dolayısıyla Irak'ın geleceğine

³¹⁸ Muntazran, ve Kurbanı, a.g.m, 22.

³¹⁹ Sansal, P. (2014). "Make or Break: Scenerios for the Future of Iraq". *The Polish Institute of International Affairs*, 89(684), 1. https://www.pism.pl/files/?id_plik=17648. 28 Mart 2018'de alınmıştır.

ilişkin olası senaryolardan biri Bağdat'taki merkezi yönetim ile Kürtler ve Sünniler arasında çatışmaların yeniden şiddetlenmesi ve iç savaşın ortaya çıkmasıdır.

3.3.2. İran'ın Irak'taki Siyasi Geleceği

İran ve Irak diğer komşu ülkeleri ile kıyaslandığında görülmektedir ki; Irak ile en çok ortak stratejik ve manfaatlari olan ülke İran'dır. Irak'ın jeopolitiği ve toprak bütünlüğü herhangi bir tehditle karşı karşıya kalırken, doğrudan ya da dolaylı olarak İran'ın jeopolitiğini ve ulusal güvenliğini de derinden ilgilendirmektedir. Özet olarak diyebiliriz ki İran, Irak'ta 2003'ten bu yana olduğu gibi ülkenin siyasi geleceğinde de kendine yakın olan müttefik Şii dini grupların ve siyasi partilerin itkidarda kalması için desteklerini sürdürmektedir. Bunun için de Tahran siyasi bir rol oynayarak Irak siyasetinde de oynayan aktörlerin arasında bir denge sağlamak ve İran'ın Irak'taki rolüne karşı çıkmayacak bir şekilde senaryolar yürütülmesini amaçlamaktadır. Buna ek olarak görülüyor ki bir taraftan İran, Bağdat hükümetinin ne Tahran'dan bağımsız bir şekilde yönetilmesi ne de diğer bölgesel Arap ülkeleriyle ilişkilerinin Tahran'dan bağımsız bir şekilde tavır sergilemesini istemektedir.³²⁰

Irak'ın geleceğine dair senaryolara göre; İran'ın Irak siyasi geleceğinde de rolü artırılabacaktır. Birinci senaryo, Irak'ın kaybettiği tüm toprakları merkezi yönetimi altında olunca İran'ın stratejisinden yararlanacaktır. Bu senaryonun gerçekleşmesi halinde İran'ın hem Irak'taki nüfuz artışı hem de bölgedeki rolü açısından önemli bir avantaj olarak görülmektedir. İkinci senaryo, Irak'ın etnik ve mezhepsel yapısının birleştirilmesi ve ülkenin milli gücünün artırılmasının sağlanması durumunda da İran'ın Irak'taki siyasi rolünü güçlendirmektedir. Çünkü bu senaryo Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve ülkenin parçalanma projesini engellemektedir. Aynı zamanda İran'ın Irak siyasetinde en önemli stratejisi ülkenin parçalanmasını engellemektir. Üçüncü senaryo, Irak topraklarının parçalanma ihtimali İran'ın ulusal güvenliği ve bölgesel stratejisine en büyük zararı verecektir. Bilindiği gibi 2003'ten itibaren Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması doğrultusunda İran için vazgeçilmez bir strateji olarak görülmektedir. Çünkü bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda İran'ın Irak stratejisi bozulacaktır. Dördüncü senaryo ise Irak'ın geleceğinde bir taraftan Bağdat merkezi yönetimi ile Kürtler arasındaki ilişkilerde

³²⁰ Merkez El-Khalij'ul Arabi Lildirasat'ul İraniyah, (2016, Dec.). "El-Taqrir'ul Istrateji Nesf'ul Senewi El-Ula (Yıl Yarısı Strateji Raporu)". *Arap Körfez Merkezi İran Araştırma Yayınları*, 136-137.

çatışmaların genişletilmesi, diğer taraftan da Bağdat merkezi yönetimi ile Sünniler arasındaki gerginliklerin yine ortaya çıkması öngörülmektedir. Bu senaryo İran için büyük bir engel olarak nitelendirilmektedir. Çünkü Irak'taki etnik ve mezhepsel çatışmalar genişledikçe Bağdat merkezi yönetimi zayıflamakta, ülke topraklarının parçalanmasına yol açacak ihtimal yükseltmektedir.

Sonuç itibariyle, akademik araştırmaların, uzmanların düşüncesi ve Irak'taki yaşanan siyasi gelişmelere göre; İran Irak siyasi geleceğindeki rolüne devam etmektedir. İran'ın Irak siyasi geleceğinde rolünün artırılması da şu nedenlerden kaynaklanmaktadır:

1. Irak toplumunun %60-65'ini oluşturan İran'a yakın müttefik Şiiiler önceki dönemlerde olduğu gibi gelecekte de önemli bir unsurdur. Irak'taki demokratik bir sistem içinde İran'a yakın olan Şiiiler çoğunluk olarak çıkacaklardır.
2. 2003'ten sonra Irak'ta, İran diğer bölgesel güçlere göre; daha planlı ve düzgün bir şekilde stratejisini yürütmekte ve Irak'ta İran'ın etkisi tüm alanlarda açık ve net bir şekilde görülmektedir. İran, Irak siyasi geleceğinde nüfuz artışı doğrultusunda çabalarına odaklanıp çalışmalarını sürdürmektedir.
3. 2014 Haziran ayı sonrası Irak'ta Şii merciinin fetvasıyla kurulan Şii milis grup olan Haşdi Şabi'ye İran en büyük destekçi oldu. Şimdi bu milis gruplar Irak'ın siyasi sahasında önemli bir aktör olarak rolünü oynamakta ve İran, bu milis grupların siyasete girmesini istemektedir. İran'ın desteğiyle Irak'ta önümüzdeki 12 Mayıs 2018'de yapılan genel seçimlerde yer alacak Şii milis gruplardan bir ittifak "Fetih"³²¹ adı altında kurulmuştur. Irak'ın siyasi geleceğinde bu Şii milis grupların siyasete girmesini isteyen İran kendi çıkarlarını ve ulusal güvenliğini daha sağlamlaştıracak bir şekilde korumaktadır.
4. Bilindiği gibi Irak'ta ortaya çıkan terör örgütü IŞİD İran'ın çıkarları doğrultusunda önemli bir fırsat sunmuştur. Bu İranlı yetkililer tarafından defalarca dile getirilmiştir. İran, IŞİD'e karşı mücadelede Irak'a verdiği geniş

³²¹ Fetih İttifakı; Irak'ta 12 Mayıs 2018'de yapılacak seçimlere katılmak için Badır Örgütü Başkanı Hadi El-Amiri liderliğinde Haşdi Şabi'nin içindeki Şii milislerden oluşturmaktadır. Bu ittifak içinde Asaib Ahlülhak, Badır Örgütü ve İYYK yer almaktadır. **Ayrıntılı Bilgi için bkz.** Arif, B. (2018, March). "Rol u Karigary Iran Le Halbızhardınakani Dahatuy Iraq (İran'ın, Irak'ın Gelecek Seçimlerindeki Rol ve Etkisi)" *Kurdistan Conflict & Crisis Research Center (KCCRC)*, Süleymaniye. NO. 14.

kapsamlı askeri ve lojistik destek iki ülke arasında gelecekteki askeri işbirliğinin genişletilmesi doğrultusunda büyük önem taşımaktadır.

5. İran'ın Irak siyasi geleceğinde rolünü güçlendirmesi ile ilgili göz ardı edilmemesi gereken diğer bir husus ise Irak ve Suriye arasındaki Musul'un IŞİD'den kurtulmasının ardından bir bağlantı kurarak Esed rejimine askeri ve lojistik desteği ulaştırmasını kolaylaştırdı. Söz konusu husus; İran'ın sadece Irak siyasi geleceği için değil, tüm bölge geleceğinde siyasi ve askeri alanlarda önemli bir rol oynaması doğrultusunda stratejik bir avantaj olarak görülmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, İran'ın Irak siyasi geleceğinde rolünü genişletme fırsatlarının olmasına rağmen İran'ın Irak'taki nüfuzuna karşı bazı engeller çıkacağı ihtimali de mevcuttur. Bu engellerin en önemlisi şunlardır:

1. Irak ABD varlığı, görüldüğü gibi 2003'ten bu yana Irak konusunda ABD-İran arasındaki çatışmalar Tahran'ın strtajisine bölgedeki en büyük engel oldu. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de ABD'nin, İran'a karşı politikasının şiddetlenme ihtimali yüksektir ve İran da Irak siyasi geleceğinde kolay kolay rol oynamayacaktır.
2. Sünni ülkeler, İran'ın Irak'taki siyasi geleceğinde nüfuzu artışı konusunda rahatsız olmata; özellikle Suudi Arabistan, Türkiye ve diğer Sünni Arap ülkeler olmak üzere İran'ın Irak'ta Şiiler üzerinde nüfuz artırma çabası, Sünni devletlerin İran'a karşı politika geliştirilmelerine neden olmaktadır.
3. İran'ın Irak siyasi geleceğinde diğer bir engel, Irak Şiilerinin iç çatışma alanı haline gelmesidir. Özellikle Sistani'nin fetvasıyla IŞİD'e karşı savaşan Şii milislerin kurulduktan sonra Şiiler arasındaki çatışmanın daha fazla olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan görüldü gibi 2005 Irak seçimlerinde Iraklı Şiiler bir ittifak dâhilinde seçimlere girerken, 2010 seçimlerinde iki ittifaka bölünmüş, daha sonra 2014 seçimlerinde üç ittifak olmuş ve 2018 Mayıs ayda seçimlerinde de Şiilerin ittifakı üçten fazladır. Burada da İran'ın Irak'taki geleceği için bir engel oluşturma ihtimali vardır.

4. İnan'ın Irak'taki dini araçları başlığında bahsettiğimiz gibi İnanlı Őiiler ve Iraklı Őiiler arasında siyaset ve devlet işleri ile ilgili kabul edilmeyecek kadar farklı dūřünce vardır. İnan İslam Cumhuriyeti'nin meşruiyetini sağlayan Velayet-i Fakih teorisi, Irak'ın Őii lideri Ayetullah Ali Sistani tarafından kabul gōrmemektedir. İnanlı ve Iraklı Őiiler arasında bu konuda çatışma olma imkânı açıktır.
5. Irak'ın siyasi geleceğinde İnan'a karşı engel teşkil edecek hususlardan bir diğeri; Iraklı Kūrtler ve Sūnnilerdir. Bir taraftan Kūrtlerin Irak'tan ayrılma ve bağımsız bir devlet kurma eğilimi kaçınılmazdır. Diğeri taraftan ise Sūnniler de bir yerel yōnetim oluşturmanın ihtimali içindedirler. Her ikisi de Irak'ın toprak bütünlüğü doğrultusunda ciddi tehditlerle karşı karşıya kalacak İnan'ın Irak stratejisi için ciddi bir engel olacaktır.

SONUÇ

"İran'ın Irak Politikasında Kullandığı Siyasi Araçlar: (2003'ten Günümüze)" konulu çalışmamız neticesinde aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

1. Irak jeopolitik ve toplumsal yapısı açısından İran dış ilişkiler stratejisinde önemli bir yer kaplamaktadır. Irakın İran için önemi Irak Devleti'nin 1921'de kurulmasından beri bulunmaktadır. Fakat 1979'da "İran İslami Devrimi" Irak'ın İran için önemini önceki dönemlere oranla önemli ölçüde artmıştır. Bir yandan İran'da İslami Devrimin gerçekleşmesi diğer yandan Saddam Hüseyin'in Irak'taki iktidarın zirvesine geçisi bu iki devlet açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönem "Sekiz Yıllık Irak-İran Savaş Dönemi" olarak adlandırılmıştır.
2. Son kırk yıllık Irak-İran ilişkileri temel iki döneme ayrılmaktadır; birinci dönem İslami Devrim ve Saddam Hüseyin'in ortadan kaldırılmasına kadarki süreçtir. Bu süreçte Saddam Hüseyin bölgede İran'ın ilerleyişini, iktidarını ve etkinliğini sınırlandırmak, kırmak için vargücüyü çabalamıştır. Bu dönem çetin savaş ve çekişmelerle geçmiştir.
1. İkinci dönem ise Saddam'ın Baas rejiminin yıkılması ve halen devam eden süreçtir. Bu dönem İran'ın köklü bir şekilde etkinliğini artırması ve bunu somut bir şekilde ispatlaması sürecidir: Öyleki Irak İran'ın etkinliğini genişletme siyasetinin ilk meydanına dönüşmüştür. Bu genişleme siyaseti buradan farklı alanlara sıçramaktadır. 2003'ten sonra bırakalım Irak'ın İran'ın siyasetine karşı durması; İran stratejisinin parçası, gerçek bir müttefiği haline gelmiştir. Şimdiden Irak bağımsız ve iradeli bir devlet yerine İran'ın bir vilayeti olarak görülmektedir.
2. Son kırk yıla bakacak olursak İran Irak'a nazaran daha fazla atılımda bulunmaktadır. Gerek bölgesel gerekse de uluslararası alanda daha fazla rol kapmaktadır. Her ne kadar 1991 yılına kadar Irak İran'ın sınırlarını geliştirme ve etkinliği artırma siyasetinin önündeki en büyük engel ve cephe olarak dursa da 2003'teki kırılmadan sonra İran'ın elinde bir araç olmaktan kurtulamamıştır.

İran'ın Irak'taki IŞİD ile mücadelede Haşdi Şabi aracılığıyla sürdürdüğü savaş onun Irak'taki etkinliğini artırmış, başat bir aktör olduğu ispatlanmıştır.

3. İran dört temel faktör üzerinden Irak'taki etkinliğini dayatmıştır. Siyasal olarak Irak'taki Şiileri kontrol ederek siyasi karar merkezini ele geçirmiştir. Askeri olarak da 2003'teki kırılmadan sonra Irak karasal toprakları üzerinde bir çok silahlı grup oluşturmuştur. Bu grupların en büyüğü Haşdi Şabi milis gücüdür: Bu gruplar siyasi süreçteki aktif ve etkin bir aktör olarak görülmektedir. İran siyasi etkinliğini artırmak için şimdiden bu Şii milis güçlerini siyasi sürece dahil etmek için her türlü desteği vermektedir. İran Irak'ta önümüzdeki Mayıs ayında gerçekleşecek seçimlere çoğunluğu Şii milis gruplarından oluşan bir liste ile girmeye hazırlanmaktadır. Ekonomik açıdan da İran Irak'taki birçok sektörü ele geçirmiş böylece Irak'a ticari ve ekonomik ortak olmuştur. Dini faktör ise bütün bu faktörlerin en önemlisini oluşturmaktadır. Irak'taki toplumsal yapının çoğunluğu Şiilerden oluşmasından kaynaklı 1979'daki İslam Devriminden sonra bölgesel etkinliğini artırmak için dini-mezhebi çekim noktası haline gelmiştir. İran'ın diğer Arap ülkelere açılması için Irak bir geçiş noktası gibidir. İnançsal açısından Şii mezhebini ve buradaki önemli sembolik türbeleri kendi çıkarları doğrultusunda kullandı.
4. Irak'ta Baas rejimi'nin 2003'te ABD tarafından yıkılması dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu değişim sadece Irak düzeyinde değil bölgesel sorunların büyük değişime yol açmasına sebep olmaktadır. Birçok uzamana göre bu değişim İran stratejisi açısından önemli bir nokta olarak kabul edilmektedir. ABD'nin İran siyasetinin bölgesel en büyük düşmanı olan Irak Baas rejimini yıkarak İran siyasi hedeflerine en büyük hizmeti sunmuştur. Baas rejiminin yıkılmasından sonra İran'ın hem Ira'kta hem de bölgesel olarak ilerleyişi hem ABD hem de bölge devletleri tarafından "bölgesel istikrarın önündeki en büyük tehdit" olarak tanımlanmaktadır. 2003'teki savaştan sonra mevcut durumdan en kazançlı çıkan devletin İran olduğu söylenebilir. Çünkü 2003'ten sonra İran'ın Irak'ta etkinliğini inşa etmek için kapılar açılmış oldu.
5. ABD'nin Irak'ta 2003'ten sonra yürüttüğü politika İran'ın Irak'taki siyasi sürece başat aktör olarak aktif katılmasına yol açmıştır. İran hakimiyetinin Irak'ta güç

kazanmasına yardımcı olan sadece buradaki iç faktörler değildir. Çünkü buradaki ABD siyasetinin doğası gereği Irak'ta iktidar olduğu halde İran yayılmacılığına karşı her hangi ciddi bir tavır gösterememesi İran nüfuzunun Irak'ta artmasına destek olmuştur. İran'ın Irak'ta siyasi partiler kurulmasından desteklediği yapıların iktidara gelişine ve hatta İran'ın Irak'ta IŞİD'e karşı savaşta askeri desteğinin bile önü alınmamıştır.

6. Irak'taki iç değişimden sonra İran Irak'ta mezhepsel siyasi partileri kurarak siyasi sürece katılmış, Şii mezhepsel partilerin İran eksenli kurdukları iktidar bir süre sonra farklı etnik ve inançsal yapıların ötelenmesiyle bu yapıların farklı statüler arayışına girmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Irak'ta karmaşık, belirsiz çözümsüzlüğün derinleşmesine, sorunların şiddete dönüşmesine yol açmıştır. Böylece İran'ın siyasi düşüncesi Irak'ta gerçekleşmiştir. İran bir yandan kurduğu Şii siyasi partiler üzerinden siyasi alandaki hakimiyetini kurmuş diğer yandan kurduğu istihbarat ve diplomatik ataklarla Irak'taki hakimiyet kazanımını daha da pekiştirmiş; Irak'taki nüfuzunu koruyabilmiştir.
7. Şimdiden İran'ın Irak'taki hakimiyeti sınırları aşmıştır. İran'ın Irak'a bu somut müdahaleciliği bir çok bölge ve dünya devletlerini kaygılandırmıştır. Herkesten önce ABD şiddetli bir şekilde Irak hükümetine İran'ın Irak'taki hakimiyetini kaldırmak için baskı kurmaktadır. ABD Irak'ı İran'ın kendi siyasetini pratikleştirdiği ve kendini dayattığı bir alan olmaktan kurtarmaya çalışmaktadır. Fakat Irak İran'dan bağımsız bir şekilde irade olmayı başaramamıştır. Bu da İran ve ABD'nin hem Irak'ta hem de bölgesel çapta çıkar çatışmasına yol açmıştır.
8. Bu araştırmanın diğer bir sonucu da Sunni devletlerinin yekpare net bir stratejinin Irak ve bölgede olmaması İran'ın bunu bir fırsata çevirerek yayılmacılık politikasını Irak'ta gerçekleşmesine sebep olmuştur. Irak'taki Şii yapılanmasının kalkışmasına fırsat doğmuş hakim ve başat bir yapılanma olarak Irak'taki tüm iktidar odaklarını rakipsiz bir şekilde altlarına koymuşlardır. Bu da İran'ın nitelikli güçlü bir plan, program oluşturarak Irak ve Suriye üzerinden Lübnan'daki Şiiilerin kendisine bağlanmasıyla sonuçlanmıştır. Her ne kadar başta Suudi Arabistan olmak üzere Sunni ülkeler İran'ın yayılma

alanlarında İran'ın yolunu kapatmaya çalışsalar da İran Şii eksenini bölgede genişletme çabalarına devam etmektedir.

9. Irak'ı gelecekte çetin bir süreç beklemektedir. Bir yandan IŞİD ile savaşın sonuçları olarak başta Musul ve çevresi olmak üzere büyük bir yıkım ve zarara uğramışken diğer yandan gelecekte başta Haşdi Şabi Şii milis grubu olmak üzere ordunun içinde yer alan bir çok milis grubun kontrol edilmesi ve ulusal bir güce evrilmesi kolay bir iş olarak görülmemektedir. İran'ın Irak'taki müdahaleciliği Şii siyastçileri etkileme ve Şii milis güçlerini desteklemekle devam edecektir. Bu da mezhebi ve etnik çelişki ve çatışmaların derinleşmesine yol açacaktır. Irak asayiş birimlerinin Sünnilere kötü muamelede bulunması halinde; bu da Sünni yerleşim birimlerinde terör örgütlerinin tekrardan örgütlenmelerine yol açacaktır.

KAYNAKLAR

- Abbas, Z. ve Şahin, M. (2017, Temmuz-Eylül). "İran'ın Ortadoğudaki Eli: Kasım Süleymani". *Dış Politika Dergisi*, 1, 188.
- Abdelmoumen, M. (2004). "İran Resem Al-kharitat Jadidat Sharqul Avsat (İran Ortadoğu Haritasını Yeniden Çizmek)". *Mukhtatat İraniyah*, 42.
- Abdulkadir, N. (2008). *Siyaseti Iran Baramaber Bızutnaway Rızgarixazy Netewey Kurd Le Kurdistani Iraq: 1961-1975 (İran'ın Irak Kürt Hareketlerinin Politikası :1961-1975)*. Erbil: Aras Yayınları.
- Abu Al-Gazalah, M. A. (1993). *Harbul Irania Iraquia (1980-1988) "İran Irak Savaşı (1980-1988)"*. Mısır: El-Askenderiye Genel Kütüphane Yayınları.
- Ahmed, N. A. (2012). *Tehlilul Nizamul Siyasi Al-iraq Ba'da 2003 Wafqa Linamuzaj Profisor Divid İstin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Sellahaddin Üniversitesi Hukuk ve Siyaset Bilimler Fakültesi, Erbil.
- Al-aluci, A. (2007). *Iran ve Iraq: Sira' Hüdüd am wucud (İran ve Irak :Sınırlar veya varoluş çatışması)*. Kahire: Darul Saqafiah.
- Al-dagıstani, M. A. (2013) *Al-harb vel Makanatiha fi Fikril İnasni – Dirasat Tehliliyat Limefhumul Harb Wafqal Harb vel Aqidat Al-askariyat*. Aman: Dar Aminat Lineşir vel Tevzii.
- Al-Hamdani, Z.S. (2012). *Siyasat Iran Ticahu Dwalu Mucawir (İran'ın Komşu Devletlere Yönelik Politikası)*. Kahire: Al-Arabi Dağıtım ve Yayınları.
- Ali, A. (2016). "Irak'ta Şiiler Arasındaki Muhtemel Çatışmalar ve Öngüriler". *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 40.
- Ali, O. (Ocak, 2017). "İran ve Barzani: Kötüleşen İlişkiler ve Kaçınılmaz Çatışma Riski", *ORSAM, Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, 58, 8-9.
- Al-jareeda Şarqul Avsat. (Mart 2010). Sayı: 11419. <https://aawsat.com/> 1 Mart 2018'de alınmıştır.
- Al-mahaidi, K. (2007). "Geographical Distribution of Iraqi Oil Fields and its Relation with the New Constitution". *Revenue Watch Institute*.
- Al-ma'mury, A. A. K. (2012). *İnhiyarul Ambaratoriyat Al-amrikiye*. Aman: Al-akadimiyun Lilneshir vel Tevzii Yayınları.
- Al-Nafisi, A. F. (1999). *Iran ve Halic: Diyalektik Al-damic ve Nabız 1978-1998 (İran ve Körfez: Diyalektik Bileşme ve Dışlanma 1978-1998)*. Kuveyt: Kirtas Yayınları.
- Al-sahary, İ. (2002). *Al-Iraq: Al-heymane ve Harbul Nafit*. Mısır: Merkez Al-dirasat Al-iştrakiye Yayınları.
- Al-sumaria News. (Mart, 2018). <https://alsumaria.tv/news/>. 11 Mart 2018'de alınmıştır.
- AL-ubaidi, A. A. (2011). *Al-ilaqat Al-iraqiye-İraniye fi Dhil Al-ihtilalul Amrikiye Lilıraq (2003-2011)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Oratdoğu Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü.

- Al-ubaidi, A. A. (2011). *Al-ilaqat Al-iraqiye-İraniye fi Dhil Al-ihtilalul Amrikiye Lihraq (2003-2011)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Oratdoğu Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü.
- Arı, T. (1999). *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*. (4. Baskı) Ankara: Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. Ankara: Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2007). *Irak, İran, ABD ve Petrol*. (İkinci Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arif, B. (2018, March). "Rol u Karigary Iran Le Halbızhardınakani Dahatuy Iraq (İran'ın, Irak'ın Gelecek Seçimlerindeki Rol ve Etkisi)" *Kurdistan Conflict & Crisis Research Center (KCCRC)*, Süleymaniye. NO. 14.
- Arıkan, P. (2006) . "ABD'nin Irak Müdahalesi ve İran'ın Tutumu". Şahin, M. ve Taştekin, M. (Editörler). *II. Körfez Savaşı*, Ankara. Platin Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1983). *20.Yüzyılı Siyasi Tarihi (1914-1980)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aşıknazkoruk, B. Ve Dominik, B. (2005). "Al-amrikiyun Yaamaluna fi khafaa Litawjih Al-taswit fil Iraq (Amerikalılar Irak'ta Oy Kullanmaya Karar Vermek İçin Gizli Çalışıyorlar)". *Mujalat Müstekbalul Arabeah*. (312).
- Asl, N. K. (2009). *1979 Sonrası İran'ın Ortadoğu politikası ve Bölge ülkeleri İle İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktor Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atrisi, T. (2003). "İran İle Ayne". *Arap Müstekbel Dergisi*. Beyrut. 282, 223.
- Aydın, M., Özcan, N. A. ve Kaptanoğlu, N. (2007). *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*. Ankara: TEPAV Yayınları.
- Barzegar, K. (2007-2008 Winter). "Iran, New Iraq and the Persian Gulf Political-Security Architecture". *The Iranian Journal of International Affairs*, XX(1), 94.
- Barzegar, K. (2008). "Iran's Foreign Policy in Post-Invasion Iraq". *Middle East Policy*, XV(4).
- Barzegar, K. (2010). "Iran's Foreign Policy Strategy After Saddam". *The Washington Quarterly*, 33 (1).
- Barzegar, K. (2010). "Roles at Odds: The Roost of Increased Iran-U.S. Tension in the Post-9/11 Middle East". *Iranian Review of Foreign Affairs*, 1(3).
- Başyurt, E. (2005). "Şii Ekseni Canlanıyor". *Aksiyon*, No.533. <http://www.tr.islamic-sources.com/mag/1938/>. 23 Mart 2018'de alınmıştır.
- Behmen, Ş. (2010). "Peywandiyağın İran u Iraq Le Rewti Mejuda (Tarih Sürecinde; İran-Irak İlişkileri)". *İran Dosyalar Dergisi*, 10, 41-48.
- Bezirgan, İ. M. (2012). *ABD ve Irak Şiileri Aarasındaki İlişkiler: 2003-2010 Dönemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bilgin, B. Ş. (2015). *Amerika'nın Irak İşgalinden Günümüze Kuzey Irak'ta Devlet İnşa Süreci*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankar.
- Bişe, B. (2017). "Iran Tenafus Ala Zaama El-shia fi El-Iraq (İran Irak'ta Şii liderliği için yarışıyor)". *Sahifat El-Arab El-Lendeniah*, No. 10807.

- Bongers, B. (2012). "Iran's Foreign Policy Towards Post-İnvasion Iraq". *Journal of Political and International Studies*, 8, 141-142.
- Buil, F. (2005). *Tadmīr ul Nizam ul Alami Al-İmperyaliye Al-amrikiye fi Şarqul Avsat Ba'da 11 September*. (Çev. S. Kerim). Mısır: Kültürel Yüksek Konseyi Yayınları.
- Casım, A. N. (2007, Eylül). "Halwesty Iran Le Cengi Yakam u Dwamy Kandaw (İran'ın, I. ve II. Körfez Savaşın Karşısına Tutumu)". *İran Dosyalar Dergisi*, 7, 61-74.
- Çelik, K. (2016). "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış". *Bölgesel Çalışmalar*, 1(1), 266.
- Çetinsaya, G. Ve Özhan, T. (2009, Ocak). "İşgalin 6. Yılında Irak", *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, IV, 43-45.
- Chomsky, N. (2004). " İhtilalul Iraq İla Yerfa Hatarul İrhab ve Aslihatul Dmar". *Arap Müstekbel Dergisi*, 300, 119.
- Cordesman, A. , Mausner, A. and Derby, E. (2010 June). "*Iraq and the United State Creating A strategic Partnership*". Center for Strategic and International Studies (CSIS).
- Çubukçu, M. ve Özhan, T. (2010). "İşgal Atında İstikrar Arayışları; 2010 Irak Seçimleri". *Seta Analiz*, 20, .
- Dayar, J. (2008). *Al-fawdhā Alati Nazumiha: Al-sharqul Avsat Ba'da Al-iraq*. (Çev. Ş. Basam). Beyrut: Dar'ul Arabiya Lilnaşir Yayınları.
- Demir, Y. (2017). *İran'ın Bölge ve Bölge Dışı Ülkelere Yönelik Kullandığı Silahlar*. Uluslararası İran Türkleri Düşünce Platformu 2. Kitap. Tarihi, Edebiyet ve Siyasetiyle Dünden Bugüne İran Uluslararası Sempozyumunda sunuldu, Ankara.
- Demir, Y. (2017). "Şiiliğin İran'ın Dış Politikasında Yansımaları ve Mukteda Es Sadr Örneği". *Denge Dergisi*, 2, 92.
- Dinc, A. (2008). "İran'ın Irak'ın Kuzey'indeki Oluşum ve Gelişmeler Yaklaşımı". *Sorgulama Zamani Düşünce Topluluğu*, 25. http://www.sorgulamazamani.com/tr/makale/politika-ve-yonetim/279/iranin-irakin-kuzeyindeki-olusum-ve-gelismelere-yaklasimi/#.WpGvAXyx_IV 30 Ocak 2018'de alınmıştır.
- Dinç, R. (2004). *Ek Belgeler ve Anayasa Taslaklarıyla Geçici Irak Anayasası ve Güney Kürdistan*. İstanbul: Konak Yayınları.
- Doğan, S. "Düşmandan Piyon Devlete: İran'ın Irak'a Nüfuzu". *İnsan ve Sosyal Araştırma Merkezi*, 31, 3.
- Efegil, E. (2012, Aralık) "İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar". *Ortadoğu Analiz*, 4(48), 67.
- Ehteshami, A. (2003). "Iran-Iraq Relations After Saddam". *The Washington Quarterly*, 16(4), 124.
- Eisenstadt, M., Knight, M. ve Ali, A. (2011). "Iran's Influence of Iraq :Countreing Tehran's Whole-of- Government Approach". *The Washington Institute For Near East Policy*, Policy Focus, No. 111.
- Erkman, S. (2005). "Irak Anayasası ve Türkiye", *Stratejik Analiz*, 66, 28.

- Erkman, S. (2010). "Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri". *Oratdoğu Etitleri*, 2(3), 131.
- Erkmen, S. (Nisan, 2010). "Irak Parlamento Seçimi ve Sonuçları: Seçim İstikrar Mı Yoksa Kaos Mu Getirecek?". *Oratdoğu Analiz*, 2(16),10.
- Erkmen, S. (Sonbahar, 2000). "I. Körfez Savaşı Sonrası İran-Irak İlişkileri". *Avrasya Dosyası*, 6(3) 202.
- Felter, J. & Fishman, B. (2008, October). "Iranian Strategy in Iraq, Politics and Other Means". *Combating Terrorism Center at West Point, Occasional Paper Series*.
- Fiden, Ö. (2004). *11 Eylül'ün ABD'nin Dış Politikasına Etkisi: Irak İşgali*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistütüsü, Sakarya.
- Galbraith, P. (2006). *Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü*. (Cev. Mehmet Murat İnceyen). İstanbul :Doğan Kitap Yayınları. (Eserin Orjinali 2006'da Yayınlandı).
- Ghafoor, A. (2005). *Cografiyay Kurdistan" Kürdistan Coğrafiyası"*. Erbil: Aras Yayınları.
- Gözen, R. (2006). "ABD'nin Irak'ı İşgali: Yeni Muhafazakar /Demokratik Emperyalist Proje". Şahin, M. ve Taştekin, M. (Editörler). *II. Körfez Savaşı*, Ankara: Platin Yayınları.
- Günay, G. (2007). *Birinci Körfe Savaşı, Irak Savaşı ve Değişen Gazetecilik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ünivesitesi Ssoyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Guzansky, Y. (2011 January). "Made in Iran: The Iranian Involvement in Iraq". *Strategic Assessment*, 13(4), 87.
- Hamakarim, H. A. (2013). *Peywandiye Siyasiyekani Haremi Kurdistani Iraq Legel Welatani Drawse 1991-2003 (İran, Türkiye ve Suriye)" KYB ve Komşu Ülkelerinde Siyasi İlişkiler 1991-2003 (İran, Türkiye ve Suriye)"*. Tahran: Tahran Yayınları.
- Hamduna, A. M. E. (2012). *Al-siyasatul İraniya Ticahul Iraq fi Dhil Al-ihitalalul Amrikiya 2003-2010 Dirasat fi Mutaghairat Al-ciosiyasiya " İran'ın, ABD Çatısı Altında Olan Irak Üzerine Politikası (2003-2010); Değişen Jeopolitik Değerlendirme"*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Azhar Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimler Fakültesi, Gazze.
- Hasan, A. (2017). "Asar'ul Mutagair El-İrani Ala Müstekbel Dewır Iraq El-Eqlimi (İran'ın Irak'ın Bölgesel Rolünün Geleceği Üzerindeki Etkisi)". *ANKASAM Araştırma Dergisi*, 1(2), 157.
- Haşdi Şabi'nin Resmi Sitesinde; <http://al-hashed.net/>.
- https://www.google.com.tr/search?q=%C5%9Fii+hilali&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj7rvvU6pHaAhXCZFakhVmjD8EQ_AUICigB#imgrc=RyEl7MxauZsWDM. 12 Ocak 2018'de alınmıştır.
- İlyas, F. (2017). "Ahzabul Siyasiah Fi Iraq (Irak'taki Siyasi Partiler)". *Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM)*.
- İndependent Electoral Commission Of Irak. (Şubat, 2005). "30 January Election Result". <http://www.ieciraq.org/> 25 Şubat 2018 alınmıştır.
- İnternational Crisis Group. (2005 March). "Iran fi Iraq: Ma Mudah Al-nufuz (Irak'ta İran: Ne Kadar etkili)". *Oratadoğu'ya İlgili Özel Rapor*, No. 38.

- İnternet: "BMGK'nin Kararları". <http://www.un.org/ar/sc/documents/resolutions/> 8 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: "BMGK'nin Kararları; 1987 Yılı İran-İrak Durumu". (598 Sayılı Kararı) <http://www.un.org/ar/sc/documents/resolutions/1987.shtml> 8 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: (1998 Dec). "Transcript: President Clinton Explains Iraq Strike". *CNN*, <http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1998/12/16/transcripts/clinton.html> 29 Kasım 2017'de alınmıştır.
- İnternet: (2010 December)"US Embassy Cables: Iran Attempts to Manipulate Iraq Election". *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/us-embassy-cables-documents/234583> 5 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: (2016). "İran ve Irak ... İlaqat İqtisadiyah Mumeizah Ala A'tab Sanat 2017 (2017'deki İran ve Irak Ekonomik İlişkilerinin Özelliği)". *Qanat Al-alam*, <http://www.alalam.ir/news/1903798> 10 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: (2017). "İran'ın Irak'taki Rolü Üzerine Analiz". Hürseda Haber, <http://hurseda.net/Dunya/188911-iranin-iraktaki-rolu-uzerine-analiz.html> 25 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: (2018). "İraklı Şii Alimlerden İranlı Alimlere Eleştiri". <http://www.haber7.com/dunya/haber/2566555-irakli-sii-alimden-iranli-alimlere-elestiri>. 24 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: (February, 2005). "Voting Against Occupation: Iraq's Election Result". *Real Future*, <http://www.realfuture.org/wordpress/?p=342> 22 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Abdula'ti, M. "Zuruf Kitabat Masudat Al-dastur Al-iraqi (İrak'ın Anayasa Hazırladığı Durumu)", *Al-Jazeera*, <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/dfcb101d-1cf5-45e3-8175-970d5b7434ce> 15 Aralık 2017'de alınmıştır..
- İnternet: Abdulmumin, M. S. "Tahdidatul Amniye İraniye fi Harbul Iraq". *İslam Online*, Siyaset Dosyası, <https://islamonline.net/category/feker>, 2 Kasım 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Al-kubaisi, W. (2015). "Tabadul Beyna İran ve Iraq Murtafii... Raghay Tahawy Asaarul Neft (Petrol Fiyatlarının Çökmesine Rağmen İran Irak Arasındaki Ticaret İlişkileri Yüksek)". *Al-khaleej Online*, Özel Rapor, <http://alkhaleejonline.net/articles> 10 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Al-mukhtar, O. (2015). "Al-safarat Iraniah fi Baghdad.... Dewlet fi Qalbi Dewlet (Bağdat'taki İran'ın Büyükelçiliği....Devletin Kalbinde Devlet)". *Al-arabi Ajadid*, <https://www.alaraby.co.uk/politics/> 19 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Al-şamari, B. (2018). "İhtikar İrani Li Aswaq Al-iraq Ba'dal Hüsül Ala Tashilat Jadeedah (Yeni Tesisler Alındıktan Sonra Irak Pazarlarının İran Tekeli)". *Al-araby Jadeed*. <https://www.alaraby.co.uk/economy/2018/2/22>. 4 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Al-yasir, S. (2011). "Tadakhul İrani Fil Iraq: Al-bawais Vel khasais Vel Athar (İran'ın Irak'a Müdahalesi: Nedenler, Özellikler ve Etkiler)". *People's Mojahedin Organization of Iran*, <https://arabic.mojahedin.org/newsar> 1 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Arango, T. (2017). "Iran Dominates in Iraq After U.S. 'Handed the Country Over'". *The New York Time*. <https://www.nytimes.com/2017/07/15/world/middleeast/iran-iraq-iranian-power.html>. 16 Mart 2018'de alınmıştır.

- İnternet: Bağdat'taki İran Büyükelçiliği; <https://www.arab-states.com/safara/22197/Iran-Bagdad-Iraq>. 19 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Bakeer, H. (2012 January) "Iran's Dangerous Game in Iraq". *Eurasi Review News and Analysis*, <https://www.eurasiareview.com/19012012-iran%E2%80%99s-dangerous-game-in-iraq-analysis/> 20 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Bayman, D. (2007). "Ehdaf Iran Haqiqiah fi Iraq (İran'ın Irak'taki gerçek hedefleri)". Al-ittihad, <http://www.alittihad.ae/wajhatdetails.php?id=26400>. 15 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Bedewi, T. (2015). "Al-aba'dul İqtisadiat li Huzurul Irani fil Iraq (İran'ın Irak'taki Ekonomik Boyutları)". *Al-Jazeera*. <http://www.aljazeera.net/news/ebusiness/2015/3/23>. 6 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Beehner, L. and Bruno, G. (2008). "Iran's Involvement in Iraq". Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/backgrounders/irans-involvement-iraq> 11 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Brand, H. (June, 2011) "Saddam Hussein, the US, and the invasion of Iran: was there a green light". <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14682745.2011.564612> 1 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Demir, D. (Şubat, 2017). "ABD'nin Irak'ı İşgaline Kadar Kuzey Irak'taki Kürt Varlığı ve İran'ın Bölgesel Güvenlik Politikası". *ANKASAM*, <https://ankasam.org/abdnin-irak-isgaline-kadar-kuzey-iraktaki-kurt-varliginin-iranin-bolgesel-guvenlik-politikalari-acisindan-degerlendirilmesi/> 2 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Derviş, B. (2015). "Ekonomist: Hal Tusaitaru Iran Ala El-Necef Baada El-Sisani (Ekonomist: İran Sistani'den sonra Necefi kontrol ediyor mu?)". 21 Arabi, <https://arabi21.com/story/876959>. 24 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Dilinger, J. (November, 2017). "The World's Largest Oil Reserves By Country". Worldatlas, <https://www.worldatlas.com/articles/the-world-s-largest-oil-reserves-by-country.html> 23 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: DOĞAN, S. "İki Savaş Döneminde Saddam Hüseyin'in Dış Politikası İran-İran Savaşı (1980-1988) ve Körfez Savaşı (1990-1991)". www.academia.edu/ 25 Eylül 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Eisenstadt, M. (2010). "Iran and Iraq", *The Iran Primer (USIP)*, <http://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-iraq> 15 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Eliwe, A. (2016). "36 Muasasat Mukhabarat Iraniah Ta'malu fi Iraq Yeshrifu Alaiha Al-harasu Sawry Bimusa'dat Al-Ahzabu Şiiyah İraqiah (Irak'ta faaliyet gösteren Irak'ta faaliyet gösteren 36 İran istihbarat kuruluşu, Iraklı Şii partilerin yardımıyla Devrim Muhafızları tarafından denetleniyor)". *Iran Post*. <http://iranpost.org/thread/214>. 11 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: El-Samarayi, M. (2016, Eylül) "Limaza Harib Al-iraq Iran Al-humeyni (Irak neden İran Humeyni ile savaştı?)". *Al-Arap*, <http://www.alarab.co.uk/article/Opinion/90212>. 9 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Entessar, N. (2009, January). "The Kurdish Factor in the Iraq-Iran Relations". <http://www.mei.edu/content/kurdish-factor-iran-iraq-relations> 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

- İnternet: Erkmén, S. (2014). "2014 Yılında Irak'taki 10 Önemli Gelişmeler".. *Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/irak/2014/12/30/7944/2014-yilinda-iraktaki-10-onemli-gelisme>. 1 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Ersoy, N. (2005, Kasım). "İran-İrak Savaşından Günümüze ABD'nin Irak Politikası". *Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu*, <http://www.bgst.org/dunya-gundem/iran-irak-savasindan-gunumuze-abdnin-irak-politikasi> 6 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Farkuhur, N. (Eylül 2008). " Al-reisul İrani: Sa'adna Amerika fi İade Al-hudu Lilıraq...". *Şark'ul Avsat*, http://archive.aawsat.com/details.asp?section=4&issueno=10896&article=488496#.Wi_swXmx_IU 2 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Fulton, W. (2010). "Iraq-Iran Foreign Relations". *Critical Threats*. <https://www.criticalthreats.org/analysis/iraq-iran-foreign-relations>. 10 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Irak Muhabaratin Arşivleri 1991'de: (2016, Mart) "Irak 'ın Sırrı Heyetinin Ziyareti". *Raiial Youm*, <http://www.raialyoum.com/?p=404547> 12 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: İsmail, A. (Mart, 2009). "Al-mawqıful İraniye fi Al-itifaqiye bayin Al-amrikiye-Al-ıraqiye", *Dünya Al-vatan*, <https://pulpit.alwatanvoice.com/articles/2009/03/25/160377.html> 16 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Jasım, E. N. "Mawqıful İran fi Harbul Khalijiye Aval ve mustAl-thaniye". *Bolgesel Araştırma Merkezi*, Musul Üniversitesi, <http://regionalstudiescenter.uomosul.edu.iq/>, 1 Mayıs 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Kawthar, Y. (Dec, 2014). "Al-aba'dul Diniye fi Harbul Amrikiye Lilıraq". *Hiwar'ul Mutamaddin*, <http://www.m.ahewar.org/s.asp?aid=446888&r=0> 5 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Kaya, E. ve Vural, H. (2012). "İran Dış politikasında Tehdit Algılar ve Dinamikler". *Uluslararası İlişkiler Portalı*, <http://www.uiportal.net/iran-dis-politikasinda-tehdit-algilari-ve-dinamikler.html>. 22 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Kemal, M. (2016). İran Irak'ı Nasıl Ele Geçirdi". *Time Turk*, <https://www.timeturk.com/iran-irak-i-nasil-ele-gecirdi/haber-389904> 25 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Keskin A. (Ekim, 2015). "İran'ın Kuzey Irak Politikası /İran ve Iraklı Kürtler", *Orman Stratejik Araştırmalar Merkezi*, (13). <http://tr.omrandirasat.org/yay%C4%B1nlar%C4%B1m%C4%B1z/makaleler/iran%E2%80%99in-kuzey-irak-politikasi-iran-ve-irakli-kurtler.html> 1 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Mahmud, A. (2016). "Al-ıraq Hadiqat Khalfiyat Liteswiq Müntajat Iran (Irak, İran Ürünlerinin Pazarlanması İçin Bir Arka Bahçe)". *Al-araby Jadeed*, <https://www.alaraby.co.uk/economy/2016/7/7/> . 4 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Mehdi, O. (2011). "Nashatat Tehran İqtisadiyah fi İraq Ghita Litadakhuliha Bishunahu (Tahran'ın Irak'taki ekonomik faaliyetleri, işlerinin müdahalesini kapsıyor)". *Elaf*, <http://elaph.com/> 2 Mart 2018'de alınmıştır.

- İnternet: Merkez El- Eşaa'ul İsamî. "Ayine Takau Kubur'ul Aima İsna Ashar (On iki imamın mezarları nerededir?)". Merkez El- Eşaa'ul İsamî Lidirasat Ve'l Bahus'ul İslamiah, <https://www.islam4u.com/ar/almojob>. 20 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Merkez El- Eşaa'ul İsamî. "Ayine Takau Kubur'ul Aima İsna Ashar (On iki imamın mezarları nerededir?)". Merkez El- Eşaa'ul İsamî Lidirasat Ve'l Bahus'ul İslamiah, <https://www.islam4u.com/ar/almojob>. 20 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Muhamed, S. (2016). "Ma hiye Milişyat'ul Şiia Mukatile Bi'l Iraq (Irak'ta savaşan Şii milisler nelerdir)". 21 Arabi, <https://arabi21.com/story/957967>. 16 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Nadimi, F. (2017 January). "Iran Appoints Seasoned Qods Force Operative as Ambassador to Iraq". The Washington Institute for Near East Policy, <http://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/view/iran-appoints-seasoned-qods-force-operative-as-ambassador-to-iraq> 20 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Ramazan, M. (2011, Ocak) "İlaqat İraqia-Irania (İran-Irak İlişkileri)". *Doha İnstitute*, <https://www.dohainstitute.org/ar/ResearchAndStudies/Pages/art12.aspx> 11 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Rawabet Center, (2015). "Al-nufuzul İrani Fil Iraq ve Aliat Mwajahat (Irak'ta İran'ın Nüfuzu ve Mücadale Mekanizması)". Rawabet Center For Research and Strtegic Studies, <http://rawabetcenter.com/archives/13043> 19 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Rechelson, J. (February, 2004). "Iraq and Weapons of Mass Destruction". The National Security Archive, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB80/> 25 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Rehim, P. (Eylül, 2016). "Stratejiyaty Siyaseti Derevey İran la Rojalaty Navarast ve Karigariyakani Leser Haremi Kurdistani Iraq (Ortadoğu'daki İran'ın Dış Politikanın Stratejisi ve İKBY'yi Etkisi) ", *Pênûs*, <http://penus.krd/news48-10.htm> 18 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Rice, C. (February, 2000). "Capmaign 2000: Promoting The National İnterest". *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2000-01-01/campaign-2000-promoting-national-interest> 5 Ocak 2018'de alınmıştır.
- İnternet: RUDAW. (Ocak, 2017). "Mustaşur Hamaney: Lawla Da'm Iran Lisaqatat Dimaşık ve Bağdad (Hamaney Danışmanı: İran'ın Desteği Olmasaydı Şam ve Bağdat Kaybedilecektiler)". Rudaw Arabiah, <http://www.rudaw.net/arabic/middleeast/iran/27012017>. 17 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Sahifat Shark'ul Avsat. (2017). "Sinaryohat Ma Baada El-Merjiah El-Sistani: Qaraat Deeniah ve Siyasiah (Sistani referansından sonra senaryolar: Dini ve Siyasi Okuması)". *Shark'ul Avsat*, <https://aawsat.com/home/article/830146>. 24 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Şakir, S. (2017). "Irak'ta Yeni Açılan Okula Hümeyni İsmi Verilmesi Tartışmalara Neden Oldu". Anadolu Ajansı, <https://aa.com.tr/tr/dunya/irakta-yeni-acilan-okula-humeyni-ismi-verilmesi-tartismalara-neden-oldu/917378> 20 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Şehani, Ş. (Haziran, 2016)."Al-ihtilalul İran fi Kurdistan Al-Iraq", *İLAF*, <http://elaph.com/Web/opinion/2016/6/1092592.html> 12 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Surur, M. (1994, Kasım) "Iran ve Iraq: Hharbul Muaraza ve Tatbiul Mughamara (İran ve Irak: İtiraz Savaşı ve Normalleştirme Serüveni)". *Al-Hayat*, http://daharchives.alhayat.com/issue_archive/Wasat%20magazine 12 Ekim 2017'de alınmıştır.

- İnternet: Sweilem, H. (2009). "Dawr vel Meslahatul İraniah fi Harbul İsrailiah Alal Gazze (İsrail'in Gazze Savaşında İran'ın Rolü ve Çıkarları)". Al-baynat, <http://www.albainah.net/Index.aspx?function=Item&id=27501&lang=28> Ocak 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Tavernise, S. (2005, June). "The Struggle for Iraq: Politics; Sunnis to Accept Offer of a Role in Constitytion" *The New York Times*, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9803E4DD143BF934A25755C0A9639C8B63&pagewanted=all> 15 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: The Oval Office, (March, 2003). "President Bush Adresses the Nation". *The White House*, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030319-17.html> 22 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Tuma, R.J. (2011, Eylül). " Harbul İraniah ve Iraqiah: Asbabul Haqiqiah (İran-İrak Savaşı: Gerçek nedenleri)". *El-Hiwar*, <http://m.ahewar.org/s.asp?aid=277170&r=0&cid=0&u=&i=4546> 25 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Yaphe, J. S. (July, 2003). "Saddam's Iraq and Support for Terrorism". *National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*, https://9-11commission.gov/hearings/hearing3/witness_yaphe.htm 22 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İrak Geçici İdari Anayasasının Metni, (2005). Dokuzuncu Bölümü.
- İrak Kalıcı Anayasası'nın Metni, 2005.
- İzniştan, M., Nayits, M. ve Ali, A. (2011). "Al-nüfuzul İrani fi Irak: Al-radu Ala "Muqarabatul Hükümiatu Şamila" Alati Tuntahcaha Tehran (İran'ın Irak'taki Nüfuzu: Genel Devlet Yakınlığa Vevaplanmasını Uygulanması)". *Mustaqbalul Arabiah*, 388, 147.
- Jawad, S. (December, 2013). "The Iraqi Constitution: Structural Flaws and Political Implications". Working Paper, London School of Economics and Political Science.
- Kahraman, A. (2008). *İrak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karabulut, B. (2017). *Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu'nun Güvenlik Dengelerinde İran'ın Rolü*. Uluslararası İran Türkleri Düşünce Platformu 2. Kitap. Tarihi, Edebiyet ve Siyasetiyle Dünden Bugüne İran Uluslararası Sempozyomunda sunuldu, Ankara.
- Katzman, K. (2008). "The Kurds in Post-Saddam Iraq". Congressional Research Service. Prepared for Member and Committees of Congress.
- Katzman, K. (2010 August). "Iran-Iraq Relations". Congressional Research Service. 2-3. <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RS22323.pdf> 25 Ocak 2018'de alınmıştır.
- Katzman, K. (2010, Ağustos), "Iran-Iraq Relations" *SRS Report for Congress-Congressional Research Service*.
- Katzman, K. (2011, March). *Iraq: Politics, Elections, and Benchmarks*. Congressional Research Service. Prepared for Member and Committees of Congress.
- Kempton, G. (2005 November). "Iran and Iraq; The Shia Connection, Soft power, and the Nuclear Factor". *United State Institute of Peace, Special Rreport*, 156, 6.

- Keneş, B. (2012). *İran: Tehdit Mi, Fırsat Mı?* (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keshk, A. M. (2003). "İran ve Tahadiyat Iraq Baade Saddam (İran ve Saddam Sonrası Irak Zorlukları)". *Mukhtarat İraniyah*, Ahram Siyasi ve Strtejik Aaraştırmalar Merkezi, 34, 87.
- Keskin, A. (2003). "İran'ın Irak Savaşındaki Tutumu". Özdağ, Ü. , Laçiner, S. ve Erkmek, S. (Editörler). *Irak Krizi (2002-2003)*, Ankara. Avrasya Araştırma Merkezki Yayınları.
- Kevlosy, M. (2011). *Sratiji ve Stratiji Paşakışe " Startijik ve Çekilme Stratejisi"*. Süleymaniye: Handan Siyasi ve Stratejik Araştırma Merkezi.
- Kurt, B. " Dünden Bugüne Şatt-ül Arap Sorunu". *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 1(2), 137-155.
- Lawe, R. and Spencer, C. (2006). "Iran it's Neighbours and the Regional Crises". A Middle East Programme Report, *Chatham House*, London.
- Mahammed, E. (2013). *II. Körfez Savaşı ve İran-İrak İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mansur, A. (2004). *Qisa Suqut Baghdad Al-haqiqa Bilwasaiq* (6. Baskı). Beyrut: Darul Ulum Al-arabiye Yayınları.
- Masaad, N. A. (2001). *Sanul Qarar fi Iran ve Iraqat Arabia Irania (İran'da Karar Verme ve Arap-İran İlişkileri)*. Beyrut: Arap Birleşme Araştırma Merkezi.
- Mason, A. Ch. (2009, July). U.S.-Iraq Withdrawal/ Status of Forces Agreement: Issues for Congressional.
- Merkez El-Khalij'ul Arabi Lildirasat'ul İraniyah, (2016, Dec.). "El-Taqrir'ul Istrateji Nesf'ul Senevi El-Ula (Yıl Yarıısı Strateji Raporu)". *Arap Körfez Merkezi İran Araştırma Yayınları*.
- Muntazran, J. ve Kurbanı, S. (2017). "Sinaryohat Emam Müstekbel'ul Iraq ve Tahlil Rüya El-Qanuniah ve Dewliah vel Emniat Licumhuriyet İslamiat Fil Iran (Irak'ın Geleceği İçin Senaryolar.... İran İslam Cumhuriyeti'nin yasal, uluslararası ve güvenlik vizyonunun analizi". *Al-Bayan Center for Planning and Studies*.
- Nasr, V. (2006). *The Shia Revival: How Conflicts Within İslam Will Shape The Future*. New York: W.W. Norton & Company.
- Nasr, V. (2006). "When the Shiites Rise". Foreign Affaires, <http://www.mafhoum.com/press9/282S26.htm> 5 Şubat 2018'de alınmıştır.
- Onay, Y. (2003). *Neden Irak? Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak*. Ankara: Babil Yayınları.
- Oran, B. (Editörler). (2013). *Türk Dış Politikası–Cilt III*. (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- ORSAM, (Ekim, 2011). "ABD'nin Çekilmesinden Ardından Irak Politikasının Bölgesel ve Küresel Etkileri ve Türkiye Yansımaları". Rapor NO.77, Ankara.
- ORSAM. (June 2014). "The 2014 Elections, ISIS Operations and the Future of Iraq". OSRAM Raporu, No: 119.
- Ottaway, M. , Nathan, G. , Hamzawy, A. , Sagedbour, K. ve Salem, P. (2008). "Al-sharqul Avsat Al-jadid (Yeni Ortadoğu)". *Carnegie Uluslararası Vakfı*. Over sight", Congressional Research Service.

- Özcan, N. A. (Haziran, 2006). "İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Önerileri", *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı TEPAV, Oratdoğu Çalışmaları*, 1, 17.
- Parker, N., Dehghanpisheh, B. ve Coles, I. (2015). "How Iran Operates in Iraq". *REUTERS*. Special Repor.
- Peşeng, A. ve Zamardi, Z. (2014). "Bersi Tahavalat Siyasi Iraq Der Pertu Siyset Hariji Iran, Turkiye ve Arabistan (İran, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Dış Politikası Işığında Irak'ın Siyasi Gerişmeleri Gözden Geçirme)". *Fasilnama Siyaset Hariji*, No: 3.
- Pınartaş, A. (2011). Irak'ın Geleceği: ABD'nin Çekilmesi ve Muhtemel Senaryolar. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Purtalibi, A. (2010). "Peywandia Siyasiyakani Iran u Iraq Dıway Şorışı İslami (İslam Devriminden Sonra İran Irak Siyasi ilişkiler)". *İran Dosyalar Dergisi*, 19, 91-98.
- Rafik, H. (2018). "Sıruştı Peywandi Newan (Iran-Iraq- Suudiah) le Çwar Dayay Rarbırdw da (Son Dört Kuşaktan Beri İran-Irak-Suudi Arabistan Arasında Doğal İlişkileri)". *Kurdistan Conflict & Crisis Research Center (KCCRC)*, Süleymaniye, NO. 2.
- Rehim, P. (2014). *Bınamakani Hızri u Çerçevey Teory Siyaseti Dervey Komari İslami İran "İran İslam Cumhuriyet Dış Politikasında Teorik Çerçevesi ve İntelektüel Temelleri"*. (1. Baskı). Erbil: Mukıryan Yayınları.
- Rehima, A. (2015). *Al-gazul Amrikiye Lilıraq Senet 2003*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mohamed Khaider Biskra Üniversitesi Sosyal ve İnsan Bilimler Fakültesi, Cezayir.
- Reşit, K. (2017). "Karigary Milişya Şiakan La Ser Formy Dahatuy Dewlety Iraq (Şii Milisleri'nin Irak Geleceğine Etkisi)". (Editörler). *"Kürdistan Dway Operasyony Musul u Raqqa (Kürdistan Musul ve Rakka Opersyonundan Sonra)"*. Erbil: Rudaw Research Center.
- Şahin, M. (2006) . "2003 Irak Savaşı ve Iraklı Kürtler". Şahin, M. ve Taştekin, M. (Editörler). *II. Körfez Savaşı*, Ankara. Platin Yayınları.
- Şahin, M. (2006). "Şii jeopolitiği:İran için Fırstlar ve Engeller". *Akademik Ortadoğu*, 1(1), 45.
- Şahin, M. (2007). "İran Dış Politikasının Dini Retoriği". *Akademik Ortadoğu*, 2(2), 10.
- Şahin, M. (2008). "ABD'nin "Müslüman" Savaşçıları". *Akademik Oratdoğu Dergisi*, 3(1), 48.
- Şahin, M. (2016). *Din-Dış Politika İlişkisi ABD Örneği*. (İkinci Baskı). Ankara: Barış Platin Kitabevi Yayınları.
- Salih, A. A. (2015). "Nakokiya Sinuriyakani Newan Iran u Iraq u Peywaniyan Ba Rubary Sirwanawa (İran Irak Arasındaki; Çatışmaları Sirvan Nehrin Üzerine) ". *Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, 1, 94-121.
- Salih, M. (2016, April). "Iran's Role in The Kurdistan Region", *Al- Jazeera Center For Studies*, 7.
- Samir H. (2003). *Al-abadul Neftiye Fil Harb Ala Al-Iraq*. Şam: Dar'ul Fikir Yayınları.
- Şandeb, M. (2014). *DAİŞ, Mahiatuhu, Naşatuhu, Erhabuhu, Ehdafuhu ve Istriciatuhu (İŞİD, Ne olduğunu, Kuruluşu, Terörü, Hedefleri ve Stratejileri*. Arab Sceintific Publishers.

- Sansal, P. (2014). "Make or Break: Scenerios for the Future of Iraq". *The Polish Institute of International Affairs*, 89(684), https://www.pism.pl/files/?id_plik=17648. 28 Mart 2018'de alınmıştır.
- Semin, A. (Ağustos, 2015). "Kuzey Irak'taki Başkanlık Krizi, IŞİD ve İran", Bilgi Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, *BİLGESAM Analiz*, 1238, 6.
- Semiz, Y. ve Akgün, B. (2005). "Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri". *Konya, Selcuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi*, 9, 167.
- Sharp, J. M. (Desember, 2009). "U.S Foreign Aid to Israel". Congressional Research Service Report for Congress.
- Sinkaya, B. (2007). "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran". *Avrasya Dosyası*. 13(3), 41-42.
- Sinkaya, B. (Mayıs, 2013). "Amerikan Askerilerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri", Siyaset, Ekonomik ve Araştırmaları Vakfı, *SETA Raporu*, 9, 7.
- Sinkaya, Bayram. (Aralık, 2014). "Irak İle İran Arasında Stratejik Ortaklığın Derinleşmesi". *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No: 19.
- Sönmez, A. S. (2012). "Iran's Iraq Policy After the Gulf War". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(21), 318
- Sweilem, H. (2009). "İran Baina Sinaryo Pakıstani- Vel Sinaryo Al-İsraili Limtilakul Silahul Nawaway (İran, Nükleer Silaha Sahip Olmak İçin Pakıstan ve İsrail Senaryoları arasında)". *Mukhtarat İraniyah*, 102, 90.
- Taha, Y. (2018). "Nufusi Iran La Iraq u Kartakani Taran La Najaf u Baghdad (İran'ın Irak'ta Nüfuzu ve Tehran'ın Necef ve Bağdat'ta Kartları)". *Kurdistan Conflict & Crisis Research Center (KCCRC)*, Süleymaniye, NO. 11.
- Tamer, C. (2016, Eylül). *1990 Sonrası İran'ın Irak Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Üstüntaş, D. (2016). "İran'ın Yumuşak Gücü: Unsurlar, zorluklar". *Akademik Ortadoğu*, 11(1), 60.
- V. Xavier, M. F. (1997, March). Iran and Iraq: A Prediction for Future Conflict. *Presented to The Research Department Air Command and Staff College*.
- Veldani, A.C. (2010). "Kürt Le Peywandiyakani Newan Iran u Iraq (İran-Irak İlişkilerinde: Kürt)". *İran Dosyalar Dergisi*, 19, 26.
- Workman, Th, (1991, March). "The Social Origins of the Iran-Iraq War". *Paper Presented at the Centre for International and Strategic Studies*, York University.
- Yegin, A. (2017). *İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları*. İstanbul: Seta Kitapları.
- Yenal, S. (2012). 2003 Irak Savaş Örneğinde İsrail'in ABD Politikaları Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, T. (2009). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Ankara: Barış Platin Yayınevi.
- Yurdukurban, İ. (2007). *Devrim Sonrası İran Dış Politikası (1979-2005)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selcuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Zafer, Y. (2005). Türkiye Basınında İnan-İrak Savaşı. Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyad, Ad : ABDULLAH, Tahseen
 Uyuğu : Irak
 Medeni Hali : Bekar
 Faks : -
 Telefon : 05377669177
 Email : tahseen.abdullah88@gmail.com

Eğitim

Derece	Okul / Program	Mezuniyet tarihi
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi – Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları	Devam ediyor
Türkçe Öğrenmek	Gazi Üniversitesi - TÖMER	2015-2016
Lisans	Sallahaddin Üniversitesi – Siyasal Bilimler	2012-2013

İş Deneyim

Yıl	Yer	Görev
2013	Sallahaddin Üniversitesi – Erbil	Araştırma Görevlisi

Dil Yeteneği

Dil	yazma	okuma	Konuşma
Kürtçe (Ana dil)	-----	-----	-----
Türkçe	Çok iyi	Çok iyi	Çok iyi
İngilizce	Çok iyi	Çok iyi	iyi
Arapça	Çok iyi	Çok iyi	iyi
Farsça	İyi	İyi	iyi

Hobiler

Tarihi ve kişisel roman okumak, belgesel film izlemek, farklı kültürel tanımak, tarihi yerlere gezmek.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

